

«Det som skjer med landskapet, skjer med en sjøl» – om ytre og indre vold i reindrifstssamiske samfunn

Hannah Helseth, Solveig Bergman, Kaisa Sofie Anti, Anne Lene Turi Dimpas,
Margrethe Bals Utsi, Maria Hansen, Linn-Eirin Aronsen Haugen

«Det som skjer med landskapet, skjer med en sjøl» – om ytre og indre vold i reindriftssamiske samfunn

Hannah Helseth, Solveig Bergman, Kaisa Sofie Anti,
Anne Lene Turi Dimpas, Margrethe Bals Utsi, Maria Hansen,
Linn-Eirin Aronsen Haugen

Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) ble stiftet i 2003. Selskapet er en del av Norwegian Research Centre AS (NORCE).

Senterets oppgaver er forskning, utviklingsarbeid, undervisning, formidling og veiledning innen temaene

- vold og overgrep i nære relasjoner
- tvungen migrasjon og flyktningshelse
- katastrofer, terror og stressmestring

NKVTS har en egen seksjon for implementering og behandlingsforskning som arbeider på tvers av temaområdene våre. Senteret har også en nasjonal beredskapsfunksjon på området katastrofer og stressmestring.

Virksomheten ved senteret finansieres av flere departementer og direktorater, Norges forskningsråd, EU, frivillige organisasjoner og andre.

Vår visjon: «Et bedre liv for berørte av vold og traumer».

ISBN 978-82-8122-402-5 (Trykk)

ISBN 978-82-8122-401-8 (PDF)

ISSN 0809-9103

Forsidebildet: Jan Helmer Olsen

Henvendelse vedrørende publikasjonen rettes til Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Kontaktinformasjon på www.nkvts.no

Grafisk produksjon: Aksell AS – aksell.no

Innhold

Forord	5
---------------	----------

Sammendrag	7
-------------------	----------

Čoahkkáigeassu	11
-----------------------	-----------

Summary	16
----------------	-----------

1 Introduksjon	21
1.1 Kort om historien, pågående konflikter og reindriften i dag	22
1.2 Formål og forskningsspørsmål	25
1.3 Rapportens struktur	26
1.4 Tidligere forskning om vold og etnisk diskriminering	27

2 Teoretiske perspektiver og metode	41
2.1 Urfolksforskning, postkoloniale perspektiver og voldsforskning.	41
2.2 Et utvidet voldsbegrep	45
2.3 Studiens datamateriale	47
2.4 Rekrutteringsprosess og gjennomføring.	49
2.5 Analysestrategier og refleksjoner om relasjoner mellom det norske og samiske	51
2.6 Noen refleksjoner om språk	53
2.7 Personvern og forskningsetiske hensyn	56

3 Flerstemte voldserfaringer	57
3.1 Innledning	57
3.2 Strukturell vold	58
3.3 Etnisk diskriminering	63
3.4 Fysisk og psykisk vold i forbindelse med reindriften	66
3.5 Vold i storfamilien	70
3.6 Voldtekt og seksuelle krenkelser	76
3.7 Hovedfunn og oppsummering: Et sammensatt voldsbilde	79

4	Voldens forståelsesrammer i samiske reindriftssamfunn	82
4.1	Sosiale responser på vold	83
4.2	Fire forklaringer på volden	92
4.3	Håp – historier om endring	104
4.4	Hovedfunn og oppsummering	106
5	Vold og hjelpesøking i reindriftssamiske samfunn: barrierer og muligheter	109
5.1	Innledning	109
5.2	Kunnskap og kompetanse i hjelpeapparatet om samisk språk, kultur og samfunnsforhold	110
5.3	Kulturell trygghet og tillit i møtet mellom hjelpere og voldsutsatte	133
5.4	Oppsummering og diskusjon	136
6	Vold og overgrep i en reindriftssamisk kontekst - drøfting, konklusjoner og videre forskning	141
6.1	Innledning	141
6.2	Den reindriftssamiske konteksten	142
6.3	Et utvidet voldsbegrep – for å forstå, hjelpe og fylle kunnskapshull	146
6.4	Åpenhet og hverdagsglede	149
	Appendix 1: Oversikt over hjelpetilbud	151
	Referanseliste	155

Forord

Denne studien om vold og overgrep i reindriftssamiske samfunn er finansiert av Justis- og beredskapsdepartementet med en delfinansiering av Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS). Den har blitt gjennomført på initiativ fra Norske reindriftssamers landsforbund (NRL) og i dialog med Sametinget og NRL, som har vært representert i studiens referansegruppe. Den bygger videre på tidligere rapporter ved NKVTS som berører vold i samiske samfunn.

Prosjektet har blitt gjennomført av NKVTS og Samisk nasjonal kompetanse-tjeneste – psykisk helsevern og rus (SANKS) i tett samarbeid. NKVTS og SANKS har inngått en samarbeidsavtale om studien, og utpekt en felles prosjekt-gruppe. Prosjektgruppen har hatt regelmessige møter (digitalt og/eller fysisk) med hensyn til gjennomføringen av prosjektet.

Prosjektgruppen har bestått av: Hannah Helseth (prosjektleder), Solveig Bergman med hovedansvar for kapittel fem i rapporten, Maria Hansen som har bidratt mot slutten av prosjektperioden, og Linn Eirin Aronsen Haugen som har tilrettelagt for gjennomføring av datainnsamling (NKVTS). Anne Lene Turi Dimpas, Margrethe Bals Utsi og Kaisa Sofie Anti har rekruttert og gjennomført mesteparten av intervjuene og vært uvurderlige sparringspartnere i analysen av datamaterialet (SANKS).

Referansegruppen har hatt representanter fra Sametinget, NRL, RVTS/Nord, RVTS/Midt og NASAK. Gruppen har hatt to digitale eller fysiske møter i prosjektperioden. Vi vil gjerne takke referansegruppens medlemmer for verdifulle innspill og hjelp underveis; Ingeborg Larssen, Mathis Eira, May Helen Schanche, Lena Henriette Anti, Liv Eli Gaup, Anna Gundersen, Rita Småvik og Marita Sandvik.

Vi vil takke fagfellene som har kommet med viktige innspill og kommentarer, Jennie Brandén og Thea Næss Rabe. I tillegg har Gertrud Hafstad og Cecilie Daae ved NKVTS bidratt med gode innspill mot slutten, Hege Eriksen Oswald må takkes for hjelp med referanselisten og Anja Sletteland for en god språkvask.

Vi vil takke Justis- og beredskapsdepartementet for finansieringen av forskningsprosjektet.

Til slutt vil vi rette en særlig takk til informantene som har bidratt med erfaringer og refleksjoner, og uten dem ville det ikke vært et prosjekt.

Språkmodeller, såkalt kunstig intelligens, har blitt anvendt til å forbedre og sammenfatte tekst i deler av denne rapporten, men med gjennomlesning og bearbeiding av forfatterne i etterkant.

Hannah Helseth, 4. mai, Oslo

Sammendrag

Rapporten undersøker vold og overgrep i reindriftssamiske samfunn. Et sentralt bakteppe for studien er Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport (2023) som har vist fram sosiale, politiske og psykologiske omkostninger av assimilering- og fornorskningpolitikken. Studien viser at forskning på vold og krenkelser i samiske samfunn bør ta innover seg den spesifikke historiske konteksten.

Studien er finansiert av Justis- og beredskapsdepartementet. Den har blitt gjennomført på initiativ fra Norske reindriftssamers landsforbund (NRL) og i dialog med Sametinget og NRL. Prosjektet har blitt gjennomført av Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) og Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus (SANKS) i tett samarbeid.

Funnene baserer seg på analyser av 17 individuelle intervju og 9 deltakere i tre fokusgruppeintervju som har bakgrunn i samisk reindrift i den norske delen av Sápmi. I tillegg har det blitt analysert intervju med 8 fagpersoner og/eller hjelpere som enten har reindriftssamisk bakgrunn eller jobber oppimot reindriftssamiske samfunn. Det er en overvekt av kvinner i datamaterialet og et flertall kommer fra nordsamisk område, mens noen har sørsamisk bakgrunn.

Studien må ses på som utforskende og eksplorerende på minst to måter, for det første er det informantene som selv definerer hva de anser som vold og overgrep som gjør at vi belyser en bredde av ulike erfaringer. For det andre, beskriver vi hvordan sammenhengen mellom ulike former for vold og krenkelser forstås blant reindriftssamer, særlig hvilken betydning assimilering- og fornorskningpolitikken har hatt. Disse sammenhengene bør utforskes mer både i reindriftssamiske samfunn og blant andre samiske grupper, men denne studien kan er en begynnelse.

Dette er en av de første studiene som bygger på intervjumateriale samlet inn på samisk om opplevelser av vold og krenkelser. Flere av studiens informanter forteller om voldserfaringer for første gang, blant annet forteller en eldre mann om opplevelser om å være utsatt for vold som barn og være vitne til

fysisk vold av moren. Hans åpenhet er betegnende for det første av fire hovedfunn i denne rapporten.

(1) Interne stigma er i ferd med å avta.

Stigma omkring det å snakke om vold og overgrep som skjer internt i reindriftssamiske samfunn ser ut til å være på vikende front. Samtlige informanter peker på historiske fremskritt for samtalen om vold og krenkelser – enten det gjelder vold og krenkelser påført utenfra eller vold som skjer internt i reindriftssamiske samfunn. De har særlig tro på ungdommen. Selv om mange betoner at det fortsatt er mer tabubelagt å snakke om vold internt, pekes det på samisk #metoo, podkaster og TV-serien Oro jaska (norsk: Hold kjeft).

(2) Det fortelles om vold som er påført utenfra og vold som skjer innad i samfunnet.

Studien viser et sammensatt og sammenvevd voldsbilde i reindriftssamiske samfunn, Informantene beskriver et bredt spekter av vold og krenkelser, som kan organiseres i fem hovedkategorier: strukturell vold, etnisk diskriminering, vold og krenkelser i forbindelse med reindrifftsarbeidet, vold i storfamilien, samt seksuelle krenkelser og voldtekt. Samtidig er grensene mellom kategoriene flytende, og mange lever med flere former for vold samtidig.

Strukturell vold viser seg gjennom fornorskning, internaterfaringer, lovverk og naturinngrep som undergraver samisk språk, kunnskap, reindrift og tilhørighet. Etnisk diskriminering og samehets beskrives både som hets i offentligheten og som tvil om hvem som er «samisk nok», ofte med røtter i fornorskingsprosessen.

I reindrifftsarbeidet fortelles det om fysisk vold, trusler, alkoholbruk, latent vold og normalisering av seksuell trakassering, særlig rettet mot kvinner. Vold i storfamilien omfatter vold, seksuelle overgrep og omsorgssvikt mot barn, samt partnervold der kontroll og trusler ofte fortsetter etter brudd. Kvinnene beskriver hvordan siida-tilknytning, sted, språk og identitet gjør det svært vanskelig å forlate voldelige forhold. Mange informanter bærer på flere belastninger over tid, noe som kan forstås som poly-viktisering og som har alvorlige konsekvenser for psykisk og fysisk helse, og for reindriftssamiske samfunn som helhet. Det peker dermed på behovet for hjelpetjenester og forskning som evner å forstå og håndtere denne kompleksiteten. Utfordringen

er å integrere kunnskap om strukturell urett, reindriftas arbeidshverdag, naturforståelse, historiske traumer, vold i nære relasjoner og seksuell vold, og i tillegg se hvordan kjønn, sosial posisjon og økonomiske forhold påvirker situasjonen.

(3) Volden utenfra bidrar til å forme forståelsen av volden som skjer innad i samfunnet.

Informantene beskriver frykt for stigmatisering av samer som gruppe ved å fortelle, som igjen kan føre til taushet. Stigma og taushet kan knyttes til den hierarkiske relasjonen mellom samer og majoritetssamfunnet, som fører til en bekymring for at synliggjøring av interne problemer kan gi ammunisjon til negative bilder av samer som gruppe. Dette påfører voldsutsatte en ekstra byrde. Samtidig skyldes ikke voldsutsatte skepsis mot å fortelle kun frykt for å spre stigma. Taushet har flere uttrykk: tause hjelpere i storfamilien, taushet fordi det ikke finnes reelle hjelpealternativer, og en avvisende taushet der voldsutsatte ikke får støtte.

Informantene bruker fire hovedforklaringer på vold. De tre første er velkjent fra voldsforskningen, at voldsutøver er en «ustabil/dårlig person», vold som videreført gjennom generasjoner og vold som uttrykk for dårlig kvinnesyn og mannsdominans. Derimot peker informantene også på «lateral vold» – destruktiv atferd innad i samiske miljøer som forstås som konsekvens av fornorskningsspolitikk, naturinngrep og asymmetriske maktrelasjoner mellom det samiske og det norske. Dette antyder betydningen av at individuelle voldshandlinger må forstås i lys av flere faktorer, som kjønn, slekt, reindriftas særegne arbeidsform og historisk undertrykking.

(4) Hjelpeapparatet må være bevisst ytre og indre barrierer for hjelpesøking i reindriftssamiske samfunn.

Hjelpeapparat forstås her bredt som ulike instanser som finnes for å bedre livs- og arbeidsvilkår i reindrifta. Intervjudataene viser flere barrierer som hindrer samiske vold- og overgrep utsatte i å søke og/eller få god hjelp. Strukturelle barrierer handler særlig om historisk og nåtidig mistillit til stat og hjelpeapparat, forankret i kolonisering og fornorskning, og forsterket av erfaringer med sviktende oppfølging og det å ikke bli trodd. Manglende språk- og kulturkompetanse i tjenestene gjør at samiske brukere ofte må «kurse» hjelperne, og at et hjelpeapparat rigget etter en norsk, individuell logikk kolliderer med reindrift som mer kollektiv, familiebasert livsform. Kulturelle

barrierer knyttes til det som ofte omtales som samisk «taushetskultur»: sterke normer for selvstendighet, høy terskel for å klage, og vekt på fellesskap og slekt framfor individets behov. Frykt for å «henge ut» familie, siida eller samisk kultur, og for å ødelegge nødvendige samarbeidsrelasjoner i reindrifta, kan gjøre det vanskelig å anmelde eller bryte ut – særlig for kvinner som risikerer å miste livsgrunnlag og barnas tilknytning til reindrifta. Små lokalsamfunn, tette slektsrelasjoner og behovet for anonymitet forsterker dette. Samtidig understrekes betydningen av å se ytre press mot reindrifta, sosioøkonomisk press og levekårsutfordringer som sentrale rammer for vold og taushet, ikke bare «samisk kultur» i seg selv.

Studien argumenterer for betydningen av et utvidet voldsbegrep for å forstå vold i en reindriftssamisk kontekst. Et utvidet voldsbegrep inkluderer strukturell vold, vold mot natur og «lateral vold» – destruktiv atferd innad i samiske miljøer som kan forklares med i bakgrunn av vold som er påført eksternt. Samtidig er det viktig å understreke at ytre press hverken er den eneste forklaringen for voldelig handlinger. Kjønn er en sentral dimensjon, og virker sammen med individuelle faktorer, slekt, økonomi, lokalsamfunnet normer og historiske traumer. Vold har komplekse årsakssammenhenger. Vi etterlyser mer forskning på sammenhenger mellom fornorskingspolitikk, marginalisering og vold blant flere samiske grupper, og hvordan skape varig forbedringer i hjelpetjenestene.

Det finnes en vilje og et sterkt ønske om å adressere vold i informantenes fortellinger, og en tro på forbedring. Håpet er at denne rapporten ved å belyse utfordringer i reindriftssamiske samfunn kan bidra til endring.

Čoahkkáigeassu

Dán raporttas guorahallat veahkaválddálašvuoda ja seksuála illasteami boazodoalloservodagain. Okta guovddáš vuodđu dutkamii lea Duohtavuoda- ja soabahankommišuvnna raporta (2023) mii lea čájehan sosiála, politihkalaš ja psykologalaš goluid assimilašuvnna- ja dáruiduhttinpolitihka geažil. Dutkan čájeha ahte go dutká veahkaválddálašvuoda ja seksuála illasteami, de berrešii váldit vuhtii dan spesifihkka historjjálaš konteavstta.

Justiisa- ja gearggusvuodadepartemeanta lea ruhtadan dutkama. Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi (NBR) vuolggahii dutkama, ja lei dialoga Sámedikki ja NBR:a gaskkas. Prošeakta lea Nasjonalt kunnskapscenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) ja Sámi našuvnnalaš gealbobálvalus – psykalaš dearvvašvuodasuddjen ja gárrendili (SÁNAG) ovttasbargoprošeakta.

Gávdnosiid vuodđun leat individuála jearahallamat main ledje 17 oasseváldi ja golbma fokusjoavkku main ledje 9 oasseváldi geain lea duogaš Norgga beale Sámi boazodoalus. Dasa lassin leat maiddá analyserejuvvon jearahallamat mat leat čađahuvvon 8 fágaolbmui ja/dahje ámmátvehkiin geain lea boazodoalloduogaš dahje barget boazodoallobirrasis. Leat eanaš nissonolbmot searvan jearahallamiidda ja eatnašat leat eret Davvi-Sámi guovlluin, ja muhtimiin lea Lulli-Sámi duogaš.

Dutkan ferte gehččojuvvot guorahallan ládje ja suokkardeaddjin unnimus guovtte ládje, vuosttažettiin leat informánttat geat ieža definerejit maid sii oaivvildit lea veahkaváldi ja seksuála illasteapmi mii dahká ahte mii čalmmustahttit iešguđetlágan vásáhusaid. Dastto mii govvidit movt boazosápmelaččat ipmirdit veahkaválddi ja seksuála illasteami, earenoamážit makkár mearkkašupmi assimilašuvdna- ja dáruiduhttinpolitihkas lea leamaš. Oktavuodát berrejit suokkarduvvot eambo sihke boazodoalus ja eara sámi álbmogiin, muhto dát dutkan sáhtá lea álgun.

Dát lea okta dain vuosttaš dutkamiin mii lea vuodđuduvvon sámegielat informánttaid veahkaválddi vásáhusaid irra. Dutkama informánttain muitaledje mánggas veahkaválddi birra vuosttaš geardde, earret eará muitala

okta vuoras dievdu ahte lea mánnán gillán veahkaválddálašvuoda ja ahte lea leamaš vihtanin go su eadni gillái fysalaš veahkaválddálašvuoda. Su rabasvuoha čalmmustahtta vuosttaža njealji váldogávdnosis.

(1) Siskkáldas stigma lea njiedjamin

Stigma mii guoská dasa ahte ságastallat veahkaválddi ja illasteami birra boazodoalloservodagain, orru njiedjamin. Buot informánttat čujuhit historjjálaš ovdaneapmái veahkaválddi ságastallama ektui – sihke veahkaválddi ja illasteami mii bohtá olggobealde ja veahkaválddi mii dáhpáhuvvá siskkobealde boazodoalloservodagain. Sis lea earenoamážit doaiuva nuoraide. Vaikko mánggas deattuhit ahte servodagas lea ain hui tabu ságastallat veahkaválddi birra, de čujuhuvvo sámi #metoo, podkásttaide ja TV-ráidui «Oro jaska».

(2) Mitalusat olggaldas ja siskkaldas veahkaválddi birra servodagas

Dutkan čajeha ahte veahkaválddálašvuoha boazodoalloservodagain lea oalle mánggadáfot. Informánttat govvidit mánggalágan veahkaválddálašvuoda ja loavkideami, maid sáhtta bidjat viđa váldokategoriijaide: struktuvrralaš veahkaválddálašvuoha, etnalaš diskrimineren, veahkaválddálašvuoha ja loavkideapmi boazodoallobarggus, veahkaváldima birra stuorabearrašis, ja maiddá seksuála illasteamit ja veagalváldin. Eai leat nu čielga rájít daid kategoriijaid gaskkas, ja mánggas gillájit mánga iešguđetlágan veahkaváldima oktanaga.

Struktuvrralaš veahkaváldi dáhpahuvvo dáruiduhttima bokte, internahttavásáhusain, lágaid bokte ja luonddu sisabáhkema bokte mat goaridit sámejiela, árbedieđu, boazodoalu ja gullelašvuoda. Etnalaš diskrimineren ja sámevašši dáhpahuvvo sihke almmolaš cielaheapmin ja eahpečielggasvuoha das ahte gii lea “doarvái sápmelaš”, mas leat dávjá ruohttasat dáruiduhttinproseassas.

Boazodoallobarggus mitalit fysalaš veahkaválddi birra, áitagiid, alkoholageavaheami, lateanta veahkaválddi ja ahte seksuála loavkideapmi normaliserejuvvo, earenoamážit nissonolbmuid vuostá. Sogás dáhpahuvvet maid veahkaváldimat, seksuálalaš illasteamit ja mánáid fuolahusváilli, ja maiddá guimmešveahkaválddi go bearráigeahččan ja áitagat jotket mañnel go guimmežat leaba heaitalan. Nissonolbmot govvidit movt siidda

gullelašvuoha, báiki, giella ja identitehta dahket hui váttisin guođđit veahkaválddalaš eallinguimmiid. Mánnggat informánttat guddet mánnggaid nođiid guhkes áiggi, juoga mii sáhtta dulkojuvvot poly-viktimiseremin ja mas leat duođalaš váikkuhusat psyhkalaš ja fysalaš dearvvašvuhtii, ja maiddái boazodoalloservodahkii. Dat čájeha dasto ahte lea dárbu veahkkebálvalusaide ja dutkanbargguide mat nagodit ipmirdit ja gieđahallat dakkár mánnggadáfot áššiid. Sáhtta leat hástalussan ovttahttit máhtolašvuoda struktuvrralaš vearrivuoda birra, boazodoalu árgabeaivválaš barggaid, luondduáddejumi, historjjálaš traumaid, veahkaválddi lagas gaskavuodain ja seksuálalaš illasteami, ja vel dasa lassin guorahallat movt sohka bealit, sosiála posišuvdna ja ekonomalaš dilli váikkuhit dilálašvuoda.

(3) Olgguldas veahkaváldi váikkuha movt siskkaldas veahkaváldi servvodagas ipmirduvvo

Informánttat govvidit balu ahte sámi álbmot ollislaččat stigmatiserujuvo jus sii mitalit, mii fas sáhtta mielddisbuktit jaskatvuoda. Stigma ja jaskatvuoha sáhtta čadnot sápmelaččaid ja majoritehtaservodaga gaskasaš hierákalaš oktavuhtii, mii mielddisbuktá balu dasa ahte čalmmustahttit siskkaldas váttisvuodaid jus dat sáhtta vearáskahttit negatiiva jurdagiid sápmelaččaid birra. Dat mielddisbuktá lassinoadi sidjiide geat gillájit veahkaválddi. Ii leat dušše dat ballu ahte stigma leavva mii dagaha ahte sii eai leat nu mielas mitalit veahkaválddi birra. Jaskatvuoha lea mánnggabealat: jaskkes veahkit stuorabearrašis, jaskatvuoha danne go eai gávdno duohta veahkkealternatiivvat, ja jaskatvuoha mii hilgu dan ládje ahte sii geat gillájit veahkaválddi eai oaččo doarjaga.

Informánttat atnet njeallje váldočilgehusa veahkaválddi birra. Dat golbma vuosttaža leat gulustuvvon dutkamis veahkaválddi birra, ahte veahkaváldi lea «stádismeahhtun/heajos olmmoš», veahkaváldi mii lea jotkojuvvon buolvvas bulvii ja veahkaváldi mii govvida heajos nissonoainnu ja servodat gos dievddut mearridit. Informánttat maiddái čujuhit «laterála veahkaválddi» – billisteaddji láhttenvuohki sámi servodagain mii ipmirduvvo dego váikkuhus dáruiduhttinpolitihka geažil, luonddusabahkkemat, ja Sámi ja Norgga asymetralaš fápmooktavuoha. Dat geažuha ahte leat mánnga faktora maiguin individuála veahkaváldindagut fertejit áddejuvvot, nu go sohka bealli, sohka, boazodoalu bargovuohki ja historjjálaš duolbman.

(4) Veahkkebálvalusat fertejit ipmirdit boazodoalloservodagaid olgguldas ja siskkáldas barriearaid ohcamis veahki

Veahkkebálvalusat mearkašit dán oktavuodas iešguđetlágan instánsasaid mat galget buoridit eallin- ja bargoeavttuid boazodoalus. Gávdnosat čájehit mánja barrieara mat hehttejit sámi veahkaváldima ja seksuála illasteaddji gillájeddjiiid ohcat ja/dahje oažžut buori veahki. Struktuvrralaš barriearain lea sáhka earenoamážit historjjálaš ja dálá eahpeluohttámuš stádii ja veahkkebálvalusaide koloniserema ja dáruiduhttima bokte, ja go vel čuovvoleapmi váilu ja go earát eai jáhke sidjiide. Go sámi giella- ja kulturgelbbolašvuohka váilu, de dagaha dat ahte sámi geavaheaddjit dávjá šaddet oahpahit ámmátvehkiid, ja go veahkkebálvalusat leat ráhkaduovvon Norgga individuála jurddašvuogi mállen, de ii dat heive boazodollui mas lea eambo kollektiiva, bearašvuđot eallinvuohki. Kultuvrralaš barriearat dávjá čadnojit dasa mii gohčoduvo «jávohisvuodakultuvran»; čielga norpmat iešbirgemii, dat jurdda ahte ii galgga váidalit, ja ahte galgá iežas birra ja soha birra jurddašit ovdalii iežas dárbbuid birra. Ballu govvidit bearraša, siidda dahje sámi kultuvrra boastut, ja billistit ovttasbarggu boazodoalus, sáhtá dahkat váttisin váidit dahje heaitalit – earenoamážit nissonolbmuid go sáhtá manahit birgenlági ja mánáid gullelašvuoda boazodollui. Smávva servodagat, sohkarelašuvnnat ja dárbu leat anonyman nanosmahtá dan. Seammás deattuhuvvo ahte lea dárbu geahččat olgguldas váikkuhemiid boazodoalu vuostá, sosioekonomalaš váikkuhemiid ja eallindilálašvuoda hástalusaid guovddáš rámmán go hupmat veahkaválddi ja jávohisvuoda birra, ii dušše “sámi kultuvrra” birra oktonas.

Dát dutkan ákkastallá mearkašumi viiddidit veahkaválddi doahpaga vai ipmirdit veahkaválddi boazodoalu konteavsttas. Dat fáttmasta struktuvrralaš veahkaválddi, luonddu veahkaválddi ja «laterála veahkaválddi» – billisteaddji láhttenuohki Sámi servodagas mii sáhtá čilgejuvvot dainna ahte veahkaválddi lea dahkon olgguldadas. Seammás lea deatálaš deattuhit ahte olgguldas váikkuheamit ii leat áidna čilgehus veahkaválddálaš daguide. Sohka bealli lea guovddáš dimenšuvdna, oktan individuála fáktoriiguin, sohka, ekonomii, báikegoddi, norpmat ja historjjálaš traumat. Veahkaválddi hástalusain leat kompleaksa sivvaoktavuodát. Mii ohcalit eanet dutkama makkár oktavuodát leat dáruiduhttinpolitihkas, marginaliseremis ja veahkaválddi iešguđet sámi servodagaid gaskkas, ja movt hápmet bastevaš ja buori veahkkebálvalusaid.

Informánttain lea dáhttu ja čielga sávaldat gieđahallat vásáhusaid veahkaválldi birra, ja sis lea doaivva ahte šattašii buoret. Dat raporta čuvgeha hástalusaid boazosámi servvodagain ja doaivumis dat sáhtta váikkuhit dasa ahte dilli rievdá.

Summary

This report investigates violence and abuse in Sámi reindeer herding communities. A central backdrop for the study is the report from the Truth and Reconciliation Commission (2023), which highlighted the social, political, and psychological costs of the assimilation and 'Norwegianisation' policies. The study shows that research into violence and abuse in Sámi communities should take this specific historical context into account.

The study was funded by the Ministry of Justice and Public Security. It was initiated by the National Association of Norwegian Reindeer Herders (NRL) and conducted in dialogue with the Sámi Parliament and the NRL. The project was carried out by the Norwegian Centre for Violence and Traumatic Stress Studies (NKVTS) and the Sámi Norwegian National Advisory Unit – Mental Health and Substance Use (SANKS) in close cooperation.

The findings are based on analyses of interviews with 17 individual participants and 3 focus group interviews involving 9 participants, who have a background in Sámi reindeer herding in the Norwegian part of Sápmi. Additionally, interviews with 8 professionals and/or helpers, who either have a reindeer herding Sámi background or work with reindeer herding Sámi communities, were analysed. There is a majority of women in the data material, and most come from the North Sámi area, while some have a South Sámi background.

The study should be seen as exploratory in at least two ways: firstly, it is the informants themselves who define what they consider violence and abuse to be, allowing us to highlight a wide range of different experiences. Secondly, we describe how the connection between various forms of violence and abuse is understood among reindeer herding Sámi, in particular the significance of the assimilation and 'Norwegianisation' policies. These connections should be further explored both in reindeer herding Sámi communities and among other Sámi groups, but this study can serve as a beginning.

This is one of the first studies based on interview material in Sámi language about experiences of violence and abuse. Several of the study's informants

speak about experiences of violence for the first time; for example, an elderly man talks about being subjected to violence as a child and witnessing physical violence against his mother. His openness is indicative of the first of four main findings in this report.

(1) Internal Stigma is Decreasing.

The stigma surrounding talking about violence and abuse that occurs internally within reindeer herding Sámi communities appears to be on the wane. All informants point to historical progress in the conversation about violence and abuse – whether it concerns violence and abuse inflicted from outside or violence occurring internally within reindeer herding Sámi communities. They have particular faith in young people. Although many emphasise that it is still far more taboo to talk about internal violence, the Sámi #metoo movement, podcasts, and the TV series ‘Oro jaska’ (Shut up) are highlighted in this context.

(2) Accounts of Violence Inflicted from Outside and Violence Occurring Within the Community.

The study reveals a complex and interwoven picture of violence in reindeer herding Sámi communities. Informants describe a broad spectrum of violence and abuse, which can be organised into five main categories: structural violence, ethnic discrimination, violence and abuse in connection with reindeer herding work, violence within the extended family, and sexual abuse and rape. At the same time, the boundaries between the categories are fluid, and many live with multiple forms of violence simultaneously.

Structural violence manifests through Norwegianisation, boarding school experiences, legislation, and environmental interventions that undermine Sámi language, knowledge, reindeer herding, and belonging. Ethnic discrimination and hate speech are described both as harassment in public and as doubts about who is ‘Sámi enough’, often rooted in the Norwegianisation process.

In reindeer herding work, physical violence, threats, alcohol abuse, latent violence, and the normalisation of sexual harassment are reported, especially directed at women. Violence in the extended family includes violence, sexual abuse, and neglect of children, as well as partner violence where control and threats often continue even after separation. Women describe how ‘sida’

affiliation, place, language, and identity make it very difficult to leave violent relationships. Siida is a traditional Sami community unit and kinship-based cooperative, primarily focused on reindeer herding. Many informants carry multiple simultaneous burdens over time, which can be understood as poly-victimisation and has serious consequences for psychological and physical health, and for reindeer herding Sámi communities as a whole. This points to the need for support services and research capable of understanding and managing this complexity. The challenge is to integrate knowledge about structural injustice, the daily work life of reindeer herding, the Sámi understanding of nature, historical traumas, domestic violence, and sexual violence. Moreover, it is also important to see how gender, social position, and economic conditions affect the situation.

(3) External Violence Contributes to Shaping the Understanding of Violence Occurring Within the Community.

Informants describe a fear of stigmatising Sámi as a group by speaking out, which in turn can lead to silence. Stigma and silence can be linked to the hierarchical relationship between Sámi and the majority society, leading to a concern that making internal problems visible could provide ammunition for negative portrayals of Sámi as a group. This places an additional burden on victims of violence. At the same time, victims' scepticism towards speaking out is not solely due to fear of heightening stigma. Silence has several expressions: silent helpers in the extended family, silence because there are no real alternatives that could offer help, and a dismissive silence where victims do not receive support.

Informants use four main explanations for violence. The first three are well-known from violence research: that the perpetrator is an 'unstable/bad person', violence as transmitted through generations, and violence as an expression of misogyny and male dominance. However, informants also point to 'lateral violence' – destructive behaviour within Sámi communities which is understood as a consequence of Norwegianisation policies, environmental interventions and asymmetrical power relations between Sámi and Norwegian society. This suggests the importance of understanding individual acts of violence in light of multiple factors, such as gender, kinship, the distinctive work methods of reindeer herding, and historical oppression.

(4) Support Services Must be Aware of External and Internal Barriers to Seeking Help in Reindeer Herding Sámi Communities.

Support services are broadly understood here as various institutions that exist to improve living and working conditions in reindeer herding. The interview data reveals several barriers that prevent Sámi victims of violence and abuse from seeking and/or receiving adequate help. Structural barriers primarily relate to historical and contemporary mistrust of the state and support services, rooted in colonisation and Norwegianisation, and reinforced by experiences of inadequate follow-up and not being believed. A lack of language and cultural competence in the services means that Sámi users often have to 'educate' the helpers, and that a support system designed according to a Norwegian, individualistic logic clashes with reindeer herding as a more collective, family-based way of life. Cultural barriers are linked to what is often referred to as a Sámi 'culture of silence': strong norms for independence, a high threshold for complaining, and an emphasis on community and kinship over individual needs. Fear of 'exposing' family, 'siida', or Sámi culture, and of destroying necessary cooperative relationships in reindeer herding, can make it difficult to report or break away – especially for women who risk losing their livelihood and their children's connection to reindeer herding. Small local communities, close kinship ties, and the need for anonymity reinforce this. At the same time, the study emphasises the importance of viewing external pressures on reindeer herding, socio-economic pressures, and challenges arising from living conditions as central frameworks for violence and silence, not just 'Sámi culture' in itself.

The study argues for the significance of an expanded concept of violence to understand violence in a reindeer herding Sámi context. An expanded concept of violence includes structural violence, violence against nature, and 'lateral violence' – destructive behaviour within Sámi communities that can be explained by externally inflicted violence. At the same time, it is important to underline that external pressure is not the only explanation for violent acts. Gender is a central dimension and interacts with individual factors, kinship, economy, local community norms, and historical traumas. Violence has complex causal relationships. We call for more research on the connections between Norwegianisation policies, marginalisation, and violence among several Sámi groups, and how to create lasting improvements in support services.

There is a willingness and a strong desire to address violence in the informants' narratives, and a belief in improvement. The hope is that this report, by shedding light on challenges in reindeer herding Sámi communities, can contribute to change.

1 Introduksjon

Vold og seksuelle overgrep finnes i alle samfunn, men studier viser at urfolkskvinner er særlig utsatte (se Bjørnholt, Bergman, & Grøvdal, 2021a for en gjennomgang). Helse og levekårsstudien, Saminor2, som legger vekt på samer bosatt i Norge, viste at personer med samisk bakgrunn, og særlig samiske kvinner, rapporterte om mer utsatthet for vold og seksuelle overgrep enn personer med ikke-samisk bakgrunn i samme geografiske område (Eriksen, Hansen, Jávo, & Schei, 2015). En studie fra den svenske delen av Sápmi viser også at samiske kvinner er mer utsatt for partnervold og de fleste former for seksuell vold enn kvinner generelt i Sverige (Brandén, Nilsson, Burman, San Sebastian, & Stoor 2024). Den samiske befolkningen har krav på et likeverdig velferds- og helsetilbud, som inkluderer voldutsatte, og flere studier viser et ønske om bedre samisk kulturkompetanse i hjelpeapparat i møte med denne gruppen (se bl.a. Bergman, Kiil, Bjørnholt, & Ruud, 2025).

Økt oppmerksomhet rundt vold og seksuelle overgrep blant samer, samt et ønske om forandring, førte til at Norske reindriftssamers landsforbund (NRL) ønsket mer forskning på vold og overgrep i reindriftssamiske miljøer. Dette ble inkludert som et tiltak i regjeringens handlingsplan mot vold i nære relasjoner (2019–2023), og senere gjentatt i opptrappingsplanen mot vold mot barn og vold i nære relasjoner (2024–2028). Det har vært et klart ønske fra reindriftnæringa om økt kunnskap om vold i nære relasjoner. Samtidig er vold og seksuelle overgrep innad i en slekt eller i storfamilien kun en del av bildet hvis man skal forstå belastningene som finnes i reindriftssamiske samfunn. Studier dokumenterer etnisk diskriminering mot samer (Hansen & Skaar, 2021; Norges institusjon for menneskerettigheter, 2022). Det finnes en stor grad av ytre press mot reindriftsutøvere. Snefrid Møllersen med kollegaer (2016) og Møllersen (2018) sin forskning tyder på at de som jobber i reindrifta, på tross av høy trivsel, har betydelige utfordringer knyttet til helse, miljø og sikkerhet, interne konflikter og et sterkt press utenfra. Det er grunn til å tro at reindrifta står i en særstilling siden de har et ansvar for å bære videre en samisk kulturarv i tillegg til å stå i konflikter om videre drift (Fjellheim, 2023).

Sannhets- og forsoningskommisjonen (2023) har pekt på virkningene av assimilering- og fornorskningspolitikken har hatt for den samiske

befolkningen. Dette innebærer systematisk diskriminering og underminering av samisk språk, kultur og levemåte. Fornorskingspolitikken er en historisk bær som mange samer bærer på. Det finnes hittil lite forskning på konsekvensene av den systematiske undertrykkningen som samer utsettes for og har vært utsatt for (Stoor, 2016).

Denne rapportens utgangspunkt er at solid kunnskap om vold og overgrep må forankres i den sosiale, politiske og historiske konteksten volden utøves og erfares innenfor (Kuokkanen, 2019; Abu-Lughod, 2013). Derfor presenterer vi innledningsvis et kort historisk omriss om relasjonen mellom det samiske og det norske, beskriver hvordan den samiske reindrifta er organisert i dag. Deretter beskrives studiens formål og overordnede forskningsspørsmål. Hensikten er å gi økt forståelse av vold og overgrep i reindriftssamiske samfunn, for å kunne forbedre hjelpeapparatet. Til slutt gis et forskningsmessig overblikk over etnisk diskriminering, vold og seksuelle overgrep mot og blant samer.

1.1 Kort om historien, pågående konflikter og reindrifta i dag

Sápmi betegner landområdene til det samiske urfolket, som strekker seg over fire nasjonalstater: Norge, Sverige, Finland og Kola-halvøya i Russland. Det samiske folket har levd i disse områdene lenge før nasjonalstatene ble etablert, og deres tradisjonelle levemåter inkluderer blant annet reindrift, jakt, fiske og *duodji* (samisk håndverkstradisjoner). De mest brukte samiske språkene i Norge i dag er nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk.

Som urfolk har samer i Norge blitt utsatt for assimilering- og fornorskingspolitikk i regi av myndighetene fra midten av 1800-tallet til langt ut i etterkrigstiden. Fornorskingspolitikken ble institusjonalisert gjennom lovgivning og praktisk politikk, og særlig skolen ble en arena for å assimilere samene og gjøre dem norske. Mange samiske barn ble sendt på internatskoler og barnehjem for å oppdras til å bli norskspråklige borgere. Både nasjonalt og lokalt ble det samiske forbundet med noe «fremmed». Rasistiske holdninger preget både politikken og den offentlige diskursen og bidro til iverksettelsen av undertrykkende tiltak. Assimileringspolitikken har ført til at store deler av den samiske befolkningen har mistet både språk, kultur og identitet (Minde, 2005). Også andre minoriteter, som de nasjonale minoritetene kvener/

norskfinner og skogfinner, ble utsatt for fornorskningspolitikken (Sannhets- og forsoningskommisjonen, 2023).

Fra 1970- og 1980-tallet opplevde flere samer økt eierskap til sin samiske identitet. Dette resulterte i en revitalisering av samisk kultur og språk og en økt etnopolitisk bevissthet og mobilisering. Særlig Altasaken, som kulminerte i landsomfattende protester i 1979–1982, ble et viktig vendepunkt og et symbol for samenes kamp mot diskriminering og for politisk selvstyre og samenes rettigheter. Kampen bidro i stor grad til en endring i norsk samepolitikk. Dette fikk blant annet uttrykk i sameloven (1987) og i opprettelsen av Sametinget (1989), samt i etableringen av en rekke samiske medier og utdannings- og kulturelle institusjoner. Dermed kan man si at fornorskningspolitikken formelt ble avsluttet (Minde, 2005).

Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport ble overlevert i 2023. Dokumentasjon på norske myndigheters urett overfor samer, kvener/norskfinner og skogfinner har ført til økt offentlig oppmerksomhet omkring fornorskningspolitikken. Samtidig peker unge samer i den norske delen av Sápmi på Fosen-saken som revitaliserende for samisk identitet og politisk oppvåkning (se Bjørn, 2025). Unge samiske aktivister har okkupert regjeringskvartalet i protest mot manglende oppfølging av et høyesterettsvedtak om oppføring av vindturbiner på Fosen i sør-samisk område. I 2021 slo Høyesterett fast at oppføring av vindturbiner var i strid med det samiske folkets kulturelle rett til å drive reindrift i området. Fosen-aktivistenes aksjon utenfor regjeringskvartalet markerte at 500 dager hadde passert siden vedtaket og var en protest mot det de mente var trenering og manglende handling fra norske myndigheter. Aksjonen fikk bred mediedekning og førte til en offentlig debatt om konflikten mellom norske myndigheters interesser og reindriftssamiske interesser. Denne interessekonflikten mellom kraftutbygging, turisme og annen næringsvirksomhet og samisk reindrift er blitt dokumentert til å være en betydelig del av reindriftsutøveres hverdag (Møllersen et al., 2015).

Det er bred enighet om at samisk reindrift er unik i både nasjonal og internasjonal sammenheng og at næringen har stor betydning i samisk og lokal sammenheng for økonomi, sysselsetting og kultur. Norske myndigheter er forpliktet av norsk lov og internasjonale konvensjoner for å tilrettelegge for samisk reindrift. Samtidig, slik som Fosen-saken viser, er det en interessebasert konflikt omkring organisering av reindriften, hvor norske myndigheter og

interesser står oppimot samisk reindriftsnærings rett til arealbruk, og faglig uenighet om prinsippene for organisering og forvaltning av reindrifta (Benjaminsen, Eira, & Gaup, 2017; Bjørn 2025). Urfolksforskere påpeker at ulike kunnskapssystemer står opp imot hverandre (Fjellheim, 2023; Kuokkanen, 2019). I denne konflikten, som handler om ulike forståelser av natur og forvaltning av natur, oppleves det samiske kunnskapssystemet som å ha en underlegen posisjon (Fjellheim, 2023; Kuokkanen, 2019).

Kjernen i flere konflikter handler om tilgangen til landareal. Reindrifta er en pastoral/nomadisk næring med sesongmessige forflytninger mellom ulike årstidbeiter. Ifølge norske myndigheters offisielle tall er rundt 3 300 personer tilknyttet den samiske reindrifta med om lag 215 000 dyr (Landbruksdirektoratet, 2026). Det samiske reinbeiteområdet strekker seg fra Finnmark i nord til Engerdal i Innlandet i sør. Det drives også samisk reindrift i Trollheimen.

Det samiske reindriftsområdet er delt inn i 6 regionale beiteområder: Øst-Finnmark, Vest-Finnmark, Troms, Nordland, Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag og Hedmark. Den samiske befolkningen har eksklusiv rett til å utøve reindrift innenfor disse områdene. Det samiske reindriftsområdet er delt inn i 82 reinbeitedistrikt. Et reinbeitedistrikt utgjør en administrativ enhet for en eller flere siidaer. En siida er familiegrupper eller arbeidsfellesskap som samarbeider om de ulike oppgavene som inngår i reindrifta. En siida består av en eller flere siidaandeler, hvor hver siidaandel har en ansvarlig leder. De seneste årene har det vært i underkant av 100 sommersiidaer og 150 vintersiidaer i det samiske reinbeiteområdet, ifølge Landbruksdirektoratets hjemmesider (Landbruksdirektoratet, 2026).

Det er et flertall av menn blant reindriftsutøvere, men tradisjonelt har reindrifta vært drevet av storfamilien i fellesskap (Meløy, 2022). Det finnes en faglig diskusjon om hvorvidt samiske kvinner og menn i et historisk perspektiv har levd med komplementære og mer likeverdige kjønnsroller knyttet til fordeling av arbeidsoppgaver i reindriftsarbeidet (Kuokkanen, 2019). Marit Meløy (2022) beskriver hvordan statlig regulering har svekket kvinners posisjon i reindrifta. Moderniseringsprosesser som bruk av motoriserte kjøretøy og innføring av 9-årig skolegang i 1969 for barna førte til at reindrifta i mindre grad ble drevet av familien sammen, og førte til at kvinnen ble fastboende mens mannen var med reinen. Dette kjønns skillet ble forsterket

gjennom reindriftsloven fra 1978, som innførte driftsenhetsprinsippet, hvor det i praksis ble slik at menn var de som fikk retten til å drive med rein. Implementeringen av loven svekket kvinners stilling i reindrifta, og selv om senere lovendringer har forsøkt å endre driftsenheten fra å være et individuelt anliggende til å bli et familieanliggende, så finnes det fortsatt en kjønns-skjevhet, hevder Meløy. Selv om det å ha en siidaandel tillegges status i reindriftssamiske områder, fremhever Meløy at man i likhet med de fleste husholdninger er avhengig av begge inntekter. Den som har lønnsarbeid utenfor reindrifta, som typisk vil være kvinnen i parforholdet, har ofte høyere inntekt enn den som er i reindrifta.

Samisk reindrift har en særegen beskyttelse i internasjonale konvensjoner. Likevel er det i dag slik at samiske reindrifftsinteresser ofte havner i konflikt med norske myndigheters interesser og næringsinteresser. Begge disse aspektene er sentrale deler av konteksten for reindriftssamiske samfunn, noe som får betydninger for hvordan vold erfares og forstås.

1.2 Formål og forskningsspørsmål

Det overordnede formålet med dette prosjektet er å oppnå økt kunnskap om oppfatninger og erfaringer knyttet til vold og overgrep i reindriftssamiske samfunn i den norske delen av Sápmi, med særlig vekt på den historiske, sosiale og kulturelle konteksten hvor volden finner sted.

Denne studien kan beskrives som eksplorerende eller utforskende. Det er flere grunner til det. For det første undersøker vi konteksten for assimilering- og fornorskningspolitikken, påvirkning av naturinngrep, ytre press mot reindrifta, interne konflikter om beitearealer, samt vold og seksuelle overgrep som forekommer innenfor storfamilien eller i andre nære relasjoner blant personer med tilknytning til reindriftssamiske samfunn. Dette innebærer at vi berører en rekke ulike krenkelser og fenomener som ofte blir studert separat. Når vi har spurt personer med tilknytning til reindrifta om deres erfaringer og forståelser av vold, har våre informanter fortalt om de overnevnte fenomenene. Med andre ord er det stor bredde i datamaterialet, samtidig som bredden tilsier at vi ikke har muligheten til å gå i dybden på de ulike formene for vold og krenkelser som kommer frem i dette materialet. For det andre er det grunn til å anta at fornorskning- og assimileringspolitik og dagens konflikter mellom samiske og norske interesser vil ha betydning og

konsekvenser for hvordan vold forstås og håndteres i reindriftsamiske miljøer. Denne studien utforsker hvordan den reindriftssamiske konteksten påvirker opplevelsen av vold samt dens rolle i møter mellom hjelpere og ofre for vold, i lys av maktforholdet mellom det samiske og det norske. Ikke overraskende vil man trenge mer forskning for å utdype sammenhengen mellom konsekvensen av fornorskningspolitikken og utsatthet for vold i andre samiske grupper.

Studien besvarer fire konkrete problemstillinger:

- 1) Hvilke former for vold og overgrep forteller personer med reindriftssamisk bakgrunn om?
- 2) Hvordan forstås vold og overgrep av utsatte med reindriftssamisk bakgrunn?
- 3) Hvilken betydning tillegges det historiske bakteppet ved fornorsknings- og assimileringspolitikken, samt dagens utfordringer i reindriftssamiske miljøer for hvordan vold forstås, håndteres, og hvordan voldsutsatte blir møtt av lokalsamfunnet av?
- 4) Hvilke barrierer for hjelpsøking finns, og hvilke mestringsstrategier og tiltak for tilrettelegging kan hjelpe?

Til sammen danner problemstillingene grunnlaget for både utforske ulike typer voldserfaringer i den spesifikke konteksten som det reindriftssamiske samfunnet er, og berede grunnen for å forbedre hjelpetiltak for voldsutsatte.

1.3 Rapportens struktur

Første kapittel har gitt en skisse over den reindriftssamiske konteksten og gjennomgår tidligere forskning om vold og overgrep i samiske samfunn, som peker på både strukturelle faktorer og interne faktorer som kan gjøre det vanskeligere å snakke om vold og overgrep – og få nødvendig hjelp.

Kapittel to omhandler rapportens teoretiske perspektiver og metode. Vi forener voldsforskning, urfolksforskning og postkolonial teori for å få fram hva vold er og gjør uavhengig av kontekst. Fra urfolksforskning henter vi perspektiver på hva som kan særprege vold og overgrep i en reindriftssamisk kontekst, og fra postkolonial teori henter vi særlig tenkning om maktdimensjonen når kulturell forskjell og vold beskrives. De teoretiske perspektivene

leder til en utvidet voldsforståelse som tar inn begreper som «strukturell vold», «lateral vold» og «vold mot natur». Deretter beskriver vi datainnsamlingen, analyseprosessen og etiske vurderinger.

Kapittel tre til fem er basert på analyser av datamaterialet. Kapittel tre beskriver de ulike formene for vold og krenkelser som informantene forteller om, som vi deler opp i vold og krenkelser påført utenfra og vold og krenkelser som oppleves innad i det reindriftssamiske samfunnet. Kapittel fire viser ulike sosiale responser på å fortelle om vold, frykt for stigmatisering, normalisering og bagatellisering og sammenhengen mellom tillit og taushet. Deretter beskrives fire forståelser av hvorfor volden skjer: at voldsutøveren er en avviker, at tidligere utsatthet fører til voldsutøvelse og at krenkelsene skyldes negativt kvinnesyn. Der de tre første er velkjente fra voldsforskning, er den siste knyttet til betydningen av historiske og pågående praksiser som marginaliserer reindriftssamer og fører til økt konfliktnivå og vold innad i samfunnet. Deretter understrekes det at samtlige informanter peker på at vold og krenkelser snakkes langt mer åpent om selv om det fortsatt finnes barrierer. Kapittel fem omtaler hjelpere og fagpersoners forståelse av hjelpetilbudet for voldsutsatte og erfaringer voldsutsatte har med hjelp. Her drøftes både barrierer mot hjelpesøking og tiltak og strategier som kan forebygge vold og overgrep og styrke hjelpetilbudet til voldsutsatte i reindriftssamiske samfunn.

Rapportens siste kapittel beskriver hva vi mener er den særegne reindriftssamiske konteksten for å forstå og bekjempe vold og krenkelser. Her identifiserer vi behov for mer forskning på sammenhengen mellom ulike former for vold.

1.4 Tidligere forskning om vold og etnisk diskriminering

Det er gjennomført flere kunnskapsstater om vold og overgrep blant urfolk de siste årene, (Burman, 2021; Bjørnholt et al., 2021a; se også Bergman et al., 2025). Disse anbefales for en mer helhetlig gjennomgang av forskningsfeltet og innsikt i originale referanser. I denne rapporten fokuserer vi, i det følgende, på omfangsstudier av vold i nære relasjoner, seksuelle overgrep og etnisk diskriminering mot samer, kvalitative studier om vold i nære relasjoner blant samer og studier om samers erfaring og syn på hjelpeapparatet.

1.4.1 Omfanget av vold og seksuelle overgrep

Internasjonal forskning viser at utsatthet for vold og seksuelle overgrep er utbredt i urfolkssamfunn, særlig blant kvinner og barn (se Burman, 2021; Bjørnholt et al., 2021a). Dette antas å være delvis relatert til historiske traumer som urfolk har opplevd på grunn av kolonialisering, strukturell vold, diskriminerende institusjonelle praksiser og økonomisk, politisk og kulturell marginalisering (Burman, 2021; Bjørnholt et al., 2021a).

Omfangsstudier fra den norske og svenske delen av Sápmi viser på et liknende mønster, dvs. at den samiske befolkningen er mer utsatt for vold enn majoritetsbefolkningen (Eriksen et al., 2015, Brandén et al., 2024).

SAMINOR 2 baserer seg på en spørreundersøkelse om helse med 11 600 samiske og ikke-samiske respondenter som kommer fra 25 kommuner med samisk bosetting i Nord-Norge og Trøndelag (Brustad et al., 2014). Denne studien viser at personer med samisk tilknytning, og særlig samiske kvinner, rapporterer høyere grad av voldsutsatthet enn ikke-samer i samme geografiske område. Blant de samiske kvinnene rapporterte 49 prosent å ha vært utsatt for fysisk, emosjonell og/eller seksuell vold i løpet av livet, mot 35 prosent av de ikke-samiske kvinnene. Også samiske menn rapporterer høyere forekomst av fysisk og/eller emosjonell vold, her henholdsvis 40 prosent mot 23 prosent. En høyere andel samiske kvinner var utsatt for partnervold (17 prosent) sammenlignet med ikke-samiske kvinner (12 prosent), og en høyere andel samiske kvinner (17 prosent) hadde blitt utsatt for seksuell vold enn ikke-samiske kvinner (12 prosent). Samiske menn (28 prosent) har vært mer utsatt for vold i barndommen enn ikke-samiske menn (17 prosent) og har vært mer utsatt for fysisk vold enn samiske kvinner og ikke-samiske kvinner og menn. Oppsummert er det viktig å påpeke at det å være samisk og det å være kvinne ser ut til å øke risikoen for å være utsatt for vold og seksuelle overgrep i et livsløpsperspektiv (Eriksen et al., 2015).

I en svensk omfangstudie av vold og overgrep mot samiske kvinner finner Brandén med kollegaer (2024) at samiske kvinner i Sverige rapporterer om høyere utsatthet for fysisk, psykisk og flere alvorlige former for seksuell vold, sammenliknet med kvinner i landet generelt. Studien bygger på to spørreundersøkelser; en med samiske respondenter (n=3 658) og en helseundersøkelse blant hele befolkningen (n=14 185) i alderen 18–84 år. Ved å sammenligne de to undersøkelsene fant Brandén med kollegaer at flere

samiske kvinner oppgir å ha opplevd voldtektsforsøk og voldtekt, samt å ha større utsatthet for psykisk press og seksuell tvang enn den generelle kvinnelige befolkningen. En større andel av samiske kvinner enn ikke-samiske kvinner oppgir å ha blitt utsatt for grovere former for seksuell vold. Forskerne fant ingen signifikante forskjeller når det gjaldt seksuell trakassering eller andre seksuelle overgrep som blant annet beføling. Studien viste at kvinner med samisk bakgrunn i større grad anmeldte seksuelle overgrep eller oppsøkte hjelp enn majoritetssvenske kvinner. Brandén med kollegaer (2024) fant også at om lag 65 prosent av samer som identifiserer seg som LHBTQ+ oppgir å ha blitt utsatt for seksuell vold, sammenliknet med om lag 31 prosent av samer for øvrig.

I en studie av psykisk helse blant unge samer i Norge (16–31 år) stilte Hansen og Skaar (2021) spørsmål om vold, etnisk diskriminering og konsekvenser av fornorskning. Litt over halvparten av respondentene rapporterte at de har opplevd emosjonell vold i løpet av livet. Rundt 1 av 4 hadde opplevd fysisk vold, mens rundt 30 prosent rapporterte å ha blitt utsatt for seksuelle overgrep. Flertallet av dem som rapporterte seksuelle overgrep var jenter.

Det finnes ingen studier som sammenligner reindriftssamiske opplevelser av vold oppimot andre samiske grupper eller den norske befolkningen, men det er verdt å merke seg at en stor andel reindriftsutøvere rapporterer om opplevelser av mye ytre press og etnisk diskriminering (Møllersen, 2018).

1.4.2 Vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep i samiske samfunn

Partnervold og seksuelle krenkelser omtales som kjønnet vold fordi kvinner utsettes for den mest alvorlige partnervolden, unge kvinner er mest utsatt for seksuelle krenkelser og menn og gutter oftest er de som utøver volden (Dale, Aakvaag, Strøm, Augusti, & Skauge, 2023; Hafstad & Augusti, 2019). Dette er tilfellet også i samiske samfunn, og her vil vi trekke fram kvalitative studier av volden som skjer i nære relasjoner i samiske samfunn. Her gjenspeiles kjønnsaspektet særlig ved at et flertall informantene i studiene er voldsutsatte samiske kvinner.

Kvalitative studier av vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep i samiske samfunn vektlegger behovet for en utvidet forståelse av begrepet «nære relasjoner» (Øverli et al., 2017). «Familie» og «slekt» i samisk kultur inkluderer

flere enn den umiddelbare kjernefamilien, og forståelsen av familie kan inkludere naboer, arbeidsfellesskap og menighet (Blix, 2016). Å bli utsatt for vold eller overgrep fra for eksempel en fadder kan medføre samme grad av skade for et barn, som i tilfeller hvor en forelder er utøver (Gerhardsen, 2010). Derfor argumenterer forskere og hjelpere for at det som tillegges «nære relasjoner» bør brukes i utvidet forstand, avhengig av individets sosiale kontekst (Bergman et al., 2025), slik som vi gjør i denne rapporten.

Storfamilien, tette familiebånd og hierarkiske relasjoner mellom ulike familier kan både øke sårbarheten for å bli utsatt for vold og overgrep, og samtidig bidra til at slike voldserfaringer forties, bagatelliseres eller fornektes. Dette kommer frem i en kvalitativ studie av hva som kan hindre voldsutsatte med samisk bakgrunn fra å søke hjelp, basert på intervjuer med 13 utsatte og 12 hjelpere og andre fagpersoner (Bergman & Ruud, 2025).

Kiil og Bjørnholts (2025) informanter var fra et lite kystsamisk miljø i Troms trekker frem sider med samisk kultur og samisk levemåte som i deres øyne muliggjør vold. Utover statushierarkier mellom familier, la de vekt på generasjonstraumer, forforskning og kjønnede stereotyper om samiske menn og kvinner. Andre faktorer deltakerne knyttet til samiske samfunn var hvordan de ofte preges av en gjensidig avhengighet. Flere studier viser hvordan særlig samer i reindriftsnæringa er fullstendig avhengige av godt samarbeid innad i familien og mellom ulike familier i siidaen, reindriftsenheten (Øverli et al., 2017; Bergman & Ruud, 2025).

Enkelte informanter la vekt på trekk ved bygdekulturer som muliggjør overgrep: grenseløs festkultur på tvers av generasjoner, mye alkohol og liten grad av voksenkontroll (Kiil & Bjørnholt, 2025). En av Kiils (2023) informanter fra et etnografisk feltarbeid i Nord-Troms, en kvinne i 70-årene, fortalte at en vanlig holdning til unge jenter blant voksne menn da hun vokste opp var at «er du gammel nok til å drikke, er du gammel nok til å bli pult» (Kiil, 2023, s. 175).

Samiske lokalmiljøer har store fellestrekk med andre små og spredtbygde bygdesamfunn i Norge. Spørsmålet blir derfor hva som eventuelt er spesifikt med vold og overgrep i de samiske miljøene (Bergman et al., 2025). Tette, men utvidede, familierelasjoner, hierarkier mellom ulike familier, sammen med kollektivistiske kulturer der familien og fellesskapet står høyere enn

enkeltindividet, trekkes frem som faktorer som muliggjør og bidrar til fortielse av vold og overgrep i samiske samfunn (Bjørnholt et al., 2021a).

I disse studiene forklarer både forskere og informanter seksuelle overgrep relasjonelt på gruppenivå. De underliggende faktorene forstås strukturelt som patriarkalske holdninger til kvinner og barn og bruk av rus. Seksuelle overgrep forklares relasjonelt, men de relasjonelle dynamikkene forstås som muliggjort av generasjonstraumer som fornorskning og assimileringsspolitikk (Kiil, 2023; Bjørnholt et al., 2021a). Vold i nære relasjoner forklares gjerne av informanter og til dels forskere som en konsekvens av strukturell vold mot samer (jf. Bergman & Ruud, 2025; Kiil, 2023). Strukturell vold forstås her som historiske og nåtidige konsekvenser av lover, reguleringer og institusjonelle praksiser som påfører enkeltindivider og/eller grupper skade (Galtung, 1969). Se også MacNeil (2018) for diskusjon av strukturell vold i relasjon til den sosiale og historiske konteksten til urfolk, deriblant samer. Vold som rammer majoritetsbefolkningen forklares ofte som kjønnet og knyttet til patriarkalske normer, mens den som rammer urfolk forklares i større grad som resultat av avmakt (Bjørnholt et al., 2021a). Fortielse forklares med manglende språk og tillit blant de utsatte og hjelperes manglende forståelse for samiske forhold (Dankertsen, 2025).

Innen voldsforskning forstås taushet ofte som uttrykk for skam, undertrykking, mistillit, manglede språk eller til og med uvitenhet om egne rettigheter. I motsetning til slike forståelser der taushet assosieres med passivitet, kan taushet i samisk kultur uttrykke motstand og uenighet (Dankertsen, 2025). I de neste delene fokuseres det likevel på taushet som produkt av undertrykkende mekanismer, og ikke som uttrykk for motmakt. En samisk taushetskultur, som i tillegg til avmakt som blir beskrevet over, er ofte en sentral forklaringsmodell for forståelse av vold og seksuelle overgrep i samiske samfunn. Denne forklaringen har også blitt problematisert (Dankertsen, 2025; Brandén et al., 2024; Kiil & Bjørnholt, 2025). I det følgende går vi gjennom hva denne «taushetskulturen» innebærer, og hvordan den forklares.

Det er lite som tyder på at det er særegent for samer å tie eller ikke søke hjelp etter overgrep. Norske omfangsundersøkelser så vel som kvalitative studier viser at det er vanlig å la være å fortelle, og å ikke søke hjelp etter vold og seksuelle overgrep (Thoresen & Hjemdal, 2014; Dale et al., 2023; Grøvdal, 2019; Saur & Grøvdal, 2019). Mange av faktorene som knyttes til «samisk

taushetskultur», slik som språk, kultur og tillit til staten, samt tette familie- og slektsbånd, gjensidige forpliktelser mellom den enkelte og slekta og en kollektivistisk tankegang, er trolig overførbare til andre «tette» og kollektivistiske samfunn (Bjørnholt et al., 2021a). I både minoritets- og majoritetsgrupper kan åpenhet om tabubelagte temaer resultere i sosial sanksjonering eller i at den utsatte blir utstøtt (Kiil, 2023). Likevel tyder det på at det er noen særegne faktorer som gjør at samer ikke søker hjelp som skiller seg fra majoritetsbefolkningen.

Taushetskulturen blant samer kan forstås som et resultat av flere sammenvevde forhold. På strukturnivå handler det om erfaringer med undertrykkelse, diskriminering, stigmatisering, sårbarhet og utsatthet, samt en tradisjon for lite åpenhet om seksualitet, kropp og kjønnsrelasjoner (Bjørnholt et al., 2021a; Bergman et al., 2025; Dankertsen, 2025). På samfunnsnivå er tausheten knyttet til mistillit til det norske storsamfunnet og dets institusjoner som en følge av fornorskings- og assimileringspolitikken. På individ- og gruppenivå skyldes det tidligere negative møter med hjelpeapparatet, der samer ikke har følt seg forstått, har blitt latterliggjort, møtt manglende samisk kulturkompetanse, eller opplevd at institusjonelle rammer bryter med samiske kulturer og praksiser. Samlet bidrar disse individuelle, kollektive og strukturelle erfaringene til det som ofte omtales som en «taushetskultur» (Bergman et al., 2025).

Taushet om vold og overgrep i samiske samfunn eller blant personer med samisk bakgrunn forklares ofte med at det tradisjonelt ikke har inngått i den samiske kulturen å snakke om ting som er vanskelige (Bergman et al., 2025; Kiil, 2023). Kiils (2023) intervjuer med kvinner i 70-årene i et lite kystsamfunn, viste at i deres miljø var det tidligere uakseptabelt å være åpen om vold og overgrep innad i familien. Slike temaer skulle «holdes innen husets fire vegger». Å involvere andre, kunne sende signaler om at en ikke trodde slekten evnet å løse utfordringer på egenhånd (Bergman et al., 2025). Å «holde det i huset» kan delvis handle om familien og slekts ære, men også om lojalitet til gruppen og lokalsamfunnet. Det å bryte lojaliteten og fortelle, både innenfor gruppen og til noen som representerer det norske, kan være risikabelt for den enkelte, og det er ikke gitt at det gir anerkjennelse eller tilgang til hjelp (Bjørnholt et al., 2021a). I den forbindelse kan det å ikke bli hørt eller forstått av hjelpeapparatet medføre skam og påføre voldsutsatte en form for dobbel ydmykelse (Thorslund & Kiil, 2022).

I flere studier forteller informanter om at det å klare seg selv og helst ikke bry andre, anses som viktig i samisk kultur. Dette knyttes til en norm om å være *iešbirgejeaddji*, det vil si «å klare seg selv» eller være selvhjulpen (Øverli et al., 2017). Å be om hjelp kan av noen forstås som ikke å være *iešbirgejeaddji*, å være svak, lite hardfør og ikke «stå i det». I samiske samfunn er det tradisjon for å være selvstendig og å helst løse problemer innad i slekten. Kiils (2023) deltakere mente at dette var i endring, og at yngre i mindre grad enn før var villige til å finne seg i dårlig behandling og sa tydelig fra om dette (Kiil, 2023). Kiil knytter denne endringen til at yngre generasjoner som hadde større avstand til fornorskings- og assimileringssprosessene, og som i større grad var stolte av sin samiske bakgrunn, heller ikke var redde for at det å bryte tausheten ville gå på bekostning av samiske rettighets- og anerkjennelseskampen.

Informanter i flere studier snakker om idealet, eller stereotypen, om «den sterke samiske kvinnen», som er *birget*. Det vil si en person som «står i det», biter tennene sammen og hverken klager over eller lar seg knekke av urettferdighet, vold, overgrep eller andre former for press (Kiil & Bjørnholt, 2025; Kiil, 2023; Øverli et al., 2017). Forestillingen om den sterke samiske kvinnen har vært viktig for identitetsbygging og distansering fra storsamfunnet. Det kan også ha vært en etterlevning av det mange mener var en mer komplementær kjønnsfordeling i samiske samfunn forut for fornorskningen og assimileringssprosessene (Bjørnholt & Kiil, 2025; Bergman & Ruud, 2025). Dette kvinneidealet virker å ha en tvetydighet ved seg, da idealet både kan gi mot og styrke til å overleve og bidra til taushet – ikke som stille protest, men som noe som støtter opp om og bidrar til å dekke over vold og overgrep (Kuokkanen, 2019; Bergman et al., 2025; Dankertsen, 2020).

Andre studier finner at flere informanter bruker stereotyper knyttet til «den samiske mannen» til å forklare hvorfor vold i nære relasjoner skjer, eller hvorfor vold begått av samiske menn ikke kan snakkes om med utenforstående (Kiil & Bjørnholt, 2025). Stereotyper om samiske menn er relatert til «macho» omgangsformer og praksiser som kvinneforakt, å være «ville» eller «dyriske», ha temperament og høyt alkoholforbruk (Bergman et al., 2025). Noen informanter viser til frykten for å forsterke slike negative stereotyper om samiske menn, som forklaring på hvorfor de tier (Øverli et al., 2017; Bergman et al., 2025).

Taushetskultur kan også forstås som relatert til en kollektivistisk tankegang, der den samiske kampen og fellesskapet prioriteres foran enkeltpersoners erfaringer som voldsutsatte. Voldserfaringer holdes ofte innenfor familien, eller ties om av frykt for å styrke negative stereotypier om samer, samiske samfunn og menn, og dermed svekke den samiske saken. Denne frykten henger tett sammen med mistillit til staten (Bergman et al., 2025; Bjørnholt et al., 2021a; Kuokkanen, 2015).

Religiøsitet, særlig læstadianismen, har hatt stor betydning for samisk kultur, identitet og språk, og læstadianismen står fortsatt sterkt i mange nordnorske kommuner. Bevegelsen har ifølge forskning bidratt til et konservativt og patriarkalsk samfunn med strenge, kjønnsdelte normer, særlig rundt jenters og kvinners seksualitet (Hansen & Skaar, 2021; Bjørnholt et al., 2021a). Dette innebærer tabuisering av kropp og seksualitet, noe som også bidrar til en taushetskultur rundt seksuell vold og krenkelser. I små, lukkede læstadianske miljøer kan vold og overgrep dermed lettere forties, og problemer søkes ofte løst gjennom predikanter og «påtvungen tilgivelse» heller enn via profesjonelle hjelpere eller politi (Bjørnholt et al., 2021a). I likhet til unge samiske kvinners vilje til å «finne seg i det», virker det som også dette er i endring. Hansen og Skaars (2021) kvalitative og kvantitative undersøkelser av unge samer mellom 16 og 30 år tyder på at unge samer i mindre grad enn før har sterk religiøs identitet. Dette gjenspeiles i rapporteringene hvor færre unge samer tilhører et religiøst livssyn (for eksempel læstadianismen) enn deres foreldre og besteforeldre. I forlengelse av disse rapporteringene oppgir de unge samene at det er veldig usannsynlig at de vil spørre en prest/religiøs leder om hjelp ved enten emosjonelle problemer eller selvmordstanker.

Samisk kultur har tradisjonelt vært preget av åndelighet, skjebnetro og folkemedisin. I noen samiske miljøer brukes *ganning* – å påkalle overnaturlige krefter for å skade andre – som en form for psykisk vold og kontroll (Eriksen, 2019). Frykt for *ganning* kan hindre volds ofre i å søke hjelp eller anmelde overgrep, fordi de trues med sykdom, ulykker eller annet ondt mot seg selv eller sine nærmeste. Politietterforskningen i Tysfjord viste hvordan slik frykt bevisst spres i lokalsamfunnet for å skape psykisk terror. Slik kan det oppstå et psykologisk trusselregime der *ganning* og trusler brukes som maktmidler for å opprettholde taushet om vold og overgrep (Bergman et al., 2025).

Forskningen løfter også fram manglende språk og terminologi for seksualitet, kropp og grenser i de samiske språkene (Bjørnholt et al., 2021a; Bergman et al., 2025). For noen gjør mangelen på språk det vanskelig å forstå og sette ord på seksuelle overgrep og seksuelle erfaringer for seg selv og til andre. Der noen informanter mener det ikke går an å snakke om slike erfaringer på norsk med personer som ikke forstår samisk språk eller kultur, opplever andre det som umulig å skulle snakke om det på samisk, nettopp fordi samisk er «hjertespråket» (Kiil, 2023). Noen utsatte legger vekt på at det oppleves tryggere å snakke med ikke-samer om slike erfaringer fordi de slipper å risikere at disse er innvevde i de sosiale relasjonene som volden og overgrepene fant sted gjennom, mens andre føler at det ikke går an å snakke med hjelpere uten samisk tilhørighet (Bergman et al., 2025; se også Agenda Kaupang, 2026).

Samlet sett viser studier som har undersøkt spesifikt vold i nære relasjoner blant samer at hvordan volden forstås og håndteres er avhengig av kontekstuelle faktorer. Det pekes på manglende tillit til det norske hjelpeapparatet, om lukkede samfunn med idealer om å ordne opp selv, om bygdekultur – og at volden forklares som et uttrykk som konsekvens av ytre press mot samisk identitet, konsekvenser av fornorskningspolitikken, det som kan beskrives som avmakt. Denne studiens bidrag er en undersøkelse av forståelser og opplevelser i reindriftssamiske samfunn, hvor flere av de nevnte elementene er sentrale i informantenes fortellinger. Det som likevel er et slående funn i våre informanternes fortellinger, er både mengden av ulike krenkelser våre informanter forteller om, hvor mange beskriver etnisk diskriminering.

1.4.3 Etnisk diskriminering

Kunnskapen om overgrep mot og diskriminering av den samiske befolkningen kan deles inn i to hovedkategorier. En omhandler den etniske diskrimineringen som samer utsettes for i dag, og en omhandler historisk urett og diskrimineringen som samene ble utsatt for gjennom fornorskningspolitikken. Disse to perspektivene henger selvsagt sammen, men det finnes mer forskning på omfanget av etnisk diskriminering enn på konsekvenser av assimilering- og fornorskningspolitikken. Studiene viser stereotypiske holdninger hos den norske majoritetsbefolkningen (Norges institusjon for menneskerettigheter, 2022) og at personer med samisk bakgrunn opplever diskriminering.

Forskningsprosjektet «Reindriftas hverdag», gjennomført ved SANKS (2013–2017) i samarbeid med Norske reindriftssamers landsforbund (NRL), kartla faktorer i reindriftsnæringen som kan ha betydning for livskvalitet og psykisk helse for reindriftsbefolkningen. To av tre i reindriftsbefolkningen har opplevd trakassering på grunn av sin tilhørighet til reindrifta og nesten halvparten har erfaring med trusler, skadeverk eller vold fra personer utenfor reindrifta. Også innad i næringen opplever man konflikter – nærmere halvparten angir at det finnes truende opptreden i eget distrikt (Møllersen, Stordahl, Eira-Åhrén, & Tørres, 2016). Studien viser både en høy grad av tilfredshet med å jobbe i reindrifta, hvor drøyt 80 prosent er tilfredse med jobben, samtidig som omtrent halvparten av informantene er enig i påstanden om at eksternt press knyttet til arealinngrep og reguleringer ødelegger for drifta, hindrer gode løsninger og minsker verdien av arbeidet. Omkring 30 prosent er delvis enig i denne påstanden. Det er særlig de som har en siida-andel som rapporterer om ytre press (Møllersen, 2018).

En undersøkelse fra Folkehelseinstituttet har kartlagt diskriminering av samer i Norge, Sverige og Finland basert på forskningsstudier i perioden 2014–2024. Av 32 studier var 19 fra Norge. Kartleggingen konkluderer med at etnisk diskriminering og mobbing av samer skjer på mange samfunnsområder, og har en negativ påvirkning på samers fysiske og psykiske helse, hverdagsliv og livskvalitet (Johansen et al., 2024). En svensk undersøkelse viser også at samiske kvinner er mer utsatte for rasisme og etnisk diskriminering enn samiske menn, hvor forskerne peker på at samehetsen også har en kjønnsdimensjon (Brandén et al., 2024).

En landsomfattende undersøkelse av befolkningens kunnskap om og holdninger til samer og nasjonale minoriteter viser store forskjeller i befolkningens holdninger til disse (Norges institusjon for menneskerettigheter, 2022). Undersøkelsen viser at påstander om samenes og de nasjonale minoritetenes rettigheter har bred støtte i befolkningen, men også at mange har motforestillinger mot dem. Undersøkelsen viser en relativt høy støtte til stereotypiske utsagn om at samer, kvener/norskfinner og skogfinner ligner for mye på nordmenn og er for integrert i det øvrige samfunnet til å bli kalt henholdsvis urfolk eller et eget folkeslag (mellom 26 prosent og 32 prosent). Støtten er også relativt høy til stereotypiske utsagn om at samer har for mange særrettigheter, ordninger og goder som andre ikke får (23 prosent), at samer blir for lett krenket (31 prosent), at samer bidrar i liten grad til det økonomiske

fellesskapet (14 prosent) og at samer hindrer fremskritt og moderne utvikling (14 prosent).

Undersøkelsen viser en forskjell mellom Nord-Norge og landsgjennomsnittet. 11 prosent av respondentene i Nord-Norge rapporterte negative holdninger til samer og kvener/norskfinner, noe som er fire ganger så mye som for landsgjennomsnittet. Det er også forskjeller mellom landsdeler når det kommer til opplevelse av hvorvidt mediene omtaler samer negativt, hvor landsgjennomsnittet er på 6 prosent, men 12 prosent i Nord-Norge. Respondentene ble spurt om de hadde observert hatprat/hets rettet mot samer. Sammenlignet med landsbasis, der 15 prosent svarte at de hadde observert hatprat/hets mot samer, kunne 33 prosent av personer bosatt i Nord-Norge og 24 prosent bosatt i Midt-Norge og nordøstlige deler av Innlandet svare det samme. Dessverre sier ikke undersøkelsen noe om kjønnsforskjeller i opplevd diskriminering.

De unge samene i studien til Hansen og Skaar (2021) oppgir at de tenker månedlig på historiske traumer som fornorskningspolitikken forårsaket, der tanker om å miste språket og kulturen sin forekom hyppigst. Imidlertid virket det ikke som om disse tankene var forbundet med belastende emosjonelle reaksjoner hos de unge samene. De vanligste emosjonelle reaksjonene i utvalget var sinne og tristhet/depresjon. De fleste av de samiske forskningsdeltakerne opplever at etniske nordmenn har høyest status både på skolen, i kommunen, i fylket og i Norge. De er litt enige i at det er et assimileringsspress i Norge. Samtidig oppgir omtrent tre av fire at de har blitt diskriminert minst én gang i livet. De unge samene oppgir at de blir mest diskriminert på grunn av etnisk bakgrunn, kjønn og geografisk tilhørighet. Diskrimineringen skjer oftest av medelever/studenter, ukjente eller andre fra en annen etnisk gruppe, og skjer mest på skolen/utdannelsen eller på internett. Av dem som har blitt diskriminert, rapporterer de fleste at det påvirker dem.

Studiene dokumenterer at etnisk diskriminering er en del av både samiske ungdom og voksnes erfaringshorisont som utgjør en del av voldsbildet.

1.4.4 Møtet mellom hjelpeapparatet og utsatte for vold i samiske samfunn

Slik som tidligere nevnt viser voldsforskning i Norge at et mindretall av dem som utsettes for vold og overgrep, forteller andre om volden. Enda færre oppsøker profesjonell hjelp og/eller anmelder forholdet til politiet (Thoresen & Hjemdal, 2014; Dale et al., 2023). Vold og overgrep er fremdeles et område fylt av taushet og tabuer, som gjør hjelpeapparatets arbeid utfordrende. Samtidig peker litteraturen på at det kan være spesielt vanskelig for voldsutsatte fra minoriteter eller sårbare grupper å dele sine volds- og overgrepserfaringer med andre, enten det er venner, familie, hjelpeinstanser eller politiet. Det kan også være krevende for (majoritetsnorske) fagpersoner å spørre om vold og overgrep i møtet med personer fra ulike minoritetsgrupper (Kiamanesh & Hauge, 2019; Bjørnholt et al., 2021a).

En forskningsrapport fra NKVTS om hjelpeapparatets og politiets erfaringer med vold i nære relasjoner i samiske samfunn viser også at fagpersoner med samisk bakgrunn hadde manglende tillit til storsamfunnet som konsekvens av fornorskningspolitikken (Øverli et al., 2017).

I studier av barrierer for hjelpsøking i den samiske befolkningen trekkes det fram to barrierer (Øverli et al., 2017; Bergman et al., 2025). Den ene typen barrierer er knyttet til den sosiale og kulturelle konteksten som den voldsutsatte lever i, slektssamfunnets tveeggede betydning og idealer om å være sterk. Den andre typen barrierer handler om de utsattes forhold til hjelpetjenestene, om manglende språk- og kultur kunnskap, og en historisk forankret mistillit mot norske systemer. Under beskriver vi funnene kort.

Som nevnt har slekt- og slektsbånd stor betydning i den samiske kulturen. Dette får betydning for hvem man anser som nær, og det er ofte langt flere enn kjernefamilien som man står i et tillits- og avhengighetsforhold til. Slekts betydning og status kan få betydning for muligheten til å fortelle om vold og seksuelle overgrep. Som nevnt i forbindelse med taushetskultur, kan det også finnes kulturelle normer for at man helst løser problemer innad i slekta. Å løse konflikter med hjelp fra utenforstående kan kommunisere utad at slekta ikke evner å passe på sine egne, eller holde orden i egne rekker, noe som innebærer risiko for å svekke slektas anseelse. På den annen side er slekt og slektsbånd også en kilde til tilhørighet og identitet med en rekke gjensidige forpliktelser og goder.

Forestillingen om at samiske kvinner tradisjonelt og historisk sett hatt en sterk stilling og en likeverdig status som menn kan være en forklaring til den kulturelle normen for at kvinner er og skal være og fremstå som sterke. For noen kan det å søke hjelp bryte med slike idealer. Andre peker på betydningen av religion, særlig den historiske rollen som den pietistiske kristendommen læstadianisme har hatt i samiske samfunn, med sin vektlegging av konservative kjønn- og seksualitetsnormer. Skammen rundt kjønn og seksualitet, samt en tendens til å ville løse problemer innad i menigheten, kan hindre utsatte å søke hjelp fra det offentlige hjelpeapparatet. Det er ikke bare kvinner som skal være sterke. Det samiske mannsidealet er også knyttet til styrke: det å snakke om problemer og å søke hjelp truer ikke bare et ideal om maskulinitet, men også en samisk maskulinitet og det å være en god samisk mann.

Disse funnene beskriver barrierer mot å søke hjelp som finnes innad i samisk kultur. På den andre siden finnes det ytre barrierer som handler om mulighetene for å bli møtt og hørt på en god måte. I tillegg til om det har vært i det hele tatt en tjeneste som man kan oppsøke. Det handler både om manglende språk og kulturforståelse og tilgjengelighet.

Nyere helse- og urfolksforskning reiser spørsmål om språk og kulturell kompetanse er nok for å lette noen av disse barrierene. Fra denne forskningen ønsker vi å trekke frem et ideal om at hjelpere skal sørge for «kulturell trygghet» (Sivertsen et al., 2025). Helse- og urfolksforskere fra New Zealand gjorde en forskningsoppsummering basert på hva de mente måtte til for å få likeverdige helsetjenester og fremhever betydningen av kulturell trygghet, et begrep som har blitt iverksatt i styringsdokumenter i New Zealand og Australia (Curtis et al., 2019, 2025). Deres definisjon lyder som følger:

Kulturell trygghet krever at helsepersonell og tilknyttede helseorganisasjoner undersøker seg selv og den potensielle påvirkningen deres egen kultur kan ha på kliniske møter og levering av helsetjenester. Dette innebærer at både enkeltpersoner og organisasjoner innen helsetjenesten må erkjenne og ta tak i egne skjevheter, holdninger, antakelser, stereotyper, fordommer, strukturer og kjennetegn som kan påvirke kvaliteten på den omsorgen som gis. Ved å gjøre dette innebærer kulturell trygghet en kritisk bevissthet, der helsepersonell og helseorganisasjoner driver kontinuerlig selvrefleksjon og utvikler selvinnsett, og holder seg selv

ansvarlige for å gi kulturelt trygg omsorg, slik den defineres av pasienten og deres lokalsamfunn, og måles gjennom framgang mot å oppnå likeverdig helse. Kulturell trygghet krever at helsepersonell og deres tilknyttede helseorganisasjoner påvirker helsetjenesten for å redusere skjevhet og oppnå likeverd/likestilling både i arbeidsstyrken og i arbeidsmiljøet.

Det sentrale med normen om kulturell trygghet er at den innebærer et maktperspektiv (Curtis et al., 2025). Dette perspektivet er viktig fordi det i møtet mellom myndigheter/hjelpere og urfolk ofte vil være en ulikhet i privilegier og en nedarvet forhistorie om undertrykkelse. For å kunne møte en utsatt på en god måte og for å kunne bøte på noen av disse utfordringene, må hjelperen være bevisst på sine egne fordommer og personlig historie. Dette beskrives som en *kritisk bevissthet*. Selv om hjelperen er ansvarlig for å sørge for kulturell trygghet, er det brukeren som har definisjonsmakt om hva som er kulturell trygg omsorg. Likeverdige tjenester fordrer også strukturelle tiltak for å redusere skjevheter i arbeidsstyrken og arbeidsmiljøet. Den flerdimensjonale forståelsen av situasjonen og av brukerens definisjonsmakt i møte med helpere har gjort at *kulturell trygghet* trekkes fram som sentralt for møtet mellom samer og det norske hjelpeapparatet (Sivertsen et al., 2025).

Potensialet til idealet om kulturell trygghet er at det tar med seg ulike aspekter som bør være til stede for å oppnå likeverdige helsetjenester, som kunnskap, bevissthet på egne fordommer og relasjonsbygging. Samtidig vektlegges maktdimensjonen mellom den som hjelper og den som trenger hjelp – hvor kulturelle aspekter ved det samiske kan ha stor betydning eller ha mindre betydning.

I denne studien inkluderer vi både hvordan utsatte forstår og opplever vold og overgrep – og hva utsatte og helpere tenker om hjelpebehovet i reindrifts-samiske samfunn. Her anlegger vi kulturell trygghet som et normativt ideal.

2 Teoretiske perspektiver og metode

2.1 Urfolksforskning, postkoloniale perspektiver og voldsforskning.

Dette forskningsprosjektet bygger på tre ulike forskningstradisjoner. Det anvender voldsforskning for å beskrive vold som fenomen og bygger videre på urfolksforskning for å forstå vold i den historiske, sosiale og politiske konteksten og den postkoloniale tradisjonen for å beskrive og forstå maktdimensjonen som ligger i beskrivelsen av kulturelle forskjeller. Hensikten med å kombinere ulike tradisjoner er å unngå det vi anser som to fallgruver når man forsker på tabubelagte spørsmål som vold og seksuelle overgrep i en definert og ofte marginalisert gruppe. Den ene fallgruven er at man ser vekk fra kulturelle forskjeller av betydning. Å si at all vold er lik, vil usynliggjøre sentrale forskjeller. Det vil være som å se bort fra sentrale deler av en livsfortelling – og dermed gjøre usynlig kulturelle, sosiale og politiske forskjeller som er viktige for å forstå og forebygge vold. Den andre fallgruven er å overdrive de kulturelle forskjellene slik at volden blir ensbetydende med gruppa. Da står man i fare for å tilføre skade til de som lider ved å forsterke rasistiske stereotypier som rammer samer som gruppe, inkludert den voldsutsatte.

Vold og seksuelle overgrep er såpass utbredt at det bør anses som et folkehelseproblem (Dale et al., 2023; Hafstad & Augusti, 2019). Studier viser at det å bli utsatt for voldtekt og/eller vold i nære relasjoner har betydelige helsemessige konsekvenser, og at alvorlighetsgraden av konsekvensene har sammenheng med hvor tidlig du utsettes for vold og overgrep (Hafstad, Sætren, Ferschmann, Myhre, & Augusti, 2026) og om volden er gjentakende (Hafstad & Augusti, 2019). Et av særpregene ved vold i nære relasjoner er at det finnes en forventning om omsorg fra den andre og at det ofte er en avhengighets- og tillitsrelasjon mellom voldsutøver og utsatt (Bjørnholt & Helseth, 2019). Volden og voldsuttrykkene kan også bære preg av at voldsutøveren vet hva som kan skade den andre, eller få personen til å gjøre som man vil. Nærheten gjør at man har kunnskap om hvor skoen trykker, som

gjør at voldsuttrykkene kan være mer spissede for å skade (Buzawa, Buzawa, & Hart, 2022).

I urfolkforskningen på vold og voldsutsatthet knyttes volden blant dagens urfolk til den historiske arven fra koloniseringstiden. Forskningen ser en sammenheng mellom kolonisering og ulike uttrykk for problemer i dagens urfolkssamfunn, som for eksempel psykisk stress, identitetskriser, selvhat, rusproblemer, og vold og overgrep. Ettervirkningene av kolonialisering- og assimileringspolitikken i form av diskriminering, nedvurderende og stereotypiske holdninger og manglende anerkjennelse av språk og kultur, får konsekvenser i generasjoner (Lezali, 2021). Blant urfolk og andre minoritetsgrupper kan fortidens behandling av gruppen bli en viktig del av både den kollektive og individuelle identiteten (se f.eks. Kirmayer, Gone, & Moses, 2014; Kuokkanen, 2015, 2019). Foreløpig har vi lite forskning i de nordiske landene om de mer langsiktige virkningene som denne typen av historiske traumer kan ha hatt på sosiale problemer og psykisk helse i det samiske samfunnet (Stoor, 2016, s. 26-27).

Assimileringspolitikken og kollektive, historiske traumer kan likevel ikke sees som den eneste årsaksforklaringen for vold og overgrep innen dagens samiske urfolkssamfunn. Det er viktig også å trekke inn overgrep, krenkelser og diskriminering som rettes mot reindriftssamer fra institusjoner og personer utenfor reindriften i dagens samfunn. Vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep i reindriftssamiske samfunn skal følgelig også sees i en kontekst av økt press fra storsamfunnet. Fra voldsforskningen vet vi at økt stress, økonomiske problemer og helseutfordringer kan øke risikoen for vold i familien og i andre nære relasjoner. Arealinngrep setter særlig de tradisjonelle samiske næringene under press, som igjen kan føre til økt psykisk stress og sykdom (Møllersen et al., 2016). NKVTS' sammenstilling av internasjonal forskning om vold og overgrep blant urfolk viser til eksempler på at tap av landområder har gitt utslag i antallet tilfeller av vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep i urfolkssamfunn (Bjørnholt et al., 2021a). Det er også viktig å trekke inn faktorer som relaterer til forhold og maktstrukturer innenfor det reindriftssamiske samfunnet, herunder mellom ulike geografiske områder, generasjoner og kjønn. Prosjektet vil se alle disse formene for vold, overgrep, krenkelser og diskriminering i en sammenheng.

En empirisk og teoretisk forutsetning for dette prosjektet er at vold og krenkelser ødelegger mennesker og samfunn og får konsekvenser langt utover den ene personen som utsettes og den som utøver volden (se Bjørnholt et al., 2021a for en gjennomgang). Urfolksforskningen har fremhevet at vold er et hinder for selvbestemmelse (Kuokkanen, 2019). Vold begrenser kontroll over eget liv, traumatiserer og forhindrer muligheten til å kjempe for selvbestemmelse, samtidig som voldens skade på individer og relasjoner gjør det vanskelig å bygge og styre et samfunn.

I likhet med flere kolonialiserte og marginaliserte grupper har det innenfor samiske samfunn vært forbundet med risiko å beskrive og påtale problemer som vold og seksuelle overgrep som skjer innad i gruppa til storsamfunnet (Spivak, 1988; Kuokkanen, 2019). Det har typisk vært kvinner som har måttet tåle og tie stille om vold. Dilemmaet er at det å snakke om partnervold, seksuelle overgrep eller andre interne forhold bærer en risiko for å skjemme ut hele gruppen. Hvis man forteller om at en samisk mann har slått eller voldtatt, eller at man som samisk kvinne har blitt utsatt, så finnes det en frykt for at noen tenker at dette gjelder alle samiske menn og alle samiske kvinner (Kuokkanen, 2019; Bjørnholt et al., 2021a). De kulturelle stereotypiene om «den ville» kan fyres opp, og dermed legges en dobbel byrde på den utsatte – både være utsatt for vold og ved å fortelle om volden kan man risikere å spre fordommer som hun selv også kan rammes av. Dilemma oppstår fordi det er et historisk nedarvet hierarki mellom det samiske og det norske, mellom den kolonialiserte og kolonimakt. En samisk kvinnelig voldsutsatt blir en representant for en gruppe og hennes erfaring med vold risikerer å stemple samiske menn, mens en hvit norsk voldsutsatt blir et offer og den hvite mannen som slår representerer ikke alle hvite norske menn. Volden kvinnene opplever er like utålelig, men det gis en tilleggsbyrde for samiske voldsutsatte.

Løsningen på dilemmaet innenfor både urfolksstudier og post-koloniale studier har vært å være opptatt av det universelle ved vold, samtidig som man anerkjenner den sosiale og politiske konteksten volden skjer innenfor (Kuokkanen, 2019; Abu-Lughod, 2013).

Det universelle perspektivet innebærer å anerkjenne at omsorgssvikt, trakassering i arbeidslivet, voldtekt, fysisk vold mot menn, partnervold, seksuelle overgrep og vold mot barn skjer i alle samfunn (Dale et al., 2023; Hafstad & Augusti, 2019). Vold er et svært kjønnnet fenomen: Kvinner er særlig

utsatt for vold innad i stor familien, unge kvinner er særlig utsatt for seksuell vold og menn er særlig utsatt for fysisk vold på offentlige arenaer (Dale et al., 2023). Vold, uavhengig av kontekst, skader ikke bare et enkeltindivid; det former relasjoner – noen ganger i generasjoner (Bjørnholt et al., 2021a). Vold og utsatthet for seksuelle overgrep har negative psykiske konsekvenser for både samisk og ikke-samisk befolkning (Eriksen, 2020). Når man skal beskrive og forklare vold hos en gruppe hvor det er risiko for at påtaling av problemer kan føre til ytterligere stigmatisering av gruppen, er det sentralt å unngå en *komparativ glipp* (Gressgård & Jacobsen, 2003). En slik glipp kan i denne sammenhengen være å sette idealiserte forestillinger om det norske som likestilt, moderne og med en antatt åpenhet om seksuelle overgrep og vold opp mot reindriftssamiske fortellinger om vold. En mer hensiktsmessig tilnærming er å sammenligne voldserfaringer med voldserfaringer for å få fram kontekstens betydning.

Volden og krenkelsene som beskrives i denne rapporten som del av den reindriftssamiske konteksten har likhetstrekk med den seksuelle trakasseringen som er utbredt i mannsdominerte bransjer (Jonsdottir et al., 2022). Problemene med å bryte med en voldelig partner eller å fortelle om partnervold i reindriftssamiske samfunnet kan ha likhetstrekk med andre primærnæringer hvor det kan være vanskelig å bryte opp uten at det får konsekvenser for familietradisjoner og stedstilknytning. Frykten for hva folk vil tro og hvordan et lokalsamfunn kan vende seg imot en jente som melder fra om seksuelle overgrep, vil ha likhetstrekk med sosiale dynamikker og eksisterende hierarkier i bygdesamfunn (Gottzén & Franzén, 2019). Vold mellom menn i forbindelse med reindriftsarbeidet kan reflekteres i omfangstallene som viser at 46 prosent av norske menn rapporterer at de har blitt utsatt for grov fysisk vold, og 22 prosent rapporterer at det er var en venn eller kollega som hadde utført det (Dale et al., 2023).

Samtidig må man anerkjenne at vold skjer i ulike kontekster og relasjoner, og den sosiale konteksten farger handlingene gjennom hva slags fortellinger som er mulige om årsaker, virkninger og løsninger. Dermed er det sentralt å forstå den sosiale- politiske og historiske konteksten volden skjer innenfor. I en reindriftssamisk sammenheng vil det si at pågående samehets, arealkonflikter og tidligere tiders fornorskningspolitikken vil være en del av konteksten for å forstå vold og konflikter innad i det reindriftssamiske samfunnet.

2.2 Et utvidet voldsbegrep

Det er vanskelig å begripe og begrepsfeste vold og overgrep i reindrifts-samiske samfunn uten å ha en utvidet forståelse av vold, og dermed henter vi begreper og forståelser fra både urfolksforskning og forskning på vold i nære relasjoner.

Per Isdals (2000) definisjon av vold fungerer som et korrektiv til en for snever forståelse av vold som en bestemt handlingstype. Han definerer vold som:

«Enhver handling rettet mot en annen person som gjennom denne handlingen skader, smerter, skremmer eller krenker, får denne personen til å gjøre noe mot sin vilje eller slutte å gjøre noe den vil» (Isdal, 2000, s. 36).

Vold i Isdals definisjon kan være en rekke ulike typer handlinger. Det kan være materiell vold ved at man skader gjenstander med hensikt eller effekt at det skaper frykt. Det kan være trusler, det kan være nedsettende ord som krenker som fungerer som psykisk vold. Det kan være kontroll over hvem man får snakke med og hvordan man får kle seg. Det kan være seksuell vold og det kan være latent vold, ved at man tilpasser seg og frykter volden og krenkel-sene som kan komme. Isdals definisjon rommer en rekke ulike handlinger. I tillegg er konsekvensene tatt med i Isdals definisjon, at det gjør noe med agensen, handlingsmulighetene, til den som blir utsatt for vold. Denne konsekvensen kan tolkes som at volden fører til at man får makt over den andre, at voldens konsekvens særlig når den utøves systematisk er under-ordning og opprettholdelsen av en skjev maktbalanse. Dette er en sentral forståelsesramme for dette prosjektet. Vi anvender begrepet krenkelser for å beskrive hendelser som krenker en annen person, men som ikke nødvendigvis fører til den maktdimensjonen som Isdal legger til grunn at vold utgjør. Gjentatte krenkelser vil kunne til sammen bli vold, men som en enkelt-hendelse vil det kanskje være en krenkelse. Men Isdals definisjon av vold er farget av at den beskriver vold som skjer i nåtid og i en relasjon mellom en eller flere mennesker.

I urfolksforskningen blir ikke vold og voldshandlinger forstått kun som nåtidige handlinger utført mellom mennesker, men i stor grad tematiseres konsekvensen av både nåtidige og historiske myndighetssanksjonerte handlinger (se Bjørnholt et al., 2021a for en gjennomgang). I norsk

sammenheng vil dette si fornorskningspolitikken med sine systematiske forsøk på å underkjenne og fjerne samisk kultur og språk (Berg-Nordlie, 2024), hvor begrep som «strukturell vold» anvendes for å beskrive hvordan samer som gruppe har vært utsatt og utsettes for krenkelser og vold, ikke nødvendigvis bare fra mennesker, men fra institusjoner og lovverk (MacNeil, 2018). Den strukturelle volden påfører skade på en hel gruppe mennesker, og det får konsekvenser for maktrelasjoner mellom folk og muligheten for selvbestemmelse (Kuokkanen, 2019).

Det har vært forsøk på å begrepsfeste hva ulike former for vold, overgrep og krenkelser har vært, er og hvilke konsekvenser de har fått for ulike typer urfolk, inkludert det samiske. Slike begreper er «vold mot natur» (*extractive violence*) og «lateral vold» som vi bruker i denne rapporten.

«Vold mot natur» er knyttet til personlige relasjoner til naturen som handler om noe mer enn at reindrifta er en arbeidsplass, og at det er ulike økonomiske interesser (MacNeil, 2018). De fleste konflikter mellom næringsinteresser/ myndigheter og urfolk er knyttet til arealer og forvaltning av naturressurser. I den norske delen av Sápmi er den ene delen av konflikten konkret og handler om hvem som har rett til å bruke landareal og hvordan det skal brukes, mens den andre delen handler om kunnskapssystemer som står opp imot hverandre (Benjaminsen et al., 2017). Konflikten handler om ulike syn på naturen og på hvordan ressurser skal fordeles. De to tradisjonene som står oppimot hverandre kan grovt karakteriseres ved at den ene er knyttet til individuell økonomisk gevinst ved å drive med rein, mens den andre i større grad handler om å leve med naturen og de andre aktørene i reindrifta (Benjaminsen et al., 2017). I urfolksforskning omtales grove naturinngrep som «*a form of direct violence against nature and/or people and animals that is caused by extractivism and that primarily affects peoples closely connected to land*» (MacNeil, 2018, s. 82). «Ekstraktivisme» referer her til en ideologi hvor man utnytter naturen med ønske om profitt, hvor man ofte underspiller de sosiale og økologiske konsekvensene av inngrepet. Grov utnyttelse og ødeleggelse av natur settes her i sammenheng med hvilke konsekvenser det får de menneskene som bor og lever av og med naturen. Vi anvender begrepet «vold mot natur» for å fange inn informantenes beskrivelser av påkjenninger knyttet til naturinngrep.

Australske og canadiske forskere og urfolksaktivister bruker begrepet «lateral vold» for å beskrive det høye konflikt- og aggresjonsnivå i samfunn som har vært utsatt for systematisk undertrykkelse (Jaber et al., 2023). *Lateral* betyr opprinnelig én side av noe. Det laterale ved volden i denne sammenhengen er at den forstås som en sideeffekt av fornuksningspolitikken. I en sammenstilling av forskning om lateral vold beskrives oppførsel som mobbing, sladder, påstander om ikke å være «ekte» urfolk, skampåføring, trusler, krangling mellom slekter, og sabotasje, og at denne atferden kan settes i sammenheng med undertrykkelsen man har blitt utsatt for som folk (Jaber et al., 2023). Utgangspunktet for begrepet «lateral vold» er å beskrive konsekvenser knyttet til undertrykkelse- og marginaliseringsprosesser. Det skal begrepsfeste både hvordan pågående og historiske marginaliseringsprosesser virker inn på relasjoner i urfolksgruppen. Aggresjon og frustrasjon vendes innover både som psykiske problemer, følelser av mindreverd og som konfliktskapende atferd utad. Lateral vold er ikke bare en beskrivelse av handlinger i seg selv, men av de handlingene som kan empirisk forklares med- og forankres som del av en historisk-politisk konteksten som en marginalisert gruppe står i. Lateral vold har også blitt omtalt som relevant for å utforske situasjonen i Sápmi (MacNeil, 2024).

Begrepene *strukturell vold*, *vold mot naturen* og *lateral vold* anvendes i rapporten for å beskrive både erfaringene til informantene, og den særegne reindriftssamiske konteksten.

I denne studien åpner vi for å se sammenhenger mellom ulike former for vold og krenkelser, og hva den reindriftssamiske konteksten kan bety for forståelsen av vold. Et utvidet voldsbegrep har i denne studien bidratt til å sette ord på de erfaringene som kommer fram i informantenes livshistorier, og hvordan vi har samlet inn og analysert blir beskrevet i neste del av kapitlet.

2.3 Studiens datamateriale

Denne studien bygger på to kvalitative datasett, ett som er samlet spesifikt til denne studien, VEAHKA-dataene, og deler av datamaterialet samlet inn til et tidligere forskningsprosjekt om vold i samiske samfunn, VOLDSAM-dataene (Bergman et al., 2025). Samtlige intervjuer behandler vold og overgrep i reindriftssamiske samfunn. Det samlede datamaterialet kan grovt deles i to typer datamateriale, (1) informanters fortellinger erfaringer av vold og (2)

hjelper og/eller fagpersoners forståelser og erfaring med å hjelpe/bistå voldsutsatte. Begge gruppen informanter er sentrale for å kunne forstå volden og bedre kunne hjelpe voldsutsatte.

VEAHKA-dataene består av 17 individuelle intervjuer og tre fokusgruppeintervjuer med 9 personer. Et sentralt kriterium for deltakelse i VEAHKA-studien har vært at informanten har reindriftssamiske bakgrunn. Alle informantene har hatt eller har tilknytning til reindrifta, som vil si at de enten er aktive fulltidsutøvere, har vokst opp i reindrifta, deltar noen ganger eller har vært eller er partner med noen som er i reindrifta. Det er kun en av informantene som ikke har samisk bakgrunn, men som er gift med en reindrifftsutøver.

De individuelle intervjuene tematiserte personlige erfaringer, mens fokusgruppeintervjuene skulle i utgangspunktet få fram forståelser av vold, men også i fokusgruppeintervjuene fortalte deltakerne om egne erfaringer. I alle intervjuene ble vold i nære relasjoner tematisert. Datamaterialet består først og fremst av personer som har erfaringer med vold og overgrep, men fem av informantene er fagpersoner og/eller hjelpere som har reindriftssamisk bakgrunn. Det er en overvekt av informanter fra nord-samiske områder, der noen informanter har sørsamisk bakgrunn. I fokusgruppene deltok syv kvinner og en mann, og i de individuelle intervjuene deltok 14 kvinner og 3 menn. I all hovedsak er kvinnene i 40-årsalderen, men noen er også over 70, mens to av mennene er 60-pluss og en er i 30-årsalderen. Det er en overvekt av kvinner som nok er et uttrykk for at vold er et kjønnnet fenomen, hvor kvinner i større utstrekning blir utsatt for vold innad i storfamilien og at menn utsettes for fysisk vold på offentlig arena. Studier tyder også på at vold mellom menn kan bagatelliseres og at det i mindre grad finnes en offentlig samtale om vold mot menn som et problem som også gjenspeiles i våre intervju (Jon & Skilbrei, 2024). Informantenes fortellinger gjengir likevel en bredde av ulike voldserfaringer som vi viser i analysen i kapittel fire.

VOLDSAM-data som er benyttet i denne rapporten består av to individuelle intervju med kvinner med reindriftssamisk bakgrunn som forteller om voldserfaringer, og åtte intervjuer med profesjonelle hjelpere og andre fagpersoner som i sitt arbeid i hjelpeapparatet eller organisasjonslivet har vært involvert med temaet, noen av disse hadde også egen tilknytning til reindrifta. Informantene kom fra ulike geografiske områder i den norske delen

av Sápmi. Majoriteten av forskningsdeltakerne var kvinner, og med enkelte unntak hadde alle samisk bakgrunn (for nærmere informasjon om data og metode, se Bergman et al., 2025).

2.4 Rekrutteringsprosess og gjennomføring.

De ulike datasettenes rekrutteringsprosesser blir beskrevet hver for seg.

VEAHKA-informantene ble rekruttert på ulike måter. Det ble sendt ut en invitasjon på sosiale medier i februar 2025. Deretter ble det sendt en e-posthenvendelse til flere nøkkelpersoner og ulike samiske institusjoner/organisasjoner med forespørsel om å formidle informasjon om studien videre til relevante personer. Rekrutteringen foregikk ved at informantene meldte sin interesse på et nettskjema koblet til en sikker dataserver. QR-koden og lenken til nettskjemaet ble inkludert i sosiale medieinnlegget og i e-posthenvendelsen der informanter selv kunne melde sin interesse. Gjennom dette skjemaet meldte flere sin interesse. Samtidig var det noen informanter som ble rekruttert via snøballmetoden gjennom at forskere tilknyttet SANKS spredde informasjon om studien og i noen tilfeller spurte folk om de kunne tenke seg å delta. Det var en stor fordel at forskerne selv hadde reindriftssamisk bakgrunn.

I utgangspunktet var tanken å gjennomføre flere fokusgruppeintervjuer for å få fram ulike synspunkt på hvordan vold forstås og håndteres, men rekruttering av informanter til fokusgruppene viste seg å være utfordrende. Vi endte opp med kun tre fokusgrupper. Dette kan skyldes at studiens tema er sensitivt og at man, når man stiller opp i en fokusgruppe, ikke nødvendigvis vet på forhånd hvem de andre som deltar er. Annonseteksten til sosiale medier om å delta i fokusgruppe intervju ble endret etter at ingen tok kontakt. I den nye teksten ble det tydelig presisert at fokusgruppeintervjuene kun ville omhandle vold på generelt nivå, og at deltakelse ikke krever egne erfaringer. Dette førte til at noen flere deltakere tok kontakt, men de øvrige deltakere ble rekruttert gjennom snøballmetode eller ble kontaktet direkte med forespørsel om delta.

Fokusgruppeintervjuene ble gjennomført ved at moderatoren presenterte temaene som skulle diskuteres og la til rette for ordutvekslingen. Hensikten med fokusgruppeintervju er ikke å oppnå enighet eller finne løsninger, men å få fram ulike synspunkter (Gubrium, 2012). I fokusgruppene ble deltakerne presentert for en case, om en kvinne, Marja, som utsettes for vold av sin

ektemann i reingjerde, der de som ser hendelsen ikke sier noe. Caset om Marja ble brukt i fokusgruppene for å få opp diskusjoner om responser på og forståelser av vold, men også for å diskutere hjelpesøking.

I de individuelle intervjuene fortalte informantene i større grad om egne erfaringer. Informantene selv fikk velge hvilke type voldserfaringer de ønsket å dele – egne eller andres, nåværende eller pågående, og kunne fortelle om ulike typer vold. Det ligger til grunn for prosjektet at vi ønsket å ha en åpen og eksplorerende fremgangsmåte.

De første intervjuene ble gjennomført i januar 2025, og de siste intervjuene ble gjennomført i april 2025. Flesteparten av intervjuene ble gjennomført digitalt, mens noen også ble gjennomført ved fysisk oppmøte. Intervjuene varte mellom 60 og 90 min. Det ble gjort opptak av intervjuene med Universitetet i Oslos (UiO) diktafon-app, som i sin tur er koblet til UiOs sikre og krypterte datalagringstjeneste (TSD). Opptaket blir dermed ikke lagret på enheten, men direkte i TSD.

Både rekrutteringen og intervjuene ble gjennomført av forskere ved SANKS, hvor to reindriftssamisk bakgrunn og en samisk bakgrunn. Dette gjorde rekrutteringsprosessen lettere, og ved at vi kunne tilby å gjøre intervjuene på nord-samisk kunne det gjøre barrieren mindre for å delta i studien. Tolv av de individuelle intervjuene ble gjort på nordsamisk, og vi kommer tilbake til betydningen av språk mot slutten av kapittelet.

En del av datamaterialet fra den tidligere studien om vold og overgrep i samiske samfunn, VOLDSAM (Bergman et al., 2025) ble gjenbrukt for denne rapporten. Vi valgte ut to informanter med egne voldserfaringer og som tidligere eller ved intervjutidspunktet hadde tilknytning til reindrifta. En av dem ble rekruttert til supplerende intervju utfra et større etnografisk feltarbeid i Nord-Troms gjennomført av Mona Kiil, og den andre ble rekruttert gjennom sosiale medier (se Bergman et al., s. 57–58 og 81–83). De åtte informantene som var fagpersoner i hjelpeapparatet eller samfunnsaktører ble utvalgt fra en større gruppe i VOLDSAM-prosjektet basert på deres kjennskap til vold og overgrep i reindriftssamiske samfunn, flere av disse hadde også egen tilknytning til reindrifta. Utvelgelsen av disse deltakerne var strategisk, i den forstand at informantene ble valgt ut basert på hva vi forventet at de kunne tilføre studien av relevant informasjon. Forskerne

etterstrebet en variasjon blant informantene, og ønsket derfor å identifisere ulike erfaringer, forståelser og synspunkter på fenomenet vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep i samiske samfunn (for mer informasjon, se Bergman et al., 2025).

Intervjuene ble gjennomført ansikt-til-ansikt eller digitalt, med noen av fagpersonene også på telefon. Intervjuene ble gjennomført i tidsperioden 2022–2024, og hadde en varighet på mellom 1 til 1,5 timer. Semistrukturerte intervjuguiden ble brukt som støtte både for intervjuene med personer som selv hadde blitt utsatt for vold eller overgrep, og intervjuene med profesjonelle hjelpere og samfunnsaktører.

VOLDSAM-prosjektet fikk tilråding av Kunnskapssektorens tjenesteleverandør (SIKT) og samisk, kollektivt samtykke fra Sakkyndig komite for samisk helseforskning. Vi fulgte de retningslinjer som gjelder ved NKVTS for forskning på sensitive data. Deltakerne fikk informasjonsskriv om prosjektet som de ga sitt samtykke til, blant annet til mulig gjenbruk av data for seinere prosjekter.

2.5 Analysestrategier og refleksjoner om relasjoner mellom det norske og samiske

Urfolksaktivisten og forskeren Linda Tuhiwai Smith formulerer kritikken av hvordan forskning på urfolk har foregått: «*It galls us that Western researchers and intellectuals can assume to know all that it is possible to know of us, on the basis of their brief encounters with some of us*» (Bjørnholt et al., 2021a, s. 9). Hun kritiserer tendensen til forenkling og overgeneralisering i møtet mellom urfolk og vestlige forskere. Slik som vi tidligere har beskrevet er det en risiko for å generalisere samer som gruppe ved å beskrive problemer, som vold, innad i samiske samfunn. Det har ledet til en særlig bevissthet i analyseprosessen om hvordan forskjell forstås og forklares.

Slik som vi skriver innledningsvis, er denne studien eksplorerende: Den anlegger et utvidet voldsbegrep og utforsker mange ulike typer krenkelser og de antatte sammenhengene mellom dem. Det betyr at vi i analysen er relativt empiri nær ved at vi beskriver de ulike voldsformene som informantene forteller om, hvordan de forstår og forklarer volden. Den er utforskende i relasjon til hvordan de ulike formene for vold henger sammen, og hvilken betydning det får for hjelpeapparatet.

I denne studien har forskergruppen bestått av norske og samiske forskere, hvor de samiske forskerne i hovedsak har gjennomført intervjuene både på nordsamisk og norsk, og en norsk og en norsk-finsk forsker bosatt i Oslo skrevet analysen. Analysen har blitt gjennomført gjennom fysiske workshoper og digitale kollektive arbeidsmøter i en tilpasset versjon av kollektiv kvalitativ metode (Eggebo, 2020). Kollektiv kvalitativ metode er utviklet for å systematisere samarbeidsprosesser i kvalitativ analyse, men grunnet tidsbegrensninger og behov for digitale analysesemøter har vi tilpasset de metodologiske trinnene. Likevel har vi bevart idealet om at alle forskernes stemmer og refleksjoner skal bli hørt og inngå som en del av analyseprosessen gjennom digitale workshoper om datamaterialet. Forskeren som gjennomførte intervjuet, skrev et sammendrag som ble lastet opp på en sikker dataservert, TSD. Deretter hadde vi analysesemøter hvor vi gikk igjennom hvert intervju. Før hvert analysesemøte ble sammendraget lest av alle, og transkripsjonen ble lest av den som hadde intervjuet og av førsteforfatteren på rapporten. Forskeren som hadde gjennomført intervjuet la fram hovedtrekk i intervjuet, og deretter ble hovedtrekk diskutert, og det ble tatt notater av samtalen som oppsummerte ulike tendenser i datamaterialet. Notatet berørte hvilke typer voldserfaringer som blir omtalt, informantens forståelse av volden og erfaringer med hjelpeapparatet. I slutten av hvert arbeidsmøte har vi oppsummert særlige sentrale punkter som har blitt med oss videre i analysen.

Noe av bakgrunnen og hensikten med å bruke en kollektiv analysestrategi har vært å skape et rom hvor vi i samarbeid gir mening til datamaterialet. Samarbeid og samarbeidsprosesser er sentrale i forskningsprosjekter mellom urfolksforskere og ikke-urfolksforskere (Chahine, Hermansen, Doering, & Henriksen, 2025). Det var viktig å skape et «kulturelt trygt rom» for å kunne diskutere grensedragninger mellom det samiske og det norske i analysene av vold og overgrep. Det kunne blitt vanskelige samtaler med potensial til å opprettholde og forsterke hierarkier mellom det samiske og det norske. For å unngå det vi tidligere i kapittelet omtaler som «en komparativ glipp» har vi som gruppe hatt løpende dialog om grensedragningene. En av de samiske forskerne påpekte at kanskje en medvirkende faktor til at denne samtalen har forløpt relativt sømløst i analyseprosessen, er at de med samisk bakgrunn har vært i flertall i forskergruppa. Det vil si at en slipper å være den ene samiske forskeren/fagpersonen i en gruppe som dermed får oppgaven om å representere «det samiske».

De transkriberte intervjuene med de to informantene fra VOLDSAM-studien som fortalte om egne erfaringer med vold og overgrep ble analysert kollektivt av hele forskerteamet (se ovenfor). I analysen av intervjuene i delstudien om møtet mellom voldsutsatte og hjelpeapparatet, brukte forskeren en kvalitativ, tematisk innholdsanalyse inspirert av Braun og Clarke (2013). Forskeren lyttet og leste gjennom intervjuene flere ganger, komprimerte dem skriftlig, og kodet de datasegmentene som var relevante for forskningsspørsmålene. Deretter ble materialet organisert i temaer og undertemaer og noen hovedtemaer ble identifisert. Disse sammenfattet overordnede mønstre og tendenser i materialet. Analysen av data var basert på forskerens for forståelse av tematikken, men forskeren var samtidig åpen for nye temaer som kom frem i intervjuene og som bidro til en mer nyansert og mangfoldig analyse. Av det opprinnelige datamaterialet ble åtte intervjuer brukt for prosjektet om vold og overgrep i reindriftssamiske samfunn.

2.6 Noen refleksjoner om språk

Alle informantene i VEAHKA-datamaterialet fikk tilbud om å bli intervjuet på nordsamisk, og 12 intervju ble gjort på nordsamisk. Det samiske språket blir omtalt som «hjertespråket» og er en sentral del av samisk rettighetskamp og identitet (NOU 2016: 18). Blant våre informanter fremhever noen betydning av å bli intervjuet av noen norske, mens andre foretrekker å bli intervjuet på nordsamisk.

For en informant var det helt avgjørende å snakke samisk med samisk forsker. I en refleksjon omkring hvem hun kan fortelle om voldserfaringer med sier hun:

Informant: Jeg tenker hvem jeg snakker med, og hva jeg snakker om. At det er ikke sikkert at jeg kan snakke om det.

Intervjuer: Akkurat. Det var enkelt for deg å delta i denne forskningen fordi det er samer som gjennomfører den, eller tenker du at det hadde ikke hatt så mye å si egentlig?

Informant: Vet du, det er veldig tydelig at jeg hadde ikke [...] med norske kvinner. At jeg måtte ha forklart det. Jeg snakker norsk veldig godt, og det er vel det som er så vanskelig i den norske verdenen. Jeg vet at jeg skulle

ha forklart de veldig mye om bakgrunns informasjon, det er ... Det skulle kommet frem en forståelse, fordi jeg sier til deg at det er jo noen i vårt naboreinbeitedistrikt, du forstår jo at det er nære bånd. Og det at du må holde en slags relasjon til naboreinbeitedistriktet. Ikke sant, og begynner å forklare det til fremmede, det er ikke ... Du mister substansen fordi jeg i den forbindelse ville fortalt ... Det er så mye annet jeg må fortelle først.

Jurddašan geainna mun human ja jurddašan maid mun human. Ahte dat ii leat sihkar ahte mun sáhtán hupmat dien birra.

Justte. Na lei dunnje álki searvat dán dutkamii dan dihte go leat sápmelaččat geat čadāhit dan, vai jurddašat go ahte das gal ii livče nu olu dadjamuš egentlig?

Dieđat go, dat lea hui čielggas ahte mun in lean dan (...) rivguiguin. Ahte mun livčen šattat čilget dan. Mun máhtán hui bures dárogiela, ja dat lea varra dat mii lea váttis dáččámailmmis. Mun dieđán mun ledjen galgat daidda čilget hui ollu duogaš dieđuid, dat lea... Dat lei galgat impárdus boahit ovdan, danne go mun logan dunnja ahte dat han lea min ránnjåorohat olmmoš, don han de ipmirdat dan ahte dat čanasdat lea oalle láhká. Ja diet ahte don fertet juogalagan, makkar de relašuvnna doallat ránnjásiidii. Ii go nu, ja dieid álgit čilget vierroolbmuide, dat ii ... Dat láhppo dat substansa danne go mun livčen aigot mitalit dan oktavuodas ... Dat livče nu ollu eará maid sáttan mitalit ovdal.

Det er tre ting som er slående i kvinnens forståelse. For det første viser hun en mistillit til det norske og norske hjelpere. For det andre har hun en tillit til at en samisktalende vil forstå rammen omkring hennes situasjon, om avhengigheten og behovet for å opprettholde relasjonen til naboreinbeitedistriktet. For det tredje understreker hun at når man først skal fortelle om vanskelige tema så ønsker man ikke å måtte opplyse den som hører på.

Samtidig har vi en annen informant som påpeker en fordel med å snakke med norsk forsker. Hun sier at skulle hun snakket samisk ville hun følt mer på skam, og fortsetter med å si:

Hadde du vært samisk, og jeg skulle ha fortalt om det her på samisk så hadde det vært problematisk, fordi det blir nærmere meg. Jeg kan distansere meg med språket. Hvis jeg skulle snakke om det her på samisk da blir det hjertespråket mitt da hadde det krypt mer innover huden.

For henne var det lettere å fortelle om sine erfaringer på norsk, fordi språket skaper en distanse. Hun understreker at dette gjelder i en forskningssammenheng og ikke om hun skulle ha bearbeidet erfaringer. Hun forteller videre at hun nok ville ha brukt andre ord for å beskrive erfaringene på samisk. De kulturelle kodene og ordene ville gjort at hun ville følt at den andre kom for nærme.

Disse to informantene beskriver fordeler og ulemper med å bruke samisk eller norsk som forskningsspråk. Den første betoner behovet for nærhet for å ha tillit til å fortelle om sine erfaringer, mens den andre betoner distanse for å kunne fortelle.

Vi vil også trekke fram en annen refleksjon informanten med behov for distanse sier siden vi i denne studien både har intervjuer på nordsamisk og norsk:

For di det går an å oversette ord, men det går ikke an å oversette alle ord for vi har så mye i det samiske språket som ikke jeg får til å oversette til norsk. Og så blir oversettelsen fattigere føler jeg da. For skulle jeg fortalt det på samisk så hadde historien vært annerledes, og det hadde vært andre ord som hadde blitt valgt.

Informanten reflekterer over hva språk gjør og hvordan ordene som finnes tilgjengelig former historien. I dette prosjektet har vi ikke anledning til å vite hva som eventuelt ville blitt annerledes om hun hadde fortalt sin historie på samisk. Vi vet heller ikke om de som har blitt intervjuet på nordsamisk ville fortalt samme historie på norsk. Disse informantenes refleksjoner viser at språk betyr noe, og det er ikke gitt at man ønsker å bli intervjuet på samisk. Det hadde vært en interessant studie å undersøke språkets betydning for hvilke fortellinger om vold vi som forskere får frem. I denne sammenhengen noterer vi oss betydningen av å gi informanten mulighet til å velge, og at samisk språkkompetanse nok har hatt betydning for tilliten i intervju-

situasjonen. I denne rapporten har vi også med sitat på begge språk der intervjuet er gjort på nordsamisk.

2.7 Personvern og forskningsetiske hensyn

Vold og overgrep er et sensitivt forskningstema i alle samfunnsgrupper, men den historiske konteksten av fornorskningspolitikken gjør det særlig viktig at prosjektet tar hensyn til at mange samer kan ha manglende tillit til storsamfunnet, myndighetene og forskning.

På oppdrag fra NKVTS har SIKT – Kunnskapssektorens tjenesteleverandør – vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket. I tillegg til generelle krav til personvern, informert samtykke og andre forskningsetiske prinsipper som gjelder for all samfunnsforskning, ble det vurdert om prosjektet trengte å søke om samisk kollektivt samtykke fra en komité nedsatt av Sametinget. Kollektivt samtykke betyr at forskningen skal være forankret i urfolks rett til selvbestemmelse og ta hensyn til og respektere mangfoldet og egenarten som preger samisk kultur og samiske samfunn. Videre kreves det at det inngås et partnerskap mellom forskningsinstitusjonen og det samiske samfunnet. Forskerne i prosjektet skal dokumentere at de har kunnskap om samisk historie, samfunn, sosiale forhold, helse og tradisjonell samisk kunnskap. Vi sendte inn en fremleggsvurdering om behov for kollektivt samtykke, og fikk beskjed fra komiteen om at det ikke var nødvendig å få tillatelse, ettersom prosjektet ikke faller inn under det komiteen definerer som «helseforskning». Vi har imidlertid basert prosjektet på de grunnleggende verdier som fastslås i de etiske retningslinjene for samisk helseforskning (jf. Sametinget.no).

Siden tematikken er særlig sensitiv og ofte også behandler informasjon om tredjeperson, har vi tatt særlig anonymitetshensyn i de individuelle intervjuene, hvor steder og beskrivelser kan være skrevet om og endret for å ivareta anonymiteten. Når vi anvender sitat på nordsamisk i rapporten, har vi skrevet om dialektord slik at man ikke skal kjenne igjen personen. I analyseprosessen har det kun vært den som har gjort intervjuet som har hatt full kjennskap til biografiske detaljer. Sitater i rapporten er gransket for om de ivaretar anonymitet, og blir presentert i rapporten som enkeltstående for å ivareta anonymitet.

3 Flerstemte voldserfaringer

3.1 Innledning

Dette kapitlet handler om hvilke typer hendelser personer med reindriftssamiske bakgrunn forteller om når de skal snakke om vold og krenkelser. Analysen baserer seg på 17 individuelle intervjuer med personer med reindriftssamisk bakgrunn om deres erfaringer av vold i reindriftssamiske samfunn, og analyser av personlige erfaringer som kommer fram i tre fokusgruppeintervjuer med til sammen ni personer. Et gjennomgående trekk ved datamaterialet var at informantene fortalte om mange typer vold og krenkelser. Her vil vi vise fram bredden av de ulike erfaringene og opplevelsene av vold og krenkelser informantene beskriver. Utvalget er skjevt med hensyn til kjønn og alder, og har et relativt lite antall. Dataene kan belyse erfaringer og forståelser av fenomenet vold og overgrep i reindriftssamiske samfunn, ikke hvorvidt det er mer vold, om volden er annerledes og heller ikke om det er slik at reindriftssamer generelt er utsatt for flere former for vold enn andre samer eller norske personer.

I denne studien har vi gitt informantene mulighet til å definere vold og overgrep i reindriftssamiske samfunn selv, og hvilke erfaringer som er sentrale i deres livshistorie. Det er en bredde av ulike former for vold og krenkelser som fortelles fram, både av omfang, alvorlighet og tidspunkt. Noen beskriver hendelser langt tilbake i tid, mens andre hendelser er relativt nylige eller pågående. Noen beskriver enkelthendelser, mens andre beskriver systematiske krenkelser over tid. Det vi ønsker her er å vise mangfoldet og bredden, og ikke nødvendigvis gå i dybden på hver voldsform. Slik som vi har gjort rede for i forrige kapittel anvender vi en utvidet voldsforståelse som innebefatter både strukturell vold og vold mot natur. Det er et valg influert av hva informantene beskriver, og hvilke teoretiske perspektiver studiens anlegger.

Vi har delt opp de ulike typene voldserfaringer som beskrives i fem ulike kategorier strukturell vold, etnisk diskriminering, vold og krenkelser i forbindelse med reindriftsarbeidet, vold i storfamilien og seksuelle krenkelser og voldtekt. Strukturell vold betegner som kan beskrives som institusjonelle inngrep og lovverk, som ikke nødvendigvis har til hensikt, men som likevel har den effekten at de påfører skade på grupper eller individer (Galtung, 1969).

I denne sammenhengen vil fornorskings- og assimileringspolitikken forstås som strukturell vold, hvor det er mulig å anta at en av konsekvensene er etnisk diskriminering som informantene forteller om. Etnisk diskriminering beskriver både som frykt for- og krenkelser basert på samisk identitet. Vold og krenkelser i forbindelse med reindriftsarbeidet betegner volden som skjer i en arbeidslivssammenheng. Vold i storfamilien er volden som skjer innad i familien, og voldtekt og seksuelle krenkelser betegner voldens seksuelle karakter.

Gjennom denne kategoriseringen får vi fram bredden i ulike voldserfaringer. Samtidig er det viktig å understreke at det ikke finnes vanntette skott mellom de ulike formene. Voldtekt kan for eksempel skje innenfor storfamilien og seksuell trakassering kan være del av volden som skjer i forbindelse med reindriftsarbeidet. Vold i forbindelse med reindriftsarbeidet kan også ha en relasjonell karakter ved at det er nære bånd mellom den som utøver volden og den utsatte.

3.2 Strukturell vold

Strukturell vold handler om beskrivelser av fornorskingspolitikken direkte konsekvenser, de langvarige virkningene av lover og tiltak, og nåtidige inngrep og konflikter om landareal.

3.2.1 Fornorskingspolitikk tilbake i tid.

Noen av informantene har opplevd de mest intense forsøkene på fornorsking. En kvinne på over 70 år forteller om at hun bodde på internat fra syv års alder, i seks års tid. Hun forteller om opplevelser av ensomhet, om å føle seg fremmed for egen familie, om at det samiske ikke ble verdsatt i internatet og at hennes samiske språk ble fattigere. Selv om det på hennes internat var tillatt for barna å snakke samisk med hverandre, var fagtermer og lærebøker kun på norsk. Ettersom man ikke snakket samisk med voksne, ble språkutviklingen hemmet:

Alt var på norsk. Det jeg savner etterpå var spesielt det at vi lærte ikke de samiske ordene på dyr og det som er i naturen: fugler og fisker og planter og sånt. Alt var fremmed: maten og absolutt alt. Det som var vanskelig, det var å bli kjent med sine egne igjen [...]. Når det var ferie så var hjemmet, søsknene, foreldrene, besteforeldrene, det var fremmede folk og det var

veldig sårt. Og det er sårt fremdeles. [...] Ja, det er så sårt at man klarer ikke å snakke om det.

Hun beskriver hvordan internaterfaringen gjorde henne fremmed for sine egne folk, og at det er en sårhet hun fortsatt føler på i dag. Informanten forteller at hun selv ikke opplevde overgrep i form av direkte fysisk vold eller seksuelle krenkelser, men hun opplevde ensomhet og at barnas samiske bakgrunn ikke hadde noen verdi:

Det var ikke sånn direkte fysiske krenkelser, men man følte seg jo krenket når ens bakgrunn ikke var verdsatt. Det tenker man jo ikke som barn, men jo eldre man blir desto mer tenker man over det og desto tyngre blir det å tenke over det; hva man ble utsatt for og hva man gikk glipp av.

Informanten understreker at hun ikke ble utsatt for fysisk vold, men beskriver skadene av som barn bli tvunget til å være et sted hun ble krenket for å være samisk. De fysiske krenkelsene ved internaterfaringen har vært dokumentert, men den følelse av tap av verdighet og identitet som informanten beskriver er viktig å løfte fram (Sannhets- og forsoningskommisjonen, 2023).

En kvinne som er inngifta i reindrifta beskriver at mannens erfaringer med å bo på internat fortsatt preger han hver august. Når hun spør om han er tilbake i barndommen, så svarer han at ja, nå sitter han i sleden, og faren kjører dem til internatet.

Da står han lille gutten på trappa, helt alene, uten mamma, uten pappa, med kanskje en husholderske som kommer ut og viser deg vei. Men han var heldig. Han har ikke blitt mobba eller utsatt for noe, så jeg kan ikke si at han ble preget, men du ser jo andre i bygda som har samme bakgrunn.

Sannhets- og forsoningskommisjonen (2023) viste gjennom intervjumateriale at fornorskningspolitikken har hatt betydelige konsekvenser for samiske enkeltpersoner. Deriblant har internaterfaringen vært tematisert, og beskrevet som en sentral del av fornorskningspolitikken. Den voksne mannen som hver august preges av internaterfaringer gir et bilde på hvordan fornorskningspolitikken sitter i kroppen, og ofte finnes som et bakteppe i mange samiske liv. Selv om disse hendelsene er tilbake i tid, er ettervirkningene og erfaringene fortsatt en del av samisk ungdoms hverdag i dag (Hansen & Skaar, 2021). Det

finnes som et historisk bakteppe, og hvilken betydning det reelt har og får trengs det mer kunnskap om.

3.2.2 Strukturelle endringer i reindriffta

Et tilbakevendende tema for informantene er hvordan konflikter og vold er forårsaket av endringer i forvaltningen av reindriffta. Etter 1970-tallet ble reindriffta for alvor innlemmet i norsk plan- og markedsøkonomi gjennom reindrifftavtalen (1976) og ny reindrifftslov (1978). Disse institusjonelle rammene er basert på norske myndigheters styringsprinsipper hvor slakt og antall rein ses i forhold til beiteareal og det som før ble ansett som storfamiliens ansvar, siidaen, ble omgjort til driftsenheter som skulle rapportere til myndighetene (Benjaminsen et., al 2017).

Reindrifftslova fra 1978 forstås av flere informanter som en systematisk underordning av tradisjonell samisk kunnskap til fordel for en norsk forvaltningspraksis. Den manglende anerkjennelsen av tradisjonskunnskap og hvordan reindriffta var organisert har ført til en rekke konflikter om beiteområder og mellom ulike driftsenheter, siidaer.

En mann i 50 årene som har vokst opp i reindriffta og selv har vært aktiv trekker fram at reindrifftsloven 1978 er en kilde til en rekke konflikter i dag:

Den norske staten kom og sa at disse ikke lenger var vinterbeite, men fellesbeiter. Dermed fjernet de alle de gamle grensene.

Ja de logai dáčča ahte die eai leat dálveorohagat gal, die lea fellesbeite. Dat válddii eret visot dieid rájjiid.

I et gruppeintervju med hjelpere og andre personer med godt kjennskap til reindrifftssamiske samfunn, er en deltaker opptatt av de samfunnsstrukturer som forårsaker vold i reindrifftfamilier:

For eksempel så har vi en lov om siida-andel, som på en måte ødela de tradisjonelle strukturene. Når man ser på den loven fra 1978, hvor man fikk driftsenhetsbegrepet, så skapte det asymmetriske maktforhold i familier. [...] I dag har vi noe som er mer aktuelt, og det er reintall. Det kan skape veldig mye konflikter innad i en familie, fordi det er også en slags struktur

som andre har laget for oss, som på en måte bryter med våre tradisjoner og våre familiestrukturer. Så de ytre rammene skaper veldig mye vold innad.

Informantene beskriver både historisk urett og pågående urett. Det vil være en diskusjon om norske myndigheters regulering av reindrifta på 70-tallet skal betegnes i seg selv som strukturell vold, eller om det heller kan anses for å være en brikke av mange som inngår i et mønster som til sammen skaper en underordning (se f.eks. MacNeil, 2018). Følelsen av urett slik våre informanter beskriver handler om at den samiske måten å drive reindrift på underordnes norske myndigheters tenke- og styremåte, som i urfolkslitteraturen har blitt referert til som en kunnskapsmessig ignoranse (Kuokkanen, 2007). Det dannes og opprettholdes et hierarki mellom ulike kunnskapsforståelser, hvor den samiske måten å vurdere, forstå og leve på blir systematisk sett ned på og undergravd. Når informantene beskriver hvordan norske styringsprinsipper bryter med samiske levesett og familietradisjoner, er det en slik ignoranse som blir beskrevet. Mens den andre uretten er materiell, og handler om tilgang på areal på den ene siden, og ressurser til å kjempe for reinbeitedistriktets overlevelse.

3.2.3 Vold mot natur/levesett

I urfolksforskning omtales grove naturinngrep som en form for vold mot naturen, men også som vold mot menneskene som påvirkes av og lever med naturinngrepene (MacNeil, 2018). En kvinnelig reindrifutøver sier det helt bestemt: «(natur)Inngrep er vold, det tenker jeg.», mens andre beskriver smerten og omkostningene uten nødvendigvis å bruke voldsbegrepet direkte.

Vindkraftanlegg kan ha store arealmessige konsekvenser for reindrifta og andre berørte samiske interesser og rettigheter. Samiske reindrifutøvere opplever inngrepene i naturen som psykisk vold som ikke bare rettes mot reindrifta, men hele den samiske kulturen og identiteten. En deltaker i et gruppeintervju forteller om sin erfaring fra håndtering av inngrepssaker i reindriftdistriktet:

Vi snakker om veldig asymmetriske maktforhold, hvor jeg som representerer et distrikt med veldig lite økonomiske og menneskelige ressurser, skal møte en med ubegrenset makt og penger. Det er en slags psykisk vold man blir utsatt for. [...] Når de gjør inngrep i vår natur så er det på en måte vold mot oss. Du blir invitert på et møte hvor du skal få lov til å velge ut et

område som du vil gi bort. Man får bestemme på hvilken måte man skal bli voldtatt, sånn opplevde jeg det. [...] Du skal frivillig samtykke til å bli voldtatt. Vi må begynne å kalle det for vold.

En mann på over 30 år, forteller at kampen han førte mot inngrep i hans reinbeitedistrikt. Han beskriver ettervirkningene av å stå i den konflikten med en følelse av tap, av at han mistet en tro på at han hadde en framtid i reindrifta. I møte med myndigheter beskriver han en følelse av motløshet, ved at de ikke bryr seg.

Intervjuer: Hva var det verste? At de ikke skjønnte, eller at de ikke tok det seriøst?

Informant: At de rett og slett ikke brydde seg. Det var slik jeg oppfattet dem, og det gjør jeg den dag i dag. De bryr seg ikke om reindrifta. De bryr seg ikke om hvordan det påvirker oss. De vil bare gjennomføre prosjektene, da spesielt utbyggerne som utfører disse prosjektene, men også ministerne, avisene, media og samfunnet.

Mii lei dat vearráamus? Lei go dat ahte eai orron ipmirdeamen, eai váldde duodas?

Na, dat ahte dat eai njuolgut beroš. Mus lei dakkár ipmárdus dalle, ja rievttimielde dál lea ain. Ahte dat eai beroš boazodoalus. Dat eai beroš mo dat čuohca midjide. Dat háliidit dušše čađahit daid prošeavttaid. Dat guoska sihke erenomažit daid utbyggariida mat doaimmahit daid prošeavttaid, muhto dat ministarat maid, ja aviissat, mediat, servodat.

Han beskriver en følelse av avmakt, men også at om han velger reindrifta så vil det bli et liv i kamp. Det som han særlig trekker fram, er den skjeve maktbalanse mellom en gruppe unge aktivister som måtte argumentere på et språk som ikke var deres og norske myndighetspersoner.

De sterke ordene til reindrifutsutøveren og den intense beskrivelsen av avmakt og tap hos den unge mannen peker på betydningen av landskap, sted og natur i samisk tenkemåte, slik som det er hos de fleste urfolk (MacNeil, 2018). Informantene har et behov for å fremheve at naturinngrep er vold.

Den tradisjonelle samiske naturforståelsen bygger på språk, stedsnavn, verdensanskuelse og fortellinger. Den omhandler innsikt og ferdigheter i høsting og bruk av naturen, og beskrives som at den «har sin materielle grunnleggende innsikt i naturen utviklet over generasjoner. I tillegg har den en spirituell dimensjon som baserer seg på erkjennelsen av begrensningen som ligger i denne innsikten.» (Hansen & Skaar, 2021, s. 74). Denne verdensanskuelsen bringes videre til nye generasjoner, og slik bindes fortid og fremtid sammen. Når den unge mannen beskriver en tapsfølelse over natur og over å være en som ikke videreførte reindrifta i sin slekt, kan det nok forstås langs disse dimensjonene.

Informantene beskriver asymmetriske maktforhold, hvor deres verdensanskuelse og naturforståelse underlegges et annet kunnskapsregime. Den samiske måten å tenke på og leve med naturen står i motsetning til en økonomisk tankegang om naturen som en ressurs som skal utnyttes. Samtidig som volden de beskriver også handler om konkrete naturinngrep.

3.3 Etnisk diskriminering

Flere av informantene forteller om ulike former for etnisk diskriminering. Det kan være enten indirekte ved at de leser kommentarer med samehets på digitale plattformer som Facebook, som igjen kan føre til at de unngår de delene av offentligheten. Med andre ord så kan etnisk diskriminering bidra til å begrense deltakelse. Slik som en informant sier:

Jeg er jo ikke på Facebook, og grunnen til det er fordi jeg ikke orker det søppelet der. Jeg er mett.

Mun oainnat in leat Facebookas, ja dat lea maid dan dihte, mun in gille diekkár ruskkaid, mun lean nu 'mettet'.

Andre informanter beskriver fysiske angrep og livstruende vold tilbake i tid. En kvinne som hadde satt opp gamme fortalte at hun ble oppringt av en norsk mann som sa at han skulle brenne ned gammen «om det så er en lapp som sov der». Senere så skjedde nettopp det. Disse to informantene representerer et spenn mellom ulike former for hets og diskriminering, hvor den ene beskriver handlinger man unngår på grunn av hets, mens den andre beskriver fysiske og mulig livstruende angrep.

De ulike formene for krenkelser basert på samisk identitet settes i sammenheng med historiske betingelser, den offentlige debatten om arealbruk og den politiske debatten i Finnmark av en informant:

Jeg vet ikke helt hvor det kommer fra, men det er sikkert en følge av fornorskingsprosessen. Den har satt så dype spor, særlig på kysten. Den har bidratt til en kultur der det har vært akseptabelt å gjøre narr av samer, og spesielt reindriftssamer. Selvfølgelig gjelder det ikke alle, men tendensen finnes. Og når politiske ledere selv bidrar til å sette tonen, da henger mange seg på. Det blir en slags aksept for å behandle oss på den måten – og det påvirker hele reindriftssamfunnet. Det påvirker alle, men jeg tenker spesielt på barna. Når de rammes, er det virkelig ikke bra. Jeg har sett hvordan innlandsbarn blir utskjelt bare fordi de snakker samisk når de reiser for å spille fotball. Det handler om holdninger – og disse formes av politiske ledere i Finnmark, både på kommune- og fylkesnivå. Jeg mener at dette må få mye mer oppmerksomhet. Vi trenger en større forståelse og en vilje til å legge bak oss de gamle fordommene som stammer fra fornorskingstida. Etter min mening pågår fornorskingen fortsatt, bare i en annen form. Og ofte kan det virke som om målet er å presse reindrifta bort.

In mun dieđe mas dat vuolgá dat. Dat sihkkarit vuolgá dáruidduhttima prosessain mat lea leamašan. Dat leat nu garrasit cieggan mearabeal olbmuide, ja dat de njulgestagat oažžu dadjat bilkidan. In mun loga ahte buohkat leat dakkárat, bilkidit sápmelaččaid ja boazosápmelaččaid, ja de cillet ja de oldejít earáid. “dat lea hui greita jus politihkkárat leat njunnožis, de leat buohkat das mielde. Ja ná mii galgat váldit daid”. Dat čuohcá olles boazodoalloservodahkii. Čuohcá buohkaide. Ja mun láven mánáid birra jurddašit go daidda čuohcá. Dat ii leat buorre dat gal. Ja dien ahte go de leat vuolgán spábbačiekčan mátkiide, de cielahallet dáppe siseatnan mánát go sámegeiela hupmet. Dat lea holdningsendring doppe politihkkáriiguin, njunoš politihkáriiguin Finnmárkkus. Suohkannjunnožat ja fylkanjunnožat. Dat ferte biddjot fokus mu mielas eambo diesa. Ahte ipmárdus boahtá ovdán ja mii guođđit boares gáttuid mat lea čuvvon dan dáruidduhttima áigge. Mu mielas gal lea ain dáruduhttin, dat ii leat gal nohkán. Dat lea eará hámis dál de. Galget nagodit dan ealáhusa goddit eret, dat dat mu mielas láve orrot.

Informanten beskriver kompleksiteten som ligger til grunn for etnisk diskriminering, at den har historiske årsaker, men at det fortsatt skjer, og at holdninger blir opprettholdt av ledende politikere i Finnmark.

Det er flere informanter som har opplevd å bli utsatt for hets fordi de er samer, noe som gjenspeiles i forskning på etnisk diskriminering av samer som blir omtalt i kapittel en, som viser at det i Nord-Norge er høyere andel (11 prosent) som har negative holdninger til samer enn landsgjennomsnittet (Norges institusjon for menneskerettigheter, 2022). Den samme undersøkelsen viser at det rapporteres om langt mer negativ omtale av samer i nordnorske medier enn i andre landsdeler.

En annen form for krenkelse basert på samisk identitet er informanter som ikke oppfatter seg samiske nok, beskrives, da særlig i forbindelse med konflikter i reindriftsarbeidet.

En kvinne i 40-årsalderen forteller om psykisk vold/trakassering i barne- skoleårene og ungdomsårene, der hun alltid ble definert som *rivgu* – en som er utenfor det samiske. Det ble sagt på en nedlatende måte som fikk henne til å føle at hun ikke var bra nok. I et gruppeintervju beskriver to kvinnelige reindriftsutøvere beskriver maktdynamikker omkring hvem som får definere og være samisk. Begge har erfart at deres manglende språkkunnskaper, og at de i mindre grad har vært delaktige i reindriften som barn brukes mot dem. En av dem reflekterer over at deres foreldres fornorskning som tok fra dem språket brukes imot dem. Informantene reflekterer over hvordan fornorskningspolitikken også her ligger som et bakteppe. I urfolksforskning har det blitt beskrevet hvordan man historisk har dannet et skille mellom «ekte urfolk» og «uekte urfolk» som en mekanisme for å skape splid innad i urfolksgruppen (Jaber et al., 2023). Informantene benevner fornorskningen som årsak til hennes dårlige samisk språkkunnskap, og beskriver ikke dette som et bevisst politisk ønske om splid – så har det likevel skapt grobunn for å opprettholde skillet.

3.4 Fysisk og psykisk vold i forbindelse med reindriftsarbeid

Reindrift er en arbeidsplass som historisk har vært knyttet til storfamilien. Voldserfaringene som beskrives her handler både om vold som foregår innad i en siida, mellom ulike siidaer innenfor samme reinbeitedistrikt eller har utspring i konflikter mellom ulike beitedistrikt. Siden man innenfor en siida ofte kan være i slekt og ofte er avhengige av hverandres arbeidsinnsats i arbeidsintensive perioder, kan konteksten betegnes som mer bindende enn relasjonene på en annen arbeidsplass. Ofte står man i et avhengighetsforhold til hverandre.

Informantene forteller fram vold i forbindelse med reindriften på ulike måter. Noen har egne erfaringer, andre forteller om hendelser som de selv har vært vitne til, andre igjen forteller om vold mot nære familiemedlemmer, og det er også de som forteller om vold de har hørt andre beskrive. Siden informantene har ulik alder og forteller om voldserfaringer i et livsløpsperspektiv, vil noen hendelser være tilbake i tid, mens andre beskriver nylige hendelser. Volden som skjer har et tydelig kjønnsaspekt, hvor kvinner i tillegg til å bli utsatt for verbale krenkelser også utsettes for kjønnen diskriminering og seksuell trakassering mens det kan virke som om menn utsettes i større utstrekning for vold i forbindelse med reindriftsarbeidet.

3.4.1 Fysisk vold og verbale krenkelser

Ett gjennomgående trekk i datamaterialet er at de fleste beskriver at de selv har sett, erfart eller hørt om konflikter som løses med fysisk vold eller trusler om vold i reindriften. Flere av informantene mener at dette var mer vanlig før, og at situasjonen er bedre i dag.

En kvinne i 40-årene beskriver at hun selv var ung og at hun ble utsatt for vold da hun konfronterte en ung mann om at han tyvslakta rein, og at denne hendelsen ble bagatellisert.

En annen kvinne som er over 70 år forteller om harde konflikter og at hennes brødre også har måttet tåle trakassering og trusler når de har vært på vidda, hvor folk har kjørt mot dem med skuter.

Dem har ikke akkurat slåss, men dem har kjørt etter og fulgt med på hva de gjør og så videre. For å liksom skremme.

Jus aiddo dorron dat gal eai leat, muhto dat leat vuodjån aistton mieđuštan bargguiguin ja dego balddihan.

En kvinne i 40-årsalderen som selv har vokst opp i reindrifta og har en mann som er aktiv reindriftsutøver, forteller om mye alkoholbruk under reindriftsarbeid både da hun var barn og nå. Dette førte til en utrygghet, der man er redd for hva som kan skje, hva folk kan si, uenigheter som oppstår og det å prøve å skjerme barna fra alkoholbruken.

Jeg har hatt mye frykt også når flokken er i [rein]gjerdet, jeg føler på usikkerhet, jeg blir redd. Og i ungdommen pleide jeg å bli syk når det var kalvemerking. Jeg dro dit, men så ble jeg syk, jeg klarte bare ikke, feber, uvel, på grunn av den frykten, usikkerheten. Og det har fulgt meg til nå.

Mus lea leamaš hui ollu ballu máiddái go eallu lea gárddis, dovddán eahpesihkarvuođa. Šaddá ballu. Ja go mun ledjen nuorravuođa agis de mun lávejín buohccát go lea miessemearkun. Mannen vel dohko, muhto ja de buohccájin, mun gal in nagodan, feber, illáveaje, oainnat go diet ballu, eahpesihkarvuohta. Ja diet lea čuvvon mu dassáži.

En kvinne i 40-årene har hørt om og vært vitne til mange episoder med «vold på vidda», for eksempel slåsskamper mellom menn. Hun forteller spesifikt om en nabo/kollega de har som de «må» samarbeide med store deler av året. Han er psykisk ustabil, sier hun. Man vet ikke hva han kan finne på, noe som gjør at folk går på tå hev rundt den mannen.

Informantene beskriver ikke bare voldshendelser, men også hvordan hendelsene og det å høre om hendelser skaper frykt for hva som skal skje, og i forlengelse av det, kontroll, at man begrenser seg og sine følelser i frykt for reaksjoner. Dette er hva som i faglitteraturen beskrives som «latent vold», at man innordner seg av frykt for kommende voldshendelser (Isdal, 2000).

Det er en overvekt av kvinner blant informantene, men også mennene beskriver konflikter som løses med vold, men de påpeker at dette er hendelser som har skjedd tilbake i tid.

En informant beskriver hvordan mannen hennes ble slått ned. Mannen fortalte først om voldshendelsene etter at de hadde giftet seg, og hun tror at han beskytter henne. I tillegg beskriver hun mannen som rolig og uredd, og tror ikke at han reagerte mye på voldshendelsen.

To mannlige som begge er over seksti forteller om hendelser tilbake i tid som omhandler både konflikter omkring beiteareal og slakting av andres rein:

Det var selvfølgelig slik at man mistenkte andre for å slakte reinen, og det var slik at hvis man tok noen på fersken under slaktingen, da måtte man ta affære. Og det kunne ende opp med slåssing også.

Dat gal lei dieđusge nu go jurddaša ahte olbmot njuvvet bohccuid, ja dat lei gal nu jus soames gávnnai muhtin olbmo njuovvame, de gal dieđus fertii juogladaje hálddašit. Ja de gal dieđusge šattai doarrun maid.

Han mente at hvis noen ble tatt på fersken «da måtte man på en eller annen måte gi en lærepenge, slik at det ikke gjentok seg.», noe som fremsto som naturlig. Hvis det ble slåssing så var det heller ikke noe man snakke mye om:

Det kan hende man fortalte det til sine siidakollegaer, at den og den personen forsøkte å ta med seg en liten bit av flokken. Mer enn det var det ikke. Kan hende man fortalte hvordan det skjedde, også ble man ferdig med det.

Gal dat soittii siidaguimmiide mitalit ahte diet olmmoš geahččalii doalvut čorraga. Ii dat lean dađi eanet. Soittii mitalit mo geavai. De lei geargan dainna.

Den andre mannen fortalte både om konflikter omkring beiteareal og tyvslakt, om konflikter om beiteareal ville han påpeke at det har blitt bedre og at det er mulig å få til samarbeid på tross av uenighet. Samtidig er det fortsatt utfordringer:

Noen saker blir anmeldt til politiet. Hva de ellers gjør seg imellom, det vet jeg ikke helt sikkert, men jeg antar at de prøver å løse det på egen hånd også. Som jeg nevnte, kan penger ofte være motivet, men i voldsaker kan det også handle om areal. Konflikter oppstår fordi det er strid om

beiteområder, og da hender det at folk argumenterer med knyttneve – eller til og med gevær. Direkte trusler og forsøk på å skremme bort andre. Før i tiden, spesielt etter 1978, var det ganske vanlig.

Muhtun áššit gevvet politiija háldui. Maid muđui ieža gaskaneaset barget, dan mun in dieđe nu sihkkarit. Ammahal geahččalit čoavdit áššiid maid. Čuožžilan de. Ja diekkár, mun lohken diet økonomija motiiva lea, muhto diekkár voldsáššiin lea maid motiiva, dat areála. Riiddáskit areála alde. Ja de lohket argumeanttaid čorbmademiid dahje bissu. Njulgestagat truet ja balddihit eret earáid. Ovdalaš áiggi, erenomažiid manjel 1978 lei dábálaš.

3.4.2 Seksuell trakassering i reindriftsarbeidet

Noen kvinnelige reindriftsutøvere beskriver både trakassering, trusler og vold som del av deres arbeidshverdag. De fremhever at hersketeknikker i reindriften og et negativt kvinnesyn kan føre til en normalisering av seksuell trakassering, og iblant til direkte vold:

Seksuell trakassering er normalisert, under arbeidet og generelt, hvordan man snakker om kvinner. En veldig stygg måte å snakke om kvinner på. Jeg tror det også kan bidra til vold. [...] Jeg tror det med psykisk vold, og særlig dette mot kvinner, liksom degradering, det har vi enda. [...] Vi har ikke mye av det, men det er nok en sleng kommentar her og der. Jeg vil nok tro at det er litt gammeldags enda.

En annen kvinnelig reindriftsutøver er mer positiv, i hvert fall for sin egen del, og forteller at hun er den eneste kvinnen som er med på så godt som alle deler av reindriften:

Det trenger ikke å være forferdelig å være kvinne i den daglige driften. Men jeg vil samtidig anerkjenne den forskjellen som er der, for den er jo der. Hos oss er det veldig sjelden at det er sånne kvinnekomentarar, i hvert fall til meg. Men det er også fordi jeg er nær slekt med alle.

Hun trekker fram at i hennes siida at en beskyttende faktor at hun er i slekt med de hun jobber med, selv om hun forteller om tilbakeholdelse av informasjon og andre hersketeknikker. En kvinnelig reindriftsutøver forteller om en svært tøff arbeidshverdag preget av trakassering. Hun kan oppleve

støtte fra både kvinner og menn privat, men den støtten blir sjeldent uttrykt i situasjonen:

De fleste som er i området der jeg blir behandlet dårlig, de ser det jo, (...) Og jeg tenker vi hadde jo et årsmøte her for et par år siden, når det virkelig begynte å storme i vårt distrikt, når jeg hadde sagt denne meningen min, som de ikke likte. Og i det møtet så ble jeg jo behandlet så ekstremt stygt [...] Jeg var ikke et menneske på en god stund etter det møtet der.

Hun beskriver en arbeidsplass hvor det råder en frykktkultur som også blir opprettholdt ved at «de» tar det ut på henne slik som skaper en presedens for at andre heller ikke skal ytre sin mening.

Våre informanter snakker både om hendelser tilbake i tid, om vold og trusler de opplevde i sin ungdom, og nåtidige hendelser av vold. Noen av de kvinnelige reindriftsutøverne beskriver en særlig utsatthet, mens blant mennene er det tilsynelatende en kultur for å tåle. I flere mannsdominerte bransjer har det vært rapportert om betydelige problemer omkring seksuell trakassering og kjønnsstrakassering rettet mot kvinner, slik som det kom fram i ulike bransjespesifikke opprop under #metoo (Helseth & Sletteland, 2018). Det er likevel noen særegne faktorer som også er knyttet til både historiske og nåværende hierarkiske relasjoner mellom det norske og det samiske. Slik som vi beskrev i kapittel en så har tradisjonelt reindrifta vært et familieforetak, hvor det har vært kjønnsdelte oppgaver, men med mindre grad av hierarki mellom oppgavene. Når driftsenhet ble innført i 1978 førte det til en formalisering av mannsdominans som har lagt føringer for reindrifta fram til i dag (Meløy, 2022), og reindriftsutøveres hverdag består av ytre press, fysiske belastninger, og flere opplever konflikter innad i reindrifta (Møllersen, 2018)

3.5 Vold i storfamilien

Informantene beskriver vold som skjer i familien, enten fra partner, fra foreldre eller fra andre som er del av storfamilien. Det kan være vold de har opplevd som barn, som de har opplevd av kjærester eller i ekteskapet. Selv om kategoriene er tidvis overlappende har vi delt dem inn i vold, seksuelle overgrep og omsorgssvikt de opplevde som barn og partnervold.

3.5.1 Vold, seksuelle overgrep og omsorgssvikt mot barn

Det er flere av informantene som beskriver en vanskelig oppvekst, for noen er den vanskelige oppveksten kun en fortelling blant andre om krenkelser og vold, mens for noen er denne erfaringen som løftes fram.

En godt voksen mann på over 60 år forteller om at han vokste opp med en far som utøvde psykisk vold (trakassering og trusler) og fysisk vold mot ham og moren hans. Brødrene hans var vitne til volden, men ble ikke utsatt selv. Volden skjedde hjemme, gjerne hver dag og ofte i forbindelse med at faren var full. Faren drakk hver dag, i hvert fall 5-6 øl. Mannen sier at faren «fant alltid på noe å true med eller gi juling for.» Det er første gangen informanten forteller noen om volden, og i begynnelsen av intervjuet svarer han på spørsmål om han kan fortelle om barndommen og svarer:

Informant: Nja, det var vel ganske vanlig barndom og ungdomstid. Det var ikke så bra. Pappa var nok ikke så veldig bra.

Intervjuer: Hva var det som ikke var så bra?

Faren min. Han var, han brukte å banke oss, mamma og meg og ... da jeg var 15 år så kastet jeg han ut.

Husker du hva du pleide å gjøre når han banket moren din?

Når jeg var liten så var det ikke så mye annet å gjøre enn å love seg selv at: «Når jeg blir sterk nok så kaster jeg han ut».

Na, dat lei várra oalle dábalaš mánnávuohta ja nuorravuohta. Ii lean nu beare buorre. Áhčči dat ii lean nu beare buorre.

Mii ii lean nu buorre?

Na mu áhčči, na son gal lávii cápmi min, eatni ja mu... ja go mun ledjen 15 jahkásaš de bálkestin su olggos.

Muittat go don maid don lávejit bargat go son eatni doaruha?

Go mun ledjen unni, ii dat lean nu ollu maid sáhtii dahkat eará gullát mii dál geavvá, ja dan beavivi go mun dan máđe gievara ja bijan su olggos, dan lohpidin.

Han dro på skolen som vanlig, snakket ikke med noen om hjemmesituasjonen, fordi volden hjemme var det normale for han. Etter at han som femtenåring kastet ut faren, ble faren fortsatt boende i bygda og kunne oppsøke dem, men det ble slutt på volden.

En kvinne i 40 årene forteller om å bli seksuelt misbrukt av en slektning, fra hun begynte på skolen og frem til puberteten. Han hadde også forgrepet seg på hennes eldre søster og flere andre barn. Det ble ingen sak siden de andre barna nektet at det hadde skjedd. Hun forteller også om mye fyll og vold i miljøet der hun vokste opp. Selv opplevde hun ikke vold i sin egen oppvekst-familien, men hun forteller om alkoholisme (far) og mentale problemer (mor). Som voksen har hun ikke opplevd vold i nære relasjoner eller seksuelle overgrep. Opplevelsene i barndommen fikk store innvirkninger på informantens senere liv. Allerede i tenårene bestemte hun seg for å forlate hjembygden. Dette skyldtes både den vanskelige hjemmesituasjonen, og de generelle holdningene og kulturen i bygden i forhold til alkohol, kjønns- og seksualitetsnormer:

Jeg visste at jeg skal aldri gifte meg med en som er glad i alkohol. Jeg visste at jeg skulle ut av bygden og det gjorde jeg når jeg var 16 år. [...] Det var så mye [sukker] de holdningene som var i bygden, de stemte ikke overens med mine verdier. At homofili er synd [...] Du skal ikke være samboer. Og det her med barn utenfor ekteskap «Huff, synd og skam». [...] De slapp ikke ut av slekten sin, det slektsnavnet. Altså uansett hvor godt du levde, så slektsnavnet ditt fargela alt du gjorde. Du kunne gjøre det så godt du kunne gjøre her, men det var ingenting som hjalp hvis navnet ditt var ødelagt av andre før din tid: flere generasjoner tilbake. Da tenkte jeg: «Jeg må ut». Og jeg dro aldri hjem igjen.

Disse to informantene beskriver ulike måter å håndtere utsatthet for vold og overgrep som barn, hvor den unge guttens løsning på volden blir at han selv skal bli sterk nok til å kaste ut faren, mens den unge jenta flykter vekk. Hun ser ikke for seg at hun skal få sosial støtte. Gutten går inn i reindriftsarbeidet og

jenta flytter, men de forblir begge tause om volden og overgrepene de ble utsatt for.

3.5.2 Partnervold

Seks kvinnelige informanter forteller om partnervold. Noen beskriver svært grov fysisk vold, en forteller om gjentatt seksuell vold, mens andre beskriver psykisk vold der de og barna lever med raseriutbrudd og trusler om vold. Tre av informantene hadde barn med ekspartneren.

For to av informantene utgjør erfaringene med partnervold kun en del av livsbelastningene de står i. En kvinne som ble utsatt for grove utskjellinger som del av arbeidshverdagen i reindrifta, fortalte at hun også hadde vært utsatt for partnervold og at hennes ekskjæreste fortsatte å forfølge henne. Denne mannen tilbød seg å være gratis arbeidskraft i siidaen:

Måten han *stalket* meg på, forfulgte meg på, det var jo å være en sånn gratis dreng i distriktet. Det som var sånn fryktelig å oppleve, det var jo at de andre i distriktet så jo hvor plaga jeg var når han var til stede i reindrifta. De brukte det for å plage meg noen ganger også. De ringte han og snakket masse om han, for han var jo så gratis, ikke sant, han tilbød seg, han var jo nesten ikke på sin egen jobb, han var jo bare på fjellet en stund. Og det var jo kjempeubehagelig for meg.

For denne kvinnen veves de ulike voldserfaringene sammen; hennes følelse av utsatthet i reindriftsarbeidet kobles med å bli forfulgt og overvåket av ekskjæresten. Utsattheten i reindriftsarbeidet blir forsterket av at de vet at ekskjæresten plager henne, og mistanken om at det også er hensikten med å bruke hans arbeidskraft. Betingelsene for denne sammenvevingen av volds-erfaringer er at man bor og jobber i et lite lokalsamfunn hvor mulighetene til å bryte totalt med en ekspartner er utfordrende. Siden reindriftsarbeidet er stedbundet, står hun ikke fritt til å skifte jobb for å komme seg unna situasjonen.

En annen kvinne som er i 30 årene forteller om psykisk vold fra ekspartneren, at han kjeftet og truet henne både hjemme og når de deltok i reindriftsarbeidet. I etterkant av bruddet beskriver hun hvordan ekspartneren brukte krav om samvær med deres felles barn som en del av voldsutøvelsen:

fordi at sånn som det er nå, så er det jo jeg da som må nødt til å møte voldsutøver, snakke med voldsutøver, ha ansvar for samvær. Og så har jo alt sammen gått på meg, han har beskyldt meg for å hindre samvær, for å sabotere samvær, for å, ja, egentlig alt sammen. Og så trua veldig mye med rettsak, og han har sagt at det går ut over økonomien min, så jeg kommer til å gå personlig konkurs.

Hennes ekspartner og hans familie har anvendt tilknytningen til reindrifta og barnas samiske språkutvikling som et pressmiddel:

Og så bruker han jo det da, som at stakkars ungene mine får ikke det samiske. Og samtidig som realiteten er at han ringer ikke for å prate med dem, han prater nesten ikke samisk når han ringer, foreldrene ringer aldri for å prate med dem, søsknene, altså tantene til ungene mine, ringer aldri for å prate med dem.

Hennes brudd med ekspartner fører også til et brudd med en reindriftsfamilie som snakker samisk, og dette anvendes for å gi henne skyld og binde henne til voldsutøver.

Begge disse kvinnene forteller om å bli utsatt for vold, og at deler av kontrollen eller forsøk på kontroll fortsetter etter bruddet. I forskning på partnervold, særlig på voldsutsatte mødre, anvendes begrepet «fortsettelsesvold» for å beskrive den volden som skjer i etterkant av bruddet (Bjørnholt, 2024). Den ene kvinnen anvender selv begrepet «fortsettelsesvold» i måten hjelpeapparatet ikke forstår hennes situasjon som voldsutsatt. I denne sammenhengen får fortsettelsesvolden en reindriftssamisk dimensjon. Den ene kvinnen må jobbe sammen med ekspartneren sin og den andre kvinnen føler at hun risikerer å frarøve barna samisk tilhørighet ved å flytte fra bygda for å beskytte seg selv.

Den kollektive organiseringen av reindrifta med stor avhengighet av familien og slekten, gjør det vanskelig for kvinner i reindrifta å bryte opp fra et voldelig parforhold eller en familie der det forekommer vold. For den voldsutsatte kan det innebære at man mister sin tilknytning til reindrifta, og dermed en viktig del av sin samiske identitet. Et samlivsbrudd kan føre til at den ene parten, ofte kvinnen, kan tape tilhørighet til siidaen og dermed sin samiske identitet.

«Du blir å stå veldig alene i lokalsamfunnet hvis du anmelder din mann eller ektefelle», sier en informant.

Avhengigheten av familien gjør det vanskelig for kvinner i reindriften som er utsatt for vold fra sin ektefelle å skille seg:

I de nære relasjonene er det nok fortsatt vanskelig å snakke om vold og voldtekter, kanskje særlig i reindriftsfamilier, fordi man er avhengig av hverandre. Man kommer ikke bort. Særlig innen storfamilien så påvirker det alt. Du kan ikke nødvendigvis bare skille deg. Det er ikke bare et papir og en separasjonsprosess når man har flokka sammen.

En annen informant forklarer hvorfor hun aldri anmeldte trakasseringene hun ble utsatt for:

Det er også det med de strukturene i reindriften. Man er på en måte avhengig av hverandre. Kanskje burde jeg ha anmeldt han. Men det er så vanskelig å anmelde folk man må jobbe med hver dag.

Det kan være særlig vanskelig å forlate en voldelig ektefelle dersom det er barn i bildet (Bjørnholt, 2024). Når det kommer til samiske kvinner mener noen informanter at det kan være særlig vanskelig. En kvinne mener at i det ikke-samiske samfunnet kan man si til en kvinne som har vært utsatt for vold i parforholdet at hun jo kan gå fra mannen sin:

Men den samiske dama – og da snakker vi om reindrift – kan nesten ikke gjøre det, for da fratar hun sine barn muligheter til å vokse opp i reindriften. Det splitter familier.

Hun understreker at hele ens samiske identitet kan føles truet ved en skilsmisse eller separasjon i en reindriftsfamilie:

Dette med å ta med seg barna og ikke fortsette å være same på den måten som tidligere, og at barna ikke skal kunne få den samme samiske oppveksten, den er utrolig hard for mange. Det kan være at de er vokst opp i reinflokken, har hytter, gammer. Det med å dra på fjellet både på jakt og fiske, de tingene som man har i storfamilien, det er plutselig ikke mulig lenger. Det å flytte og bygge seg et nytt liv med ny identitet, det er psykisk vanskelig.

De kvinnelige informantene peker på noen særlige utfordringer som er knyttet til den reindriftssamiske konteksten. Dette kan ha likhetstrekk med andre primærnæringer som også en sterk lojalitet knyttet til slekt og sted. Samtidig er det noe særegent med å komme fra en gruppe som har vært forsøkt fornorska, hvor identitet, språk og levemåte har vært og tidvis er under press. Dette utgjør en del av konteksten for å forstå vold i reindriftssamiske samfunn.

3.6 Voldtekt og seksuelle krenkelser

Et flertall av de kvinnelige informantene forteller om ulike former for seksuell vold og krenkelser. Noen beskriver voldtekt som en del av partnervolden, mens andre beskriver voldtekter som de ble utsatt for da de var ungdom. Tidligere har vi beskrevet at seksuell trakassering som noen kvinner har opplevd som del av reindrifftsarbeidet.

To informanter begynner med å fortelle om andre voldserfaringer, og først senere i intervjuet forteller om voldtekter de opplevde i ungdommen. Felles for de fleste informantene er at de har brukt lang tid før de fortalte om overgrepene. Informantene oppgir ulike årsaker. Noen er knyttet til en følelse av skam og frykt for at andre skal påføre dem skam.

En kvinne i 40 årene beskriver morens reaksjon da hun ble utsatt for et voldtektsforsøk i ungdommen. Hun ble dratt inn i en bil, og da hun fortalte om det hjemme svarte moren at hun fikk skyld seg selv som gikk gatelangs. Det var en slik reaksjon en annen informant i 40 årene som ble voldtatt i ungdommen fryktet. Moren hadde vært tydelig på at hun ikke skulle dra med noe annet enn skoleskyssen, men hun hadde haika med en mann som voldtok henne:

Og det ble selvfølgelig litt sånn vanskelig, hvordan skal jeg fortelle henne det [...] Jeg hadde en tydelig regel om at jeg ikke skal dra. [...] Hun sa enda ikke med kjente eller ukjente.

Ja dat lei diedusge dat mii šattai munnje diekkar veaha váttisin, mo bat mun dal muitalan sutnje go dat han [...] Mus han lei čielga njuolggadus ahte in galgga mannat [...] Logái ahte ii fal oahpásit dahje apmásit.

Regelen som hun hadde brutt gjør at hun er redd for morens reaksjon, og er redd for at moren skal gi henne skylden for overgrepet. Dette ble forsterket av at den unge mannen som forgrep seg på henne hadde et dårlig rykte:

Ja, det var helt tydelig at det var tabu for det var på en måte «hvorfors har du forvillet deg med han?» For jeg tok det på meg selv veldig mye at hvorfor har jeg dratt med det mennesket.. Han var jo den gangen [...]. Han var jo ikke så mye eldre enn meg, og på en måte visste jeg det mennesket var sånn at jeg skulle ha visst alt dette.

Dat lei hui čielggas ahte die lea tabu danin go dat lei ovttaláhkái «manne bat mun lean háipanan dan mielde?» Danin go mun válden iežan ala olu dies ahte manne bat mun vulgen dan olbmo mielde mii lei ... Dat han lei dalle [...].Dat han ii lean hui ollu boarraseappot go mun, ja ovttaládje mun dihte dien olbmo ahte dat lei dakkar ahte livčen galgan visot dieid diehtit.

I løpet av intervjuet kommer hun også på at det var ei jente som anmeldte en voldtekt i bygda på den tida, og at reaksjonen på den anmeldelsen hvor skyld og ansvar ble lagt på henne bidro til at hun ikke fortalte om det til noen:

Det var tydelig at vi alle visste hvem det var. Vi visste at dette kan ikke gå bra [...] hvis man havner i en sånn situasjon. Hvis alle da [...]. Og alle i området, diskuterte din moral. [...]. Og hva slags menneske du er.

Dat lei čielggas diet ahte mii buohkat diđiimet gii dat lea diet. Mii diđiimet ahte diet ii sáhte mannát bures [...] jus diekkár dillái gartet. Jus de buohkat [...] Ja buohkat guovllus, áhkuderiimet du morálá. [...] Ja makkar olmmoš don leat?

Hun forteller at selv om moren kanskje ville ha støttet henne og trodd på henne i forbindelse med en anmeldelse, så kunne hun ikke beskytte henne mot hvordan bygda ville reagere.

En kvinne forteller at selv om hun og faren i dag har et godt forhold etter en oppvekst preget av hans alkoholmisbruk vil hun ikke fortelle han om de seksuelle overgrepene hun ble utsatt for som barn. Hun vet at han ville bebreidet seg selv, og den smerten vil hun spare han for.

I fortellingene om seksuelle krenkelser hos informantene er flere av dem opptatt av hvilken skade det ville påføre andre om de fortalte, at det ville ført til at brødrene måtte ta hevn, at det ville bli splid mellom slekter eller at foreldre ville føle på skyld. Selv om de var barn da voldtekten skjedde, beskriver de både en frykt for reaksjoner og et ansvar for hva det å fortelle om overgrepet vil gjøre for den andre. Informantene beskriver hvordan slekta eller familiens interesser ble gjort viktigere enn krenkelsen av deres seksuelle integritet.

I vårt datamateriale forteller to informanter at de har anmeldt seksuelle overgrep mot barn (jenter). De har svært ulike erfaringer. Den første informanten ble utsatt for et seksuelt overgrep som barn fra en i bygda. Hun fortalte om overgrepet og fikk støtte. Det ble anmeldt, og selv om faren hadde alkoholproblemer fulgte han henne som støtte til Statens Barnehus for avhør, og mannen ble senere dømt. Hun fikk det hun mener er god oppfølging i etterkant. Den andre informanten forteller en annen historie når datteren hennes anmelder en voldtekt fra en bekjent av familien:

Det ble da sånn at saken ble anmeldt. Men vi tabbet oss ut og fortalte for mange om det. Vi skulle ikke ha gjort det, fordi at folk har tendens til å snu på saken. Saken blir så omfattende. Folk forteller jo videre selv om man sier at dem ikke skal. De vender på saken i ulike retninger. Anmeldelsen hadde ikke den effekten vi hadde tenkt, vi [foreldrene] håper at jenta skulle få støtte, men det skjedde ikke. Hun måtte stå alene, og det samme vi som foreldre.

De šattai nu go lei váidojuvvon dat ášši. De lei nu ahte mii dagaimet dan boasttuvuođa ahte mii muitaleimmet nu oallugiidda, mii eat livččii galgan dahkat dan go olbmot jorgalit áššiid juohke láhkái. Dat viidu sáhka. Dat muitalit viidásit vaikko don soaittat lohkan dat ii galgga muitalit. Dat botnjet dan iešguđet guvlui. Ja dat ii doaibman dainna lágiin viidásat dat min váidin nu go mii leimmet jurddašan, ahte dat dorjot min nieidda, muhto dat ii dáhpáhuvvon nu. Son šattai nu okto čuožžut, moai váhnemiin maid leimme nu okto.

Kvinnen forteller om at deres åpenhet om voldtekten av datteren skulle føre til støtte, men de opplevde heller at bygdesamfunnet betvilte datterens opplevelse. Det ligger sårhet i at de som familie fulgte oppfordringen om å

være åpen, om å fortelle, og at reaksjonen ble svært negativ. Samtidig viser den andre informanten at erfaringene med å anmelde også kan være gode.

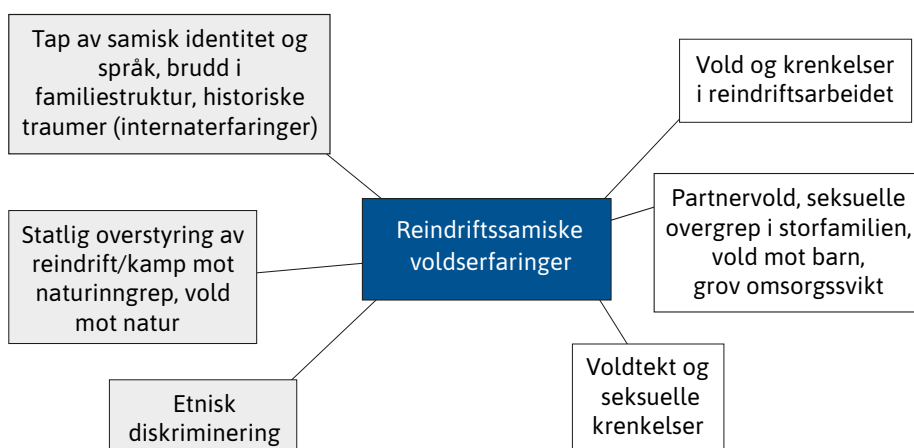
Det er ulike erfaringer med å fortelle, om når man forteller og hvorvidt det å anmelde har ført til en oppreisning eller ytterligere problemer. Det er også flere av informantene som beskriver voldtekten de ble utsatt for i ungdommen som bare en av mange voldshendelser. Dette er et gjennomgående trekk ved informantenes fortellinger at de forteller om mange ulike typer vold.

3.7 Hovedfunn og oppsummering: Et sammensatt voldsbilde

I dette kapittelet har vi beskrevet de ulike voldsformene som informantene har fortalt om. De utgjør i hovedsak to typer vold: *Ytre vold* er vold og krenkelser som blir påført det reindriftssamiske samfunnet utenfra, og *vold innad* er vold som skjer innad i det reindriftssamiske samfunnet.

Figur 1 er en grafisk fremstilling av de ulike formene for vold og krenkelser som informantene forteller om. Den gir en fremstilling av det komplekse bildet av vold og krenkelser i reindriftssamiske samfunn. De grå boksene illustrerer vold og krenkelser påført utenfra som har sin årsak i maktrelasjonen mellom det norske og det samiske, og de hvite boksene representerer vold innad i det reindrifsamiske samfunnet.

Figur 1: Ytre vold og vold innad i samfunnet

Noen av våre informanter forteller kun om en voldsform, men et flertall av informantene fortalte om flere typer krenkelser og voldsformer, og gjennomgående var det den aktuelle kampen de sto i der og da som fikk mest fokus i deres fortelling. Mange av våre informanter lever med mange belastninger samtidig. I forskningslitteraturen om traumer blir det forstått som poly-viktimisering som utgjør en økt risiko for psykiske lidelser, hvor det å være utsatt for krenkelser og vold på ulike arenaer utgjør en særlig risiko (Ogle et al., 2024).

Informantene beskriver et betydelig ytre press mot reindrifta som levemåte og næring, og at dette har omkostninger som samers psykiske og fysiske helse (Møllersen et al., 2015). De forteller om etnisk diskriminering og samehets, og om unngå kommentarfelt og sosiale medier fordi hetsen er betydelig. De forteller om følelser av identitetstap og ødelagte familierelasjoner gjennom internaterfaringer fra barndommen. Samtidig forteller de om vold innad i det reindriftssamiske samfunnet.

Våre informanter forteller om både latent vold, frykt for voldshendelser, og alvorlige voldshendelser i forbindelse med reindriftsarbeidet. Det er en tydelig kjønnsdimensjon i datamaterialet hvor de kvinnelige informantene forteller om partnervold, voldtekt og seksuelle krenkelser og om å bli utsatt for kjønstrakkassering som aktive reindriftsutøvere. Mens de få mannlige informantene i studien forteller i likhet med de kvinnelige informantene om etnisk diskriminering, ytre press mot reindrifta og vold mot naturen. Noen av informantene beskriver hvordan ulike former for vold veves sammen som er betinget av den særegne næringen som samisk reindrift er, at det er ikke bare å bytte jobb eller flytte til et annet reinbeitedistrikt selv om det betyr å jobbe med en voldelig eksmann.

Det at belastningene er såpass sammensatte kan by på utfordring både for hjelpeapparat og for forskere. Ofte er hjelpeapparat tilpasset og har kompetanse på spesifikke typer belastninger, mens her tilsier erfaringene til informantene at man vil kreve hjelpere som har kunnskap om ytre press mot reindrifta, naturens betydning, helse, miljø- og sikkerhetstiltak og arbeidsmiljøloven i forbindelse med reindriftsarbeidet, kunnskap om vold i nære relasjoner, seksuelle overgrep og betydningen av historiske traumer. Forskere, i likhet med hjelpere, er ofte spesialiserte på kun noen av disse områdene.

Det sammensatte voldsbildet som finnes i reindriftssamiske samfunn som vi viser i dette kapitlet kommer med noen føringer for hjelpearbeid og videre forskning, at man må åpne opp for å bringe inn ulike kunnskapsfelt for å kunne bedre forstå og hjelpe. I dette kapitlet viser vi først og fremst en sameksistens, mens i neste kapittel vil vi gå nærmere inn på mulige sammenhenger mellom de ulike voldsformene, og hvordan informantene selv forklarer og forstår volden.

4 Voldens forståelsesrammer i samiske reindriftssamfunn

Hvis vi som samfunn skal hindre vold og overgrep, må vi ha kunnskap om hva som forårsaker volden. Mange av våre informanter har tenkt, lest og analysert seg fram til hva som kan være mulige årsaker til hvorfor de selv har blitt utsatt og hvordan man skal forstå vold de har sett i reindriftssamiske samfunn. Her presenteres informantenes fortellinger om de ulike sosiale responser volden har fått og hvordan de selv forstår og forklarer volden. Til slutt beskriver vi betydningen av den reindriftssamiske konteksten for de sosiale responsene og forståelsesrammene som informantene forteller fram.

Slik som i kapittel fire, så baserer analysen seg i hovedsak på 17 individuelle intervjuer med personer med reindriftssamisk bakgrunn og de personlige erfaringer som kommer fram i tre fokusgruppeintervjuene (n=9). Utvalget er skjevt med hensyn til kjønn og alder, og har et relativt lite antall. Dataene kan belyse er erfaringer og forståelser av fenomenet vold og overgrep i reindriftssamiske samfunn, ikke hvorvidt det er mer vold, om volden er annerledes og heller ikke om det er slik vold forstås generelt i reindriftssamiske samfunn.

Informantenes fortellinger om reaksjoner om å fortelle om vold, og forventinger til hva som skal skje dersom de forteller om vold, definerer vi som sosiale responser på vold. Deretter beskriver vi fire årsaksforklaringer som går igjen i informantenes fortellinger. Flere av informantene veksler mellom ulike årsaksforklaringer, men her ønsker vi å gi innblikk i de ulike forståelsene som synes å være tilgjengelige i det reindriftssamiske samfunnet. Til slutt beskriver vi fortellinger om endring og en særlig tro på generasjonen av reindriftssamisk ungdom som vokser opp i dag.

4.1 Sosiale responser på vold

Det er tre sosiale responsene på å fortelle om vold som er fremtredende i datamaterialet: voldsfortellingenes mulige stigma, bagatellisering av vold og vold som skaper en følelse av avmakt og motløshet. Vi kommer også kort innpå motstandsstrategier.

4.1.1 Voldsfortellingens mulige stigma

Voldsfortellingenes mulige stigma er knyttet til den hierarkiske relasjonen mellom det norske og det samiske, hvor samiske enkeltpersoners negative oppførsel kan anvendes til å forsterke negative forestillinger om hele gruppen, mens majoritetsnorske personers handlinger i mindre grad ses på som å representere det norske. Dette er særlig tydelig når en informant med reindriftssamisk bakgrunn vil delta i studien for å balansere bildet som beskrives i media om samer og vold. Han mener det stort sett kommer fram negative fortellinger så han vil utgjøre en motvekt:

Selvfølgelig kan det skje noe innimellom – en krangel eller lignende- det hender jo. Ett år har mange dager, og kanskje det skjer en gang i løpet av flere år.

Diehttelas sáhtttá álo juoga dáhpáhuvvat, riiddastallan, na jagis leat olu beaivvit, sáhtttá gánske muhtomin dáhpáhuvvat oktii, moatti jagis juoga.

Poenget hans er at enkelthendelser heftes ved reindrifta, og at det fremstår som et hyperfokus rettet mot reindriftssamer med negativt fortegn. Han forteller om etableringen av gode systemer for å løse konflikter mellom ulike siidaer/ driftsenheter selv om han også vedgår at konflikter kan oppstå.

Andre informanter trekker historiske linjer til hva som kan være årsaken til en skepsis mot å ta opp problemer. En eldre kvinnelige informant som forteller om vold og konflikter i reindriftsarbeidet reflekterer om årsaker til taushet om problemer:

Og jeg tror at vi ikke kunne, vi skulle aldri røpe våre svake sider. For da var det store samfunnet sterkere til å angripe oss. Hvis moren min hadde visst at jeg forteller dette til deg, da hadde hun blitt bekymret.

Ja, jahkan mun ahte mii eat sáhtán, mii eat galgan goasse dovddahit iežamet heajut beliid. Oainnat de lei olgomáilbmi gievrabu fallehit min... Jus daid livčči mu eadni diehtán mun dáid dutnje muitalan, de gal lei headástuvvat

Kvinnen beskriver en frykt for hva det å vise svakhet ville føre til, at konsekvensen av å fortelle om konflikter internt er at det kan brukes mot samer som gruppe. Det at hun nevner sin mors bekymring, er både et uttrykk for en mulig endring til dagens situasjon og en påminnelse om nedarvet viten og erfaring om hva storsamfunnet bruker kunnskap om interne problemer og utfordringer i det samiske samfunnet til. Det hun beskriver, er en historisk betinget mistillit til både forskere, norske myndigheter og andre som representerer storsamfunnet. Mistilliten og frykten for hva samtalen om interne problemer fører med seg er veldokumentert i urfolksforskning og barrierer for at voldsutsatte søker hjelp (Kuokkanen, 2015; Brandén et al., 2024; Bergman et al., 2025; Øverli et al., 2017). Det ligger der som et bakteppe forårsaket av et historisk og nåværende hierarki mellom det samiske og det norske.

4.1.2 Vold som normalisert og bagatellisert

Vold og krenkelser blir møtt med bagatellisering på to måter i noen av informantenes fortellinger, enten ved bagatellisering av selve hendelsen som skjer i forbindelse med vold og krenkelser i reindriftsarbeidet, at det er ufarlig vold eller ved at man betviler om det kan kalles vold, som særlig kvinner som er utsatt for partnervold beskriver.

Flere informanter beskriver hendelser som blir bagatellisert som hender i forbindelse med reindriftsarbeidet, at det omtales som konflikter. Noen av disse hendelsene er tilbake i tid, og dermed er det ikke gitt at de ville blitt møtt på denne måten i dag. Samtidig er det noen som beskriver at de utsettes for en mengde typer med belastninger som grov etnisk diskriminering, ytre press som arealinngrep og i tillegg til det er konflikter med andre reindriftsutøvere – og at da finnes det ikke kapasitet til å håndtere den siste formen for vold.

I en fokusgruppe brukes begrepet *hverdagsvold* for å beskrive mengden av hendelser. Det er såpass mange ulike belastninger og historier at det nærmest blir hverdagslig. I noen intervju tok det ofte litt tid før informantene kom på

hendelser med vold i forbindelse med reindriftsarbeidet, at det var andre hendelser som for dem var mer presserende som grov etnisk diskriminering eller kommende rettsaker i forbindelse med beite areal. Mens for andre informanter var det vold i forbindelse med reindriftsarbeidet som var en av årsakene til at de ville være informant i studien.

En kvinne i 40 åra som opplevde i ungdommen at en bekjent fløy på henne sier:

Det var veldig rart [...] Det er alvorlig at han tok tak rundt halsen min, man blir skremt akkurat da, når han liksom fløy over skuteran. Men så er man liksom ... etterpå har jeg liksom bare ledd [...]

Dat lei hui ártet [...] Dat lea duođalaš ahte dat dohppii čoddagii, olmmoš suorganii juste dalle, go dat nie girddii badjel skuhtera. Muhto de lea fas olmmoš dego ... Mañjel dušše dego boagustan [...].

I dag fremstår den hendelsen som noe hun burde tatt alvorlig. På den måten personifiserer hun selv endring, at det som i hennes ungdomstid ble sett på som en morsom historie, som noe man skulle rista av seg med letthet, ville hun i dag reagert på. Det å le kan også være en måte å skape distanse til en hendelse, men hennes poeng er at både hun og andre ikke anerkjente grov vold som et problem.

Voldshendelser mellom menn i forbindelse med reindriftsarbeidet påvirker også pårørende, det skaper bekymring og frykt for hva som kan skje med de man holder av. Det er et flertall av kvinnelige informanter i denne studien, og flere av dem forteller om sønner, fedre og brødre som blir utsatt for alvorlige voldshendelser som også påvirker dem.

Den andre formen for bagatellisering finner vi i beskrivelsen av hvordan kvinnelige informanter forteller at de bruker tid på begrepsfeste egne opplevelser som vold. En kvinne som har vært utsatt for partnervold forteller at det var først da hun oppsøkte hjelp relatert til en annen tematikk at hun forsto at det var vold:

Og så fortalte jeg til henne hvordan han var mot meg, så tok hun og la det frem om det kunne være det [vold]. Og så har jeg jo etter hvert skjont at

det har vært veldig mye psykisk vold, og så har det vært veldig mye seksuell vold, og materiell vold, og så har det vært fysisk vold. Og så tok det i hvert fall lang tid. Det er egentlig ikke før jeg fikk høre når ganske lenge etter at jeg gikk ifra han, hvor jeg har innsett hvor mye seksuell vold det egentlig har vært.

Det tok også lang tid før informantene klarte å bruke ordet voldtekt, selv om hun ble presset til sex. I hennes tilfelle handlet normaliseringen ikke bare om hvorvidt det var alvorlig eller ikke, men om det var vold i det hele tatt.

Det er en forskjell i bagatelliseringen av vold som skjer i forbindelse med reindriftsarbeidet og vold som skjer i en storfamilie-setting. Informantene snakker om ulike typer voldshendelser, hvor vold som skjer i en mer eller mindre offentlig sammenheng kan snakkes om, men ikke nødvendigvis med det alvoret som hendelsen skulle tilsi. Det er ingen som betviler at slagene har skjedd eller hvorvidt man ble utsatt for et kvelertak, det som betviles, er alvoret i handlingen. Når det kommer til vold innad i storfamilien, så kan det ta lenger tid, og man kan trenge hjelp til å beskrive det som vold. Vold og voldtekt kan bli beskrevet som både krangling og sex i en nær relasjon, mens i realiteten har det vært en person som har brølt mot den andre, som har følt seg presset til sex for å unngå ytterligere utskjellinger. I en relasjon med vold vil voldsutøveren bevisst eller ubevisst forsøke å normalisere eller underkjenne volden ved å hevde at det er vanlig sex og hva som forventes i en kjærlighetsrelasjon (Bjørnholt & Helseth, 2018). Det kan ofte ta lang tid og være smertefullt å erkjenne og forstå at handlinger fra en person som i utgangspunktet skulle elske deg er vold.

Informantene beskriver en normalisering av både vold i forbindelse med reindriftsarbeid og i storfamilien som tar ulike former, men det er ingen som beskriver en bagatellisering eller normalisering av vold og krenkelser som blir påført det samiske samfunnet utenfra, som vil si historiske traumer, etnisk diskriminering eller naturinngrep. Der beskrives det heller en frykt for at volden vil bli bagatellisert fra det norske samfunnet og eller norske hjelpere.

4.1.3 Avmakt, taushet og motstand

Voldshandlinger og frykt for vold skaper en rekke ulike responser og følelser. Informantene forteller om å stå i kamp mot naturinngrep, om å konfrontere nordmenn som bedriver samehets, og om å ta ut skilsmisse fra en voldelig

partner selv om hele bygda tilsynelatende støttet ham. Samtidig beskriver flere en avmaktsfølelse som følger med det å stå i kamp, og i forlengelse av det taushet. Tausheten hos våre informanter har mange årsaker og ulike uttrykk. Vi beskriver dem her som «tause hjelpere», «taushet som beste alternativ» og «taus avvisning av voldsutsatte».

Noen av våre informanter beskriver «tause hjelpere». Det vil si personer i storfamilien som har hjulpet dem når de ble utsatt for vold og omsorgssvikt, men som ikke nødvendigvis har snakket med dem om verken tema eller hva de har opplevd mens det pågikk eller etterpå. Det er først i ettertid at de har forstått at slekta har organisert ulike fosterhjem og konfrontert hennes voldelige ektemann.

I samiske samfunn finnes ofte en utvidet familieforståelse som strekker seg langt utover kjernefamilien – og dermed finnes det en ansvarsfølelse som blir fortalt fram som en hjelp og styrke. En kvinne fortalte om en grandtante som var svært viktig for henne og søsknene når hun vokste opp.

Vi hadde ulike mennesker som vi støttet oss på når vi kommer.. Når far har drukket. Hun hadde støttet seg til ahkku [grandtante]. Og ahkku hadde sendt bekymringsmelding. Og det var ganske ofte. Og ahkku brukte ikke å skjule for far at hun har meldt inn når han har drukket. For vi ville bort derfra og ...

Mis lávejedje iešguđetlágan olbmot geasa mii dorvvasteimmet go bohte.. Na go áhčči lei juhkan. Son lei dorvvastan áhkku. Ja áhkku lei sádden bekymringsmelding. Ja dat lei oalle dávjá. Ja áhkku ii láven čiegadit áhččái ahte son bohtá melljet sisa go lei juhkan. Go mii hálideimmet doppe eret ja ...

Informanten forteller at *ahkku* ble en slektning hun og søsknene kunne støtte seg på og stole på, og som også konfronterte faren. De hadde flere slektninger som hjalp og støttet dem. Da informanten leste saksmappa hos barnevernet fant hun ut at det hun trodde var besøk hos ulike slektninger, viste seg å være fosterhjem. De snakket aldri med henne om at de var hennes fosterhjem, men de hjalp henne.

Andre informanter peker på manglende og utilstrekkelig hjelpeapparat både for å håndtere seksuelle overgrep og vold i forbindelse med reindriftsarbeid, hvor taushet blir det beste alternativet. En kvinne som er aktiv i reindriffta forteller om et manglende hjelpeapparat, hvor taushet oppleves som eneste alternativ.

Det er ingen infrastrukturer som kan ta imot, verken å hjelpe til eller å fortelle om det. Det er ingenting, man må klare seg.

Dat ii leat mihkkege infrastruktur mii sáhttá dustet maidege, hverken dan ahte veahkehit, dahje mitalit dan birra, dat ii leat ii mihkkege, dat šaddet ieža birget doppe.

Hun forteller om manglende mobildekning som gjør det vanskelig å tilkalle hjelp. Det er også en person i deres distrikt som hun oppfatter som farlig og med potensial for å utøve vold.

Vi skal kun fikse det innad i distriktet. Vi må holde det nøytralt. En annen strategi for å holde enighet er å være taus. Man snakker ikke om det. Han får nå bare true med kniv og komme med drapstrusler, og alt sånt. Vi prater uansett ikke om det. Det er bare sånn, og det er på en måte det som holder enigheten innad oss. Vi diskuterer ikke mer om det.

Mii galgat dušše doppe orogaha siste, miii galgat dan fikset. Mii galgat doalahit dan nøytralisert. Ja maid okta dego strategiija doalahit soabalašvuođa, dat lea jaskkatvuohta. It don huma šat dan birra. Gal dat juolui nihttit niibbiin ja áigot goddit, ja visot diekkáriid, na got eat mii huma. Dat lea dušše nie, dat lea maid dego ahte mii doalahit dan soabalašvuođa, eat mii diskutere dađi eambbo dan birra.

Kvinnen beskriver taushet som den eneste løsningen. Hun peker på at det ikke finnes god nok infrastruktur til å håndtere det på en annen måte, og dermed får de heller ikke gjort noe med en situasjon som hun beskriver som truende og uholdbar. Avmaktsfølelsen oppstår ved at det ikke finnes gode handlingsalternativer. Denne følelsen av avmakt er til stede i fortellingene til de som har meldt ifra om overgrep, som har forsøkt å få hjelp, men som har opplevd at hjelpeapparatet ikke hjelper.

En mor forteller at datteren som var blitt voldtatt fikk det bedre etter at saken ble anmeldt:

Ja, og det gikk veldig bra på skolen. Det var i den tiden saken var anmeldt, at jeg har tenkt at hun hadde håp om rettferdighet. Og da gikk det bra med henne. Men plutselig en dag så kom beskjednen om at saken var henlagt. Da stupte alt nedover igjen.

Dat manai hui bures dan skuvllas. Dat lei dego dien áiggi go lei anmeldejuvvon dat ášši, mun lean manjil jurddašan ahte das lei doaivva ahte son oažžu rettferdigheta. Ja dalle dat manai oalle bures dainna. Ja de bođii fáhkkestaga diehtu ahte dat ášši lea henleggejuvvon, ja de stupii fas visot fas vulos gulvui.

Ventetiden ble lang, og i løpet av ventetiden fylte datteren 18 år og mistet retten til oppfølging fra barnevernet. Det som opplevdes som en manglende oppfølging fra politi og hjelpeapparat, ble forsterket av at datteren ble møtt med taushet og avvisning i bygda:

Hun følte at hun ikke lenger ville komme til hjemplassen på grunn av at det var så mange som visste om hendelsen. De ser uansett en annen vei når hun kommer. Hun følte seg så alene om saken.

Muhto dat dovddai dego dakkár, dat ii háliidan šat boahit deike ruovttubáikái dan dihte go doppe ledje nu ollu olbmot geat dihte mii lea dáhpáhuvan. Dat gehčce nuppe guvlui go son boahotá. Dat dovddái iežas nu okto dainna áššiin.

Denne jenta og moren gjorde det man fra offisielt hold anbefales å gjøre: å anmelde. Samtidig opplevde de en taus avvisning av dem som familie, og av hennes opplevelse av å bli utsatt for overgrep. En kvinne utsatt for partnervold forteller også om taus avvisning. Det var ingen som reagerte på eksmannens oppførsel, at de så og hørte hvordan han skjelte henne ut på det groveste i reingjerdet, og at de så at hun satt og gråt:

Og så kom jo han den kompisen dit. Og så er det liksom det at man ikke sier noe, ingen som snakker om det eller noe. For jeg satt jo og skrek også da når han kom. Og så har jeg jo sagt fra for eksempel til mora og søstre.

Og så er det jo fortsatt ingen som hverken sier noe til ham. Mora sier kanskje til meg at du hadde ikke bra og bla bla bla. Og så sier hun til ham at det er fordi jeg er oppmerksomhetssyk.

Kvinnen beskriver en taus avvisning av hennes opplevelse av urett og uakseptabel oppførsel, og hvordan familien hans delegitimerer hennes reaksjoner på å bli utsatt for vold ved å omtale henne som «oppmerksomhetssyk».

En kvinne som ble utsatt for svært grov og livstruende vold fra eks-mannen reflekterer over hvorvidt det er tabu å snakke om vold blant reindriftssamer:

Det påvirker ikke bare deg og sånn, det påvirker hele det reinbeitedistriktet og slekta, hvis du begynner å snakke høyt om sånt. Og så blir det igjen en veldig pinlig/skamfull sak for alle. At det påvirker alle, både foreldre, søstre, barna, folk i reinbeitedistriktet. Og så blir man nemlig gjort litt til latter. Og jeg tror det også er veldig tungt, å bli gjort til latter, å være noe andre kritiserer og ler av bak ryggen.

Det er frykten for hva andre vil si, om at volden ikke bare setter et merke i offeret, men blir noe som stempler hele reinbeitedistriktet og slekta knyttes ofte til idealer fra mer storfamilie og slekts orienterte samfunn (Kuokkanen, 2015). Dette finnes altså som et trekk i fortellingene, særlig hos de som har vært utsatt for voldtekt eller seksuelle krenkelser i ungdommen hvor de frykter hvordan lokalsamfunnet kommer til å reagere.

En mannlige informant reflekterer over hva taushet i møte med vold kan skyldes, og knytter det til å være vitne til krenkelser og vold ved ulike anledninger:

Og så tenk på det her med det å være vitne til vold. Det å stå på utsiden og være vitne til vold. Det her med det kan både være vanskelig å gripe inn av ulike årsaker. [...] Men det gjør noe med en også å være vitne til vold. Å være så hjelpeløs at man kanskje ikke klarer å gripe inn.

Avmaktsfølelsen kan også forsterkes ved at man opplever at det ikke finnes gode nok handlingsalternativer, og dermed føler seg låst i situasjonen. Samtidig finnes det de som tar til orde for mostand:

Så det er klart. Den her feigheten provoserer meg jo veldig mye. Men den feigheten kommer av at folk er redde for at det vil da gå utover dem. Men jeg er pisselei av den feigheten der. Både når det gjelder det her med reintyveri, når det gjelder å blande seg inn i saker, når det gjelder samarbeid i denne siidaen.

Hennes poeng er at om man ikke tar opp problemer i reindriftsarbeidet, om vold, at man forblir taus, så vil det «ta knekken på oss til slutt, når vi ikke tør det.» Vold, krenkelser og overgrep er tidkrevende fordi de ikke kun skader den som utsettes, men preger et helt arbeidsmiljø, en familie og skaper en frykttkultur. Det påvirker tilliten i relasjoner. Den som utøver vold, særlig mot de som står personen nær, har ofte store problemer (Askeland, 2015). Hvis man tenker at motgiften mot rusproblemer, depresjon og psykisk uhelse er gode og nære relasjoner, så vil vold mot de som står deg nær hindre muligheten for å utvikle dem. Kvinnens oppfordring til å være modig og ta opp problemer kan leses som et ekko av urfolksforskere- og aktivister som vektlegger at vold ødelegger samfunn og muligheten for selvstyre (Kuokkanen, 2019).

De ulike formene for taushet som informantene forteller om kan ytterligere være med å nyansere det som beskrives som samisk taushetskultur. Det finnes tause hjelpere og taushet som beste alternativ – også finnes en avvisende taushet. Når man beskriver en taushetskultur omkring vold, er det ofte den siste som det refereres til (Dankertsen, 2025; Kiil & Bjørnholt, 2025). Årsaken knyttes ofte til konservative og patriarkalske kjønn- og seksualitetsnormer hvor en kvinner er ansvarlig for menns seksualitet, eller en forventning om at den utsatte skal forbli taus fordi det er noe annet som er viktigere som f. eks slektas rykte og posisjon, muligheten for samarbeid i reindrifta, eller risiko for stigmatisering av samer som gruppe (Bjørnholt et al., 2021a; Kiil & Bjørnholt, 2025). I forskningslitteraturen har det over tid vært stilt spørsmål omkring en særegen samisk taushetskultur slik som vi beskriver utførlig i gjennomgang av tidligere forskning i kap. 1.2.2. og som vi kommer tilbake til i kapittelet om hjelpesøking. Det som er vårt poeng her er at den avvisende tausheten finnes, men den er ikke den eneste formen for taushet som informantene beskriver.

4.2 Fire forklaringer på volden

Det er i hovedsak fire forklaringer som informantene anvender for å forstå hvorfor de utsettes for vold; at voldsutøveren er en ustabil person, at vold avler vold, at volden skyldes dårlig kvinnesyn og at vold skyldes pågående og tidligere tiders fornorskningsspolitikk – *lateral vold*.

De tre første forklaringene er mer eller mindre velkjente og knyttet til forskning om særegne psykologiske trekk ved voldsutøveren (Askeland, 2015). De viser til at tidligere erfaringer og barndom påvirker, og at synet på kvinner som underlegne menn bidrar til å legitimere vold. Begrepet *lateral vold* må knyttes til den reindriftssamiske konteksten der volden og krenkelsene oppleves.

Det er interessant at informantene selv anvender et begrep som er relativt nytt i urfolkslitteraturen, og som i liten grad har blitt brukt i forskning på samiske samfunn (Jaber et al., 2023). Det vitner om et behov for å begripe og forklare sammenhengen mellom vold, krenkelser og undertrykkelse som blir påført det reindriftssamiske samfunnet utenfra, og konfliktene, volden og krenkelsen som skjer i det reindriftssamiske samfunnet. Begrepet *lateral vold* forklarer ulike destruktive handlinger blant urfolk som konsekvenser av historisk og pågående undertrykkelse, diskriminering og kolonialisering (MacNeil, 2024). Begrepet tilbyr en forklaringsmodell for ulike former for destruktiv atferd som kan settes empirisk i sammenheng med sosial, etnisk og kulturell undertrykkelse av en urfolksgruppe. Et særlig analytisk poeng i dette kapittelet er hvordan informantene trekker på *lateral vold* som forståelsesramme for å forklare vold og krenkelser.

Forklaringsmodellene står ikke nødvendigvis i motsetning til hverandre, og informantene veksler mellom dem, men for å gi innsikt i hvilke forståelser av vold og overgrep som finnes i reindriftssamiske samfunn har vi separert dem.

4.2.1 En ustabil person

Flere av informantene beskriver voldsutøveren som en ustabil eller ondskapsfull person. Dette kommer fram på ulike måter. Den eldre mannen som forteller for første gang om grov fysisk vold han som barn og moren ble utsatt for beskriver faren som ond:

Informant: Jeg pleier å tenke hva det var, hvorfor det var slik det var. Men så tenkte jeg at noen mennesker er bare ondskapsfulle. Noen blir styrt av ond vilje.

Muhto de mun gal álgen jurddašit ahte dat lea beare dušše nie ahte muhtun olmmoš lea birolaš. Muhtun olbmo lea bahávuoinga mii stivre.

Når han reflekterer over hvorfor det finnes noen siidaer som utøver vold mot andre i reindriften beskriver han det slik:

Nei, folk visste jo hvilke siidaer som var forbryterske og hvilke man kunne forvente konflikter med hvis de kom for nært

Ii, gal dat dieđušge olbmot dihtet makkár siida lea bahádahkki, man siidda sáhta vuordit, dihto siiddat geat ledje eambbo riidás siiddat.

Andre informanter beskriver den som utøver vold som ustabil, eller rett og slett ikke en så bra person. En kvinne beskriver en mann som tok kvelertak på henne slik:

For jeg tenkte at den personen er ikke noe tess, han er en dumming/tulling og sånt.

Jurddašin ii dien olbmoss leat dáiga, vehá gáigi die lea ja diekkár.

Noen av de voldsutøvende mennene beskrives som dårlige, ustabile eller personer med dårlig rykte. I denne forklaringen trekkes det frem individuelle karaktertrekk ved personen: at det er noe galt med ham som person, og at det er dette som gjør ham til voldsutøver. Denne måten å snakke om voldsutøveren anvendes særlig når voldshendelsene ligger tilbake i tid og informanten uttrykker en distanse til personen. Det er forståelig at man ønsker å markere avstand til voldshandlinger, at man gjør volden til noe som er del av noens personlighet slik at den nærmeste blir unngåelig. En utfordring ved slike forklaringer er at det kan bli viktigere å markere avstand mellom seg selv og den som utøver vold heller enn å forsøke å forstå og løse problemet som vold og overgrep er. Det kan være tendenser i forståelsen av vold, og kanskje særlig vold mot barn og seksuelle overgrep, at man gjør

voldsutøveren til noe umenneskelig, nesten som et monster (Kruse & Skilbrei, 2024). Det er lite fruktbart om man skal få forebygge vold.

4.2.2 Vold avler vold

I motsetning til de som slår fast at voldsutøveren er en dårlig person, prøver andre informanter å finne en forklaring i voldsutøverens personlige historie, hvor særlig kvinner søker å forstå og forklare deres voldelige eksmenns handlinger. Det er ikke uvanlig at kvinner som har vært utsatt for partnervold har brukt mye tid på å forstå ekspartneren sin, som både kan føre til at man bindes til relasjonen (Enander, 2011) men også til brudd (Helseth & Bjørnholt, 2023). I årsaksforklaringene til kvinnene i vårt materiale dominerer ytre press og partnerens egne erfaringer med vold.

En kvinne på 40 år analyserer hvorfor det forekommer partnervold i reindrifta. Hun forklarer at livet i reindrifta handler om å leve med veldig mange belastninger samtidig, som kan omfatte alt fra beitekriser til konflikter innad i reindrifta til inngrepssaker/arealsaker. Hun forklarer at folk lever med konstant stress og frustrasjon, og at denne frustrasjonen må ut på en eller annen måte:

Ja, fordi det er så mye på en gang for alle i reindrifta nå, kjennes det ut som. Og da blir det sånn at for noen blir det alkoholveien, for andre blir det at man blir så frustrert at man faktisk bare banker kjærringa.

Hun knytter den manglende kontrollen hennes ekspartner fikk over framtida og økonomien i reindrifta på grunn av ytre press som en årsak til at han fikk behov for å kontrollere henne, at han ble svært sjalu:

Det er vel mye det, du har ikke kontroll på flokken, du har ikke kontroll på siidaen, men du har ikke kontroll på økonomien, ikke kontroll på noen ting, så han måtte kontrollere meg. Og det gjorde jo bare ting hundre ganger verre. Så alt ... Det var en tragisk periode, fordi at sjalusien da tok over han, så klarte han jo ikke å fungere på fjellet.

Mannens behov for kontroll og dominans kan knyttes til patriarkalske maskulinitetsidealer i relasjoner (Connell, 2005), og for denne informanten så hun en tydelig sammenheng mellom tap av kontroll i reindriftsarbeidet førte til økt kontrollbehov av henne i relasjonen. Behov for kontroll og være den

som bestemmer i relasjonen er nært knyttet opptil kjønnede uttrykk for vold i parforholdet, at det er hans behov og hans følelser som utgjør reglene for forholdet (Donovan & Hester, 2014; Helseth & Bjørnholt, 2023).

En kvinne som har vært utsatt for partnervold mener at årsaken til at han utøver vold er «At foreldrene har vært sånn mot voldsutøver og at det videreføres på en måte.» For henne forklarer det både eksmannens handlinger og at kvinnene i familien støttet ham, at det er noe som han har lært og får bekreftet er normal oppførsel.

En annen forklaring fra en kvinne som ble utsatt for partnervold knytter volden og hvorfor hun ble værende til hvordan det at de begge har vært utsatt for traumer relatert til tap av samisk identitet, og at hun følte et ansvar for ham gjennom kunnskap om hans situasjon og bakgrunn.

Informant: Jeg har lest litt om «traumabonding» og fått mer forståelse for hvorfor det kunne skje.

Intervjuer: Dere hadde «traumabonding»?

Informant: Og litt av at jeg sa til meg selv at dette tåler jeg. Dette er ikke noe. Det har ikke skjedd noe. Jeg er ikke laget av sukker. Og det gikk lenge imellom hver gang, og det var mange gode ting også.

-Lean dál maŋŋil «traumabondinga» birra lohkan ja ipmirdan veahá eambo manin dat sáhtii dáhpáhuvat.

-Dutnos lei «traumabonding»?

-Ja veahá ahte mun lohken alccen ahte dán mun gierddan. Dat ii leat geavvan mihkke. In leat dahkkon sohkkaris. Ja manai guhkes gaska, ja ledje hui ollu dat buorit bealit maddái, dat eai lean dušše heajos bealit.

Denne kvinnen anvender begreper fra forskningen på utsatte for partnervold om hvordan en voldelig partner kan binde en person til relasjonen gjennom å spille på sine egne problemer, og utnytte at den utsatte har vært utsatt for vold og omsorgssvikt tidligere (Buszawa et al., 2022). I likhet med de andre informantene, peker hun på både allmenne og forskningsbaserte forklaringer

på vold. Det finnes en sammenheng mellom å være voldsutsatt og/eller utsatt for omsorgssvikt og å utøve vold, særlig for menn, selv om det ikke er tilfelle for alle barn som opplever vold (Askeland, 2015). Sosiale betingelser som dårlig økonomi og kriser påvirker tilfeller av vold i nære relasjoner på et samfunnsnivå (Buszawa et al., 2022). Informantenes årsaksforklaringer har med andre ord gjenklang i forskningen om risikofaktorer.

4.2.3 Krenkelser skyldes negativt kvinnesyn

Vold og særlig seksuelle krenkelser er fenomener som har en tydelig kjønnsdimensjon. Kvinner er mer utsatt for grov partnervold og alle former for seksuelle krenkelser, mens menn utsettes oftere for vold fra andre menn (Dale et al., 2023). Hos informantene kommer særlig voldens kjønnsdimensjon fram når informantene diskuterer kvinners posisjon i reindriftsarbeidet. Det snakkes derimot i mindre grad om kjønn i relasjon til seksuell vold og voldtekt og i forbindelse med partnervold.

Det er særlig i samtalen om kvinnelige reindriftsutøvere at kjønn blir en årsaksforklaring til utfordringene de møter. Slik som en mann i en fokus-gruppe beskriver en situasjon i reingjerdet:

«Der unge damer har blitt utsatt for usynliggjøring. Eldre har stått i veien for dem. Det her med blikking, og stygge blick, og kanskje med verbale ting også. Også det her med det at man får en sånn type følelse at man ikke er god nok til å håndtere det man gjør i gjerdet. Og at det gjør noe med selvtilliten.»

Enkelte av informantene hevder at kvinner i reindrifta må være svært tydelige for å stoppe både de synlige, men også de mer subtile hersketeknikerne mot kvinner:

[...] Altså de tingene som jeg måtte si til dem for at de skal slutte å trakassere meg kanskje også ville ha blitt kategorisert som psykisk vold. Fordi at man må være så hard, som kvinne. [...] Du må være veldig tydelig, og i mitt tilfelle så har jeg vært veldig stygg. Jeg må liksom senke meg nesten ned på deres nivå for at de skal skjønne at de skal slutte rett og slett.

Samme informant mener at kravet på å være tøff og å tåle mye ikke minst gjelder i de sterkt mannsdominerte organisasjonsstrukturene i reindrifta, som for eksempel distriktsmøtene. Det gjelder å møte hersketeknikker med bevisste motstrategier, som samtidig avslører de eksisterende maktstrukturene. En av deltakerne i en gruppesamtale sier at de kvinner som ønsker å engasjere seg i reindriftspolitikken må være tøffe og tåle mye.

Eksemplene ovenfor viser at ulike typer av hersketeknikker og trakassering som retter seg mot kvinner forekommer også i reindrifta. Derimot er direkte fysisk vold som utøves mot kvinner i andres åsyn mer uvanlig, eller i hvert fall snakkes det ikke mye om det i våre intervjuer. En informant forteller imidlertid om at også «sånne ting skjer»:

Jeg vet av en episode, hvor det var en vanlig reineier som tok tak i håret til kona si og dro henne etter håret av gårde mens andre så på. Og ingen grep inn. Jeg vet at sånne ting skjer, men det er kanskje ikke ofte så åpenlyst.

En kvinnelig reindriftsutøver i 70-årsalderen understreker at hun ikke selv har erfart eller hørt om direkte fysisk eller seksuell vold mot kvinner i reindrifta, men at seksuelle trakasseringer og psykiske krenkelser er noe som også foregår her:

I reindrifta er det tøft, men der har jeg faktisk ikke opplevd, sånn i nære relasjoner noe vold. Men der opplever man psykisk vold med at noen hersker eller hevder seg, spesielt når man er kvinne i reindrifta. Det har vært mer sånne hersketeknikker hvor man usynliggjør og hvor man mener at: «Hei, men dere klarer det ikke, dere er ikke sterke nok til å være i reindrifta», og sånne ting.

Informanten mener allikevel at det er tegn på positiv utvikling over tid: «Da jeg var ung, var det et tøffere miljø ovenfor damene i reindrifta.» Også andre intervjudeltakere gir uttrykk for at kjønnsforholdene i reindrifta og i samiske samfunn er i en tydelig brytningsfase, også om enkelte mener at innstillingen til seksuelle minoriteter kan ha endret seg raskere enn holdningene til likestilling mellom kvinner og menn.

Det er flere kvinnelige reindriftsutøvere som beskriver tilfeller av at de må bevise at de er gode nok, at de har opplevd flere tilfeller av seksuell

trakassering, og at de selv har måttet tillegge seg en hard stil for å sette seg i respekt. Med andre ord er det noen andre som har en definisjonsmakt for språk og omgangsform som kvinnene føler de må tilpasse seg.

Det er flere kvinnelige informanter som tematiserer machokultur og mannsdominans i reindriften samtidig som de trekker fram beskyttelsesfaktorer knyttet til slektstilhørighet. Slik som vi kommer tilbake til i neste kapittel finnes det en rekke ulike makt hierarkier i reindriftssamiske samfunn som påvirker utsatthet for vold og hvordan den voldsutsatte blir møtt, samtidig som det finnes en tydelig kjønnsdimensjon. Disse ulike hierarkiene er også noe som kvinnelige reindriftsutøvere selv er klar over. Som en av informantene sier:

Jeg er jo en klassisk utsatt person i reindriften, fordi jeg er kvinne, og fordi jeg har mindre rein enn de her sterke reineiere i distriktet. At jeg ikke har en mann ved siden av meg til å beskytte, virker det som man må ha. Sånn at jeg har på en måte hele tiden vært en sånn utsatt person for å bli hundset og herjet litt med.

Hun nevner økonomiske ressurser som er knyttet til størrelse på reinflokken. Kjønnsdimensjonen knyttes til at hun både er kvinnelig reindriftsutøver og at hun er uten ektemann, som også bidrar til hennes rang i hierarkiet. Dessuten forteller hun at hun er i en siida, et reinbeitedistrikt, med en svært dårlig ledelse med en tilhørende fryktkultur.

De ulike kontekstene og relasjonen volden skjer innenfor er kjønnete, i den formen at kvinner utsettes for grovere partnervold og seksuell vold, mens menn utsettes for vold av andre menn, oftest på utearenaer. Kvinner, særlig unge kvinner i midlertidige stillinger, utsettes for mer seksuell trakassering enn menn (Jonsdottir, Hauksdottir, & Aspelund, 2022). Kvinner i mannsdominerte yrker er særlig utsatt for seksuell trakassering og kjønnsdiskriminering (Jonsdottir et al., 2022). Samtidig rapporterer nesten halvparten av alle voksne menn at de har blitt utsatt for alvorlig fysisk vold, i de aller fleste fall fra andre menn (Dale et al., 2023). Dette er også noe som skjer i de reindriftssamiske miljøene, ofte i tilknytning til spenninger, konflikter og konkurranse i siidaen eller mellom ulike reinbeitedistrikter. Slik som vi beskriver ovenfor blir fysisk vold i forbindelse med reindriftsarbeidet i noen tilfeller bagatellisert, og det kan være utfordrende for utsatte for partnervold å kunne begrepsfeste

volden. Mannsutvalget (NOU 2024: 8) påpeker at menns vold mot andre menn ikke blir tatt på alvor som et samfunnsproblem (se også Jon & Skilbrei, 2024). Det forekommer en grad av normalisering knyttet til vold, kanskje særlig i formen av det å forsvare seg eller å utfordre andre fortsatt ses på som en del av maskuliniteten (Jon & Skilbrei, 2024). Mange av de kvinnelige informantene beskriver svært mange ulike former for vold, at de utsettes for både for vold som skjer innad i reindriftssamiske samfunn og for den ytre volden som etnisk diskriminering, historiske traumer og lever med det ytre presset mot reindrifta. Det er sentralt at man både forstår de kjønnede aspektene ved volden, og de som er knyttet til andre dominans- og makthierarkier. Hvis vi skal forstå vold og trakassering blant urfolk er det nødvendig både ha et kjønnsperspektiv, men også se på andre ulikhetsdimensjoner (Dankertsen, 2025). Det er grunn til å anta at hvilke menn som opplever vold og deres status og posisjon vil ha betydning for hvordan volden adresseres og blir forstått. Her er det behov for mer forskning om både menn og kvinners voldsutsatthet for å kunne si mer om betydningen av andre dimensjoner.

4.2.4 Lateral vold som forklaringsmodell

Slik som vi beskriver innledningsvis er begrepet *lateral vold* dannet for å begrepsfeste og forklare ulike destruktive handlinger blant urfolk som konsekvenser av historisk og pågående undertrykkelse, diskriminering og kolonialisering (Jaber et al., 2023). Flere informanter forklarer vold og konflikter i det reindriftssamiske samfunnet som pågående og historiske konsekvenser av fornorskningspolitikken. Det er altså en mer dyptloddende årsak enn de nevnte forklaringene som legger til grunn at tidligere erfaringer med vold eller at en stressende livssituasjon fører til vold. Flere informanter i vårt datamateriale forklarer årsakene til vold og konflikter i reindriftssamiske samfunn med utgangspunkt i fornorskningspolitikken kort- og langtidsvirkende konsekvenser. De beskriver hvordan det reindriftssamiske samfunnet har blitt påvirket av etableringen og opprettholdelsen av hierarkier mellom det samiske og det norske – som hvordan fornorskningspolitikken, pågående konflikter om arealinngrep og etnisk diskriminering fører til sosiale problemer og konflikter internt i det reindriftssamiske samfunn. Noen informanter bruker begrepet «lateral vold», mens andre beskriver konsekvenser av norske myndigheters regulering av reindrifta og innføring av skoleplikt som førte til samiske barns tap av identitet og språk på internat. En kvinnelig reindriftsutøver beskriver konfliktene mellom reinbeitedistrikt på denne måten: «Altså

hva skjer oss imellom? Det skaper en slags implosjon i vårt samfunn av vold også mot hverandre. En slags lateral vold. Vi imploderer mot hverandre».

En informant med bakgrunn fra reindrifta beskriver årsaken til konflikten mellom reinbeitedistrikt med innføring av reindrifftsloven i 1978:

Det er mange som har blitt skremt bort fra sine egne beiteområder på grunn av det systemet som kom. Jeg har sagt det før – staten kom og skapte slike forhold mellom folk. De visket bort de gamle tradisjonene som hadde vært knyttet til beiteområder, gjetermetoder alt det som fulgte med. Og det førte til konflikter.

En annen informant peker på hvordan fornorskningspolitikken med tap av språk, identitet og utsatt for omsorgssvikt på internat har vært med på å ødelegge relasjoner, og reflekterer over hvordan hennes foreldregenerasjon opplevelser er med å påvirke hennes generasjon:

Men hvis jeg tenker på foreldregenerasjonen min, de som er oppvokst på internatet, så opplever jeg at de har levd et annet liv. Flere av dem er ødelagt. Sånn som dette med vold, alkohol, og hvordan man skal vise kjærlighet. Ja, de har oppdratt oss, så det er ikke rart at vi også på en måte er ødelagt. Det eneste vi vet om deres liv er dette med internatet, at det var noe som påvirket dem. Men også at de opplevde mye hets når de var ved kysten. Som et «statlig overgrep». Indirekte kan man si. Det er mange sår som ikke er grodd, som følger med videre i livet. Vi lærer oss de også, de blir på en måte overført. Det ser jeg på meg selv, når jeg skal oppdra mine barn. Dessverre blir noen ting videreført, og det er ikke så lett når man ikke behersker noe fra før. Man har ikke et samfunn.

Muhto juoga ladje de mun jurddašan nie mahkáš dego mu váhnenbuolva, geat leat bajásšaddan internáhtas. Na, mun lean vásihan dan ahte dain leat áibbas eará, daiguin lea leamaš aibbas eará eallin, ja mun vásihan dan ahte hui ollugat sis leat veahá billahuvvan. Maid dien volda dáfus, dan alkohola dáfus, mo don čájehat ráhkisvuođa. Ahte, juo, dat han leat bajásgeassán min, nu ahte dat ii leat ártet ahte mii leat maid dego billahuvvan. Ja dat gal sáhtta leat, dieđus dat áidna maid mii diehtit sin eallimis leat dat internáhta, ahte dat lei dakkár mii čuozaí ollugiidda, muhto dat han lei maddái dat cielaheapmi go ledje mearragáttiin ja

diekkár eará, aistton, «statlig overgrep». Na, indirekte de sáhtta dádjat, na mun jurddašan dat leat olu hávit mat eai leat savvon, mat dego čuvvot mielde. Altså, mii oahppat maid daid, dahje in mun dieđe, ahte «overføreyuvvo», ja mun lean hui dihtomielalaš dien ahte, ja mun oainnán ieš, ahte mun, na mun in dieđe, go galggan mánáid bajásgeassit ahte mo, jo, ahte dat overføreyuvvojit muhtin dinga, dađi bahábut, ja dat ii leat nu álki go don it máhte, don it oba máhte ge. Dus ii leat dat servvodat.

Hun bruker ikke begrepet «lateral vold», men hun beskriver det som «statlige overgrep» og ettervirkningene av fornorskningspolitikken som har fratatt både foreldrene hennes og henne «et samfunn». Hun beskriver det som i faglitteraturen beskrives som *historiske traumer* (Kirmayer et al., 2014). Det som gjør at hennes beskrivelse inngår innenfor en forståelsesramme av lateral vold, er at de statlige overgrepene mener hun gjør noe med tilliten reindrifssamer har til hverandre, og hvordan konflikter oppstår:

Når det er noe destruktivt, alltid konflikter, alltid det ene eller det andre, da er det vanskeligere for andre å få en positiv tillit.

Ahte go lea dakkár hui «destruktiv», álo riidu, álo juoga ditten ja datten, de dat lea hui váttis nie earáide maid dego, na, oažžut dakkár positiva, in mun dieđe, ahte dakkár luohhtevašvuoda ja diekkár.

Konsekvensen av alle konfliktene, sier hun, er at det gjør noe med det hun kaller en positiv tillit, som kan tolkes som en forventning om at andre vil deg vel. Hun beskriver hvordan statlige inngrep og tap av barndom og trygghet gjør noe med relasjonene mellom mennesker i reindrifssamiske samfunn.

Blant våre informanter finnes det flere informanter som bruker begrepet «lateral vold». En kvinnelig reindrifsutøver knytter lateral vold som årsaksforklaring på trakassering hun har vært utsatt for i reindrifsarbeidet:

Det handler også om lateral vold. Jeg husker en av de første møtene hvor jeg fikk lov til å delta, enn da jeg var i styret, da hadde jeg funnet ut at det var kanskje ikke så dumt at jeg kunne være med på det møtet. For jeg snakker jo tross alt norsk ganske godt. For det var jo ingen som hadde tenkt at vi burde tilkalle tolk. Og da så jeg akkurat den der avmakten hvor mannfolkene i distriktene satt omtrent sånn, og de tok ikke ordet for å si

noe for de snakker jo ikke så veldig godt norsk. Og jeg så den der maktbalansen mellom dem, mellom «dáčča» [norsk person] som kommer, advokater og folk fra distriktene. Og da tenkte jeg at jeg tror den avmakten tas ut på noen andre igjen. Og det er kvinner på en måte lett å ta, for man har kanskje ikke samme ... Det går liksom nedover i stigen. Og den avmakten som han [informant i fokusgruppeintervjuet] også snakket om, det skaper jo også, jeg tror det skaper også ganske mye vold. Fordi at man blir jo også sint, og man føler seg så liten.

Informanten beskriver avmakten de mannlige reindriftsutøverne føler på i møte med norske myndigheter og -interesser, men også institusjonelle barrierer som handler om språk. Hun beskriver at det ytre presset kan være en medvirkende årsak til dårlig behandling av kvinner i reindriftsarbeidet.

En informant beskriver en rekke utfordringer i hennes reinbeitedistrikt, at det har vært beitekriser, og samtidig har Finnmarkskommisjonen trukket opp nye grenser for et allerede trangt og pressa beiteområde som gjør at de skal i flere rettsaker mot andre reinbeitedistrikt. Slik som hun sier:

Når man er i reindrifta, så er jo alle de utfordringene spillet inn. Så når du både har beitekriser, du har noen vindturbiner som skal bygges i ditt område, og så har du økonomien.

Informanten forteller at det er unngåelig med rettsaker mot nabosiidaer som følge av norske myndigheters reguleringer. Hennes refleksjoner viser at det er fullt mulig å gå til rettsak og ha åpne konflikter med andre reinbeitedistrikt samtidig være klar over at konfliktens årsaker er norske myndigheters reguleringer.

En mannlige informant som har bakgrunn i reindrifta mener at det trengs en samisk forståelse av vold, hvor begrepet «lateral vold» kan være til hjelp

Og så tenkte jeg litt på det her med den norske forståelsen av vold, på familie, på individet, på paret og sånt. [...] Jeg oppfatter at det er mye ved å ta inn det begrepet [«lateral vold»], også har man det som skjer med landskapet skjer med en sjøl.

Han har et ønske om å få fram betydningen og de helsemessige omkostningene det har at naturinngrep gjøres, og han tenker at det er vanskelig for majoritetssamfunnet å forstå. «Og jeg tror at vi må prøve å oversette det på en eller annen måte.»

Begrepene *lateral vold* og *vold mot natur*, som vi bruker i denne rapporten, er forsøk på å fange det særegne ved vold i reindriftssamiske samfunn. Lateral vold er destruktive handlinger internt i en gruppe som er resultat av historiske og pågående effekter av marginalisering og undertrykking. Hva den laterale volden består i og hvilke uttrykk den får, vil være betinget av den hvordan gruppa har blitt marginalisert og presset. De historiske og pågående sideeffektene av fornukspolitikk som våre informanter beskriver, er konsekvenser av foreldregenerasjonenes internaterfaringer og de medførende traumene som påvirker relasjonell trygghet, stressnivå og konflikter. Informantene forteller om hvordan internatskole for samiske barn førte til erfaringer med omsorgssvikt og tap av identitet, som fortsatt påvirker relasjoner mellom voksne og barn i dag. Beskrivelsen av hvordan traumer som påføres en generasjon videreføres er velkjent fra forskning på påvirkning over generasjoner av ulike former for kolonialisering, marginalisering og påføring av lidelse (Midtbøen & Lidén, 2016; Lazali, 2021). Men særlig beskrives hvordan ytre press mot beiteareal fører til eksistensielt stress, rettsaker og konflikter mellom reindriftsutøvere, noe også Snefrid Møllersen og kollegaer (2016) har vist i sin forskning om reindriffts hverdag. Dagens press mot reindriften blir forklart av flere av informantene som en videreføring av reindriftsreguleringen fra 1976 og 1978, hvor samiske kunnskapssystemer ble erstattet av norske myndigheters kunnskapssystemer (Kuokkanen, 2007; Benjaminsen et al., 2017). Det har ledet til, ifølge våre informanter, en kamp mot hverandre i reindriften og en kamp mot kvinners innpass i reindriftsarbeidet. Det pekes også på betydningen av det stå i kamp mot naturinngrep som en vedvarende stressfaktor som ikke anerkjennes nok, og at det i liten grad finnes et språk for å forstå hva vold mot naturen gjør med reindriftssamers psykiske helse. Dette er noen aspekter av lateral vold i reindriftssamiske samfunn som informantene beskriver, mens i andre samiske befolkningsgrupper vil det nok være andre aspekter som vil fremheves.

4.3 Håp – historier om endring

Vold og seksuelle overgrep skjer i alle samfunn, og er ofte forbundet med tabu og skam – som igjen gjør det vanskelig å spørre om, høre om og fortelle om. Samtidig har aktivister, politikere og forskere bidratt til at vold og seksuelle krenkelser blir satt på dagsorden i samfunnsdebatten de siste tjue årene. Den generasjonen som vokser opp nå har, ifølge mange av informantene, et annet forhold til tema om vold og overgrep og tror det er en langt større åpenhet om å snakke om sosiale problemer hos dagens ungdom. Blant våre informanter er det flere som forteller om vold og overgrep for første gang, og bidrar dermed til å få mer åpenhet om tema.

En kvinne på godt over 70 år forteller om at hennes mann voldtok henne for 25 år siden for første gang, sier at:

Vi må få folk til å forstå at det skal ikke være grov vold for at man skal kunne oppsøke hjelp. Jeg tenkte det bare var bagateller det jeg har opplevd. Men nå i ettertid når jeg tenker så er egentlig ikke det bagateller. Det er et overgrep. Om det er lite eller stort, så er det et overgrep. Hvis du føler at du blir krenket så er det et overgrep. Det har jeg først i de senere årene innsett ovenfor meg selv, og jeg tenker det er takket være at det har blitt snakket om det, og den her #metoo kom og alt det her.

Kvinnen beskriver at terskelen må senkes for hva som anses som et problem, at den bør være basert på den subjektive følelsen til den som blir krenket. Det at en 70 år gammel kvinne med reindriftssamisk bakgrunn beskriver #metoo som sentralt peker på betydningen av endringer i den offentlige samtalen om seksuelle krenkelser. En kvinne i 40-årene som har vært utsatt for to voldtekter beskriver betydningen av en TV-serie. For henne var ikke TV-serien sentral for å forstå hva hun var utsatt for, men for å kunne fortelle. Dette er erfaringer hun har båret med seg, og ikke snakket om, men så ble voldtekt tematisert også åpnet det et rom:

Akkurat nå kom jo den *Oro jaska* [norsk: Hold kjeft], den tv-serien, da var det en venn som sa, jeg har aldri spurt deg om dette, men har du opplevd noe? Og da fortalte jeg det til han.

Juste dál de bođii dat Oro jaska, diet tv-ráidu, de lei mus okta ustit gii logai, mun in leat goassege jearran dán muhto leatgo don vásihan maidege, ja de šadden dasa mitalit.

TV-serien *Oro jaska* er en samisk produksjon som gikk på NRK, og handler om ei ung kvinne som blir voldtatt, og etterspillet i ungdomsmiljøet og i Karasjok etterpå. Det er ulike fenomener de to kvinnene nevner. #metoo er en global kampanje i sosiale medier hvor folk, og særlig kvinner, fortalte om opplevelser av seksuelle krenkelser og maktmisbruk. #metoo fikk en samisk versjon drevet fram av kunstnere, #Sápmitoo, som tok utgangspunkt i hvordan den utsatte opplevde situasjonen. Mens for vår informant ble TV-serien et felles referansepunkt for å snakke om egne erfaringer. Informantene forteller om endringer i de sosiale og kulturelle rammene for å kunne snakke om voldtekt.

En åpenhet for å snakke om problemer er noe de fleste informanter tilskriver reindriftssamisk ungdom. De mener at dagens generasjon i større grad gjør det som den eldre kvinnelige informanten oppfordrer til, at de tar utgangspunkt i hva de tenker som akseptabel oppførsel, og sier ifra. En del informanter peker på at ungdom ikke er opptatt av det som anses som barrierer for å fortelle, som for eksempel betydningen av en slekts status. En kvinne som selv aldri fortalte om sitt seksuelle overgrep både tror og tenker at blant ungdommen er det annerledes. Hun sier på spøk:

Vi klarer ikke å påvirke de. [Ler.] Jeg synes ... Jeg tenker at unge først og fremst ikke vet de slektsnavnene, det kan være bra det.

Mii eat nagot báidnit daid [boagusta]. Mu mielas ... Mun jurddašan nuorraolbmot vuostačettiin dan ahte sii eai dieđe daid sohkanamaid, dat soaita buorre dat ge.

Hun refererer til hvilke slekter som anses som gode og hvilke som anses som dårlige, og at dette er noe ungdommen verken tenker på eller bryr seg om.

Andre informanter beskriver konkrete endringer i reindriftsarbeidet, at det har blitt færre konflikter og at det er mindre alkoholforbruk i forbindelse med arbeidet. Tradisjonelt var reindrifta et familieforetak hvor hele familien flyttet sammen med reinflokken, men dette er noe som særlig endret seg i forbindelse med opprettelsen av driftsenheter, selv om fortsatt ofte storfamilien

deltar i drifta (Meløy, 2022). Det finnes siidaer som forsøker å snu på dette. En kvinnelig reindriftsutøver beskriver konsekvensen av at flere barn og kvinner ble mer delaktige i reindriftsarbeidet.

Og da, jeg tenker at kvinner og barns tilstedeværelse i den daglige driften demper for veldig mye negativt. Alkoholisme og vold og masse dritt. Det var et kjempebra grep. Vi har også en årlig fest. En sånn barnefest med lasso-kastekonkurrence og premier og leker og alt mulig. Det er ting som gjør at vi klarer alle de her rettsakene og alt det som er dritt.

Hun forteller at den årlige festen bidrar med hverdagsglede, og at barnas deltakelse bidrar til en kunnskapsoverføring. Hun er selv oppvokst med at familien var med på kalvemerking, at reindrifta var et familiearbeid, ikke bare et mannsarbeid. For henne handler det om å skape hverdagsglede og samhold, og om at det gir motstandskraft. Hun kaller det hverdagsglede.

4.4 Hovedfunn og oppsummering

Informantenes forståelsesrammer av vold og krenkelser viser både til refleksjoner over vold som fenomen og den spesifikke reindriftssamiske konteksten. Slik speiler de litteraturen om vold og urfolk hvor vold og krenkelser må forstås i den historiske, politiske og sosiale konteksten hvor volden utøves (Kuokkanen, 2019; Abu-Lughod, 2014). Utsatte for voldshandlinger søker ofte etter forklaringer fra de som står personen nær. Slike personer kan ofte fungere som medforskere når vold og krenkelser skal forklares (Helseth & Bjørnholt, 2023). De sosiale responsene hos våre informanter har vært knyttet til voldsfortellingens mulige stigma, vold som normalisert og bagatellisert og at vold skaper avmakt og taushet.

Informantene beskriver at vold og krenkelser skaper usikkerhet, frykt og sinne, og at volden destabiliserer relasjoner både mellom mennesker og relasjonen man har til seg selv. Vold, krenkelser og diskriminering skaper ofte en følelse av hjelpeløshet, en følelse av avmakt. Det at man blir fratatt noe eksistensielt verdifullt som trygghet og verdighet, samtidig som maktbalansen gjør at motstand føles fånyttet, gjør noe med mennesker. Overmakt kan handle om alder, som i tilfeller med barn, om at den andre fremstår ustabil og voldsvillig, om ressurser og om sosiale hierarkier som gjør motstand vanskelig. Det å yte motstand både føles og er i en del tilfeller fånyttet. Taushet omkring vold og

krenkelser som skjer i reindrifta, omkring partnervold, omsorgssvikt og seksuelle overgrep, blir gitt ulike årsaker av informantene. De peker på et manglende hjelpeapparat, manglende tillit til hjelpeapparatet, og at tidligere utsatthet kan føre til avmaktsfølelse i møte med nye voldshendelser. Det siste poenget er særlig sentralt siden mange av våre informanter er utsatt for en rekke type krenkelser. Det finnes ulike typer taushet. Det finnes tause hjelpere som fungerer som støtte for voldsutsatte, selv om de ikke snakker om volden. Det finnes taushet fordi det ikke finnes gode alternativer, men så finnes også taus avvisning av den voldsutsatte. Særlig hos de av våre informanter som opplevde å bli voldtatt i ungdomsårene er frykten for taus avvisningen stor, såpass stor at de fortsatt ikke forteller sine nære om det som skjedde.

De sosiale responsene og forklaringene avhengig av konteksten der hvor volden utøves, og om hvordan og på hvilke måter volden gjøres til et individuelt problem eller til et strukturelt problem. Når informantene trekker fram at å fortelle om vold ikke bare kan påvirke synet på deg og din nærmeste familie, men også få konsekvenser for synet på det samiske, så er det knyttet til den hierarkiske relasjonen mellom det samiske og det norske. Norske kvinner som blir voldtatt eller slått av en partner må i liten grad tenke på at det å avdekke vold vil få konsekvenser for nordmenns status i samfunnet.

Når interne konflikter både i reindrifta og innad i familier knyttes til fornorskningsspolitikk, og statlige overgrep, naturinngrep, asymmetriske maktrelasjoner mellom det samiske og det norske påvirker og preger – også de nære relasjonene – så er det noe som er særegent for vold i denne konteksten. Lateral vold brukes både eksplisitt og implisitt som begrep for å beskrive årsaken til ulike former for konflikter og vold i reindriftsamiske samfunn. Som begrep kan lateral vold åpne opp for å forstå de komplekse årsakene til konflikter, avmakt og vold, men det har to utfordringer for at den skal anvendes i samisk forskning på vold. For det første må begrepet empirisk forankres om det skal ha forklaringskraft fordi konsekvensen av fornorskningsspolitikken vil være forskjellig for ulike samiske grupper. For det andre kan og bør ikke alle uttrykk for konflikt, uetisk oppførsel og vold forstås som lateral vold. Der det skal anvendes, må det finnes plausible årsaker til handlingene i pågående eller historisk assimileringss- og fornorskningsspolitikk (Kuokkanen, 2015).

I forskningslitteraturen om vold i urfolkssamfunn gjøres koblingen mellom historisk og tidvis pågående undertrykking og vold i nær slekt (se Bjørnholt et al., 2021a for gjennomgang). Denne sammenhengen er viktig, men den enkelte personen som krenker, slår eller voldtar må fortsatt holdes ansvarlig for handlingene sine, noe tidligere forskning på vold i Sápmi også har påpekt (Kuokkanen, 2019; Kiil & Bjørnholt, 2025). Den sosiale og politiske konteksten gir et bakteppe for å forstå handlinger og legger et ansvar på norske myndigheter for skaden de har påført det samiske folk, men det vil aldri være en unnskyldning for selve handlingen.

5 Vold og hjelpesøking i reindriftssamiske samfunn: barrierer og muligheter

(Solveig Bergman)

5.1 Innledning

Dette kapitlet retter søkelyset mot møtet mellom voldsutsatte i reindrifftsamiske miljøer og hjelpeapparatet og barrierer mot å søke hjelp. Kapitlet drøfter også tiltak og strategier som kan forebygge vold og styrke hjelpe tilbudet til personer i reindriftssamiske samfunn som er risikoutsatt eller har opplevd vold og overgrep.

Forskning viser at den samiske befolkningen i Norge, til tross for en relativt sterk rettslig status som urfolk, fortsatt opplever diskriminering og marginalisering på ulike samfunnsarenaer, inkludert velferdsstatens støtte- og hjelpeapparat. Historiske traumer og det kollektive minnet fra koloniserings- og fornorskningspolitikken preger fremdeles samenes møte med tjenesteapparatet (jf. Øverli et al., 2017; Bergman et al., 2025).

Institusjonelle mangler hos myndigheter og i hjelpeapparatet fører til at voldssaker ikke forebygges eller håndteres godt nok. Dermed kan personer som utsettes for vold og overgrep føle seg sviktet av systemet. Dette er et generelt fenomen som berører alle grupper i samfunnet, men for personer i utsatte og sårbare livssituasjoner og ulike minoritetsgrupper kan manglende kunnskap og kompetanse i tjenesteapparatet oppleves som særlig belastende (Bjørnholt et al., 2021a). Manglende tillit til det norske majoritetssamfunnet danner et viktig bakteppe for andre utfordringer og hinder som samer, blant dem mange reindriftssamer, møter i kontakt med hjelpeapparatet. Dette belyses gjennom utsagn fra hjelpere, fagpersoner og samfunnsaktører og personer som selv har opplevd vold og overgrep i reindriften eller i reindriftssamiske miljøer.

Kapittelet bygger på intervjuer med sammenlagt 34 informanter. Ti av intervjuene ble gjennomført i 2023–2024 i et tidligere forskningsprosjekt (VOLDSAM), mens 24 intervjuer (individuelle intervjuer og deltakere i fokusgrupper) er fra foreliggende prosjekt om vold og overgrep i reindriftssamiske samfunn (VEAHKA). Blant informantene finnes både personer som selv har erfaring fra ulike typer av vold innenfor reindrifta eller i reindriftssamiske miljøer (n=21), og profesjonelle hjelpere og andre fagpersoner som i sitt arbeid i hjelpeapparatet eller organisasjonslivet har kommet i kontakt med personer med bakgrunn i reindrifta (n=13). Noen av fagpersonene hadde også familiær tilknytning til reindrifta. De fleste informantene kom fra nordsamiske områder, mens noen hadde bakgrunn fra lule- eller sørsamiske områder. Majoriteten var kvinner, og med enkelte unntak hadde alle informanter samisk bakgrunn eller tilknytning (for nærmere informasjon om metode og datamateriale, se kapittel 2).

5.2 Kunnskap og kompetanse i hjelpeapparatet om samisk språk, kultur og samfunnsforhold

Mistilliten til staten kommer til uttrykk ved at samer er mindre tilfredse med helse- og sosialtjenester enn majoritetsbefolkningen (Sivertsen et al., 2025; Hedlund & Moe, 2010). Dette kan delvis skyldes store geografiske avstand til tjenestene i små lokalsamfunn, men i stor grad handler det om manglende eller utilstrekkelig kunnskap og kompetanse i tjenestene om samisk språk, kommunikasjonsmønstre, kultur og samfunnsforhold. Manglende kjennskap til samiske forhold kan føre til at norske hjelpere opplever berøringsangst, usikkerhet og tilbakeholdenhet i møte med samiske brukere, noe som ytterligere kan påvirke kommunikasjon og samhandling negativt (Øverli et al., 2017).

5.2.1 Språk-, kultur- og samfunnstilpasset hjelp

For samer representerer helsevesenet og andre hjelpetjenester, i likhet med politi og rettsapparat, det norske storsamfunnet, ikke «bare tjenestetilbud». Samiske brukere kan ha utfordringer med å orientere seg i tjenestelandskapet og finne tilbud som er språk- og kulturtilpasset deres behov. Selv om hjelpeapparatet og politiet i dag har mer kunnskap og erfaring enn tidligere om vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep i en samisk kontekst, er kompetansen fortsatt utilstrekkelig, ujevnt fordelt og ikke dekkende for hele det samiske forvaltningsområdet (Sivertsen et al., 2025; se også Meld. St. 12(2023–2024)).

Flere av våre informanter peker på at manglende kompetanse om samisk språk, kultur og samfunnsforhold fortsatt er en utfordring i mange kommuner med reindriftssamisk befolkning. Uten adekvat språk- og kulturkompetanse er det vanskelig for tjenesteytere å forebygge, avdekke og håndtere vold og overgrep, og å tilrettelegge for gode hjelpetiltak. En konsekvens er at samiske brukere kan oppleve at deres bakgrunn, levemåte eller identitet blir misforstått i møte med tjenestene, særlig i saker som er vanskelige og sensitive, som vold i nære relasjoner eller seksuelle overgrep. Når kulturforståelse mangler eller oppleves utilstrekkelig, blir hjelpetilbudet mindre relevant for samiske voldsutsatte.

Det er bred enighet blant informantene om at samiske tjenester må utvikles og utformes «av og for» samer, og at både språk- og kulturkompetanse er avgjørende for å bygge tillit og sikre reell tilgjengelighet til hjelpen. Synlige samiske markører i tjenestelokaler – som gjenstander, flagg, kunst, bøker eller leker – kan bidra til en følelse av inkludering og respekt for det samiske (jf. Bliksvær et al., 2025, s. 71). For mange reindriftssamer oppleves et tydelig samisk tilbud som både nødvendig og tillitsskapende. Samtidig opplever flere at tjenesteapparatet ikke alltid har tilstrekkelig kunnskap om samiske forhold eller om reindrift:

Jeg vet om folk som har brukt mange timer på å forklare alt det som er rundt, og da har de ikke orket lenger å lære opp folk om rene samiske forhold.

Tidligere studier viser at hvilket språk som samer foretrekker å bruke i samtaler med hjelpere om sensitive og tabubelagte temaer varierer (Øverli et al., 2017; Kiil & Bjørnholt, 2025). Noen uttrykker seg best på sitt morsmål eller «hjertespråk», mens andre foretrekker norsk fordi det kan skape en viss distanse til vonde opplevelser av for eksempel vold og overgrep. Reindriftssamer, både i nord- og sørsamiske områder, snakker generelt samisk oftere enn andre samer. Satsingen på samisk opplæring i de siste tiårene innebærer også at det i dag finnes barn og unge særlig i nordsamiske områder som er avhengige av samiskspråklig kompetanse i tjenestene for å kunne ta kontakt. For andre kan det at en tjenesteyter snakker samisk ha en viktig symbolsk betydning. Et felles språk kan skape relasjon, tillit og en form for allianse mellom partene (Agenda Kaupang, 2026).

Også den som søker hjelp kan ha mangelfull kjennskap til tjenesteapparatet, hvilke tilbud som finnes, og hvilke roller og oppgaver de ulike instansene har. Mange reindriftssamer er dessuten, basert på egne eller andres erfaringer, usikre på om hjelperne forstår reindriftas komplekse relasjoner og strukturer:

Jeg tror også man er redd for at de [hjelpeapparatet] ikke helt skjønner det her med alle de kompliserte relasjonene og forholdene i reindrift. Man har kanskje ikke nok kunnskap om hjelpeapparatene, ikke kanskje er helt klare over rollen deres, eller hvem de er. Fordi man har generelt, som reineier, blitt indoktrinert å ikke stole på det offentlige.

Flere av våre informanter beskriver egne eller andres erfaringer med tjenesteapparatet der de har fått en følelse av ikke å bli trodd eller forstått. Slike erfaringer kan selvsagt forekomme i møte med hjelpeapparatet generelt, men for samer kan avvisningen oppleves som knyttet til deres samiske bakgrunn eller identitet. En informant forteller hvordan seksuelle overgrep i barndommen påvirket hennes helse og sosiale fungering også i voksen alder. Hun hadde selvmordstanker over lang tid og søkte profesjonell hjelp, men opplevde at en norsk sykepleier manglet forståelse for hennes samiske bakgrunn. Dette gjorde møtet vanskelig og svært belastende for henne:

Jeg har noen samtaler med henne og finner ganske fort ut at det her fortsetter ikke jeg med. For det var et problem det at hun var veldig norsk, hadde null kunnskap om alt som handler om samisk kultur. [...] Jeg kjente meg så liten og så sett ned på. Jeg følte meg så dum, når jeg gikk ut derfra. Da tenkte jeg «Nå har jeg fortalt noe om meg og min slekt til en *rivgu* [en ikke-samisk kvinne], og jeg tenkte «Det her skal jeg aldri mer gjøre». Jeg angret så dypt og inderlig på det.

En annen informant understreker at psykiske belastninger som rammer samer, for eksempel i reindrifta, ofte underkommuniseres eller forties. Det er derfor viktig at hjelperne ikke overser eller undervurderer konsekvensene av slike problemer. En informant forteller om et fall av selvmord som rammet en *siida*:

Det er en familie som tidligere har drevet reindrift og som sluttet for et par generasjoner siden, og er nært tilknyttet *siidaen* i form av relasjoner. Der var det selvmord. De får et norsk hjelpeapparat, kriseteamet som hjelper ungdommene våre. De har ingen forståelse for at de er nødt til å

automatisk for eksempel oppsøke den her familien om to måneder. De oppsøker dem bare hvis de spør. Den samiske dørterskelen er jo så høy at de her kommer aldri til å spørre. Et samisk støtteapparat eksisterer ikke for oss hvis ikke vi selv ber om det.

For hjelpere som møter reindriftsutøvere er det viktig å forstå sammenhengen mellom dagens utfordringer i reindriften – som i ytterste konsekvens kan bety at det økonomiske livsgrunnlaget forsvinner – og de psykiske belastninger dette kan medføre:

Jeg jobber mye med barn og unge, og unge voksne. Hos noen så er det konsekvensene av vold, eller av uenigheter, som gjør at man blir utmattet, at man egentlig ikke har lyst til å overta en driftsenhet. [...] Det har vært litt tankevekker for meg, at man blir ganske sliten og utmattet av å være i det hele tiden.

En annen profesjonell behandler understreker betydningen av at hjelpere er godt orientert om samiske samfunns- og familieforhold i møtet med pasienter eller brukere med samisk bakgrunn. Det er også nødvendig at de kjenner til typiske mønstre i samisk kommunikasjon og samhandling:

Jeg har kjennskap til det som er en vanlig måte å kommunisere på, hvordan man snakker om disse tingene i samiske sammenhenger. Og jeg har kjennskap til belastningsforhold, ikke minst dette med hvordan det er å skulle avsløre overgrep hvis det er internt i familien, hvilke strukturer man berører. Det trenger ikke nødvendigvis være at jeg bevisst tenker at jeg gjør noe annerledes enn hvis det var en etnisk norsk pasient. Det er mer det at når man kjenner til disse forholdene som blir berørt, så er det lettere for pasienten å føle seg forstått, og vite at jeg forstår hvorfor dette ble så vanskelig.

Denne informanten forteller om en klient som i barndommen ble utsatt for seksuelle overgrep av en nær slektning. Foreldrene visste hva som skjedde, men valgte å se bort:

De var i reindriften, og de var helt avhengig av den støtten og hjelpa de får av de andre i samme siida. Det var ikke mulig å begynne å kommentere på disse overgrepene, det ville ha drevet i stykker hele hverdagen. For meg

var det mulig å forstå hvorfor foreldrene valgte som de valgte, at de var i en livssituasjon som gjorde det umulig for dem å gjøre noe annet.

Intervjuer: Mener du at en majoritetsnorsk behandler ikke ville forstå dette på samme måte?

Nei. Og begynne å stille spørsmål, kanskje tillegge de foreldrene å være mindre kjærlige eller at de ikke bryr seg om barna, bli indignert på barnets vegne. Det er viktig å kunne balansere det litt.

En annen informant, en fagperson med erfaring både fra samiske områder og innvandremiljøer i større norske byer, mener at majoritetsnorske helse- og sosialarbeidere ofte savner forutsetninger for å forstå hvordan et kollektivistisk samfunn fungerer. Individbaserte, «vestlige» strategier og løsninger, der man er opptatt av «hva som skjer inni deg», er ikke nødvendigvis den beste tilnærmingen i møte med en samisk bruker. Hun peker på at mange hjelpere har begrenset forståelse for hvordan et kollektivistisk samfunn virker inn på individets handlingsrom:

Der man oppsøker helsehjelp for å forklare hvordan ting fungerer i familien, spesielt hvis man jobber i en familiebedrift som reindrifta, så kommer man ikke ut av familien. Eller hvis man skal ut av den, så innebærer det også å selge seg ut og å miste store deler av det som er ens egen identitet. Hvis du har en jobb hvor som helst ellers som du ikke trives i, eller du ikke kommer overens med kollegene dine, så kan du bytte jobb. Det kan du ikke i reindrifta. Hvis man oppsøker psykisk helsehjelp for å håndtere de situasjonene, og blir møtt med, «ja, men du må jo bare slutte», så blir det for enkle løsninger.

Hjelpeapparatet «savner forståelse for sammenhengen mellom å leve under det konstante presset og vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep», som en av fagpersonene uttrykker det. En annen informant uttrykker det slikt:

I den samiske verden kan man ikke bare fokusere på én type vold, fordi alt henger så veldig tett sammen i hverandre.

Ifølge en ung samisk fagperson og samfunnsaktør bør førsteprioritet på strukturelt nivå være å forbedre livsforholdene til samiske familier som arbeider i reindrifta eller andre primærnæringer:

Man må fjerne noen av de stressorene ved å sikre at noen av de rettighetene man har, oppfylles automatisk. At man ikke må kjempe for det og bruke tid og energi på det. [...] Psykisk stress og stress i forbindelse med jobb øker faren for selvmord, vold og seksuelle overgrep. Når folk lever under et ekstremt stress, så må man på systemnivå fjerne noen av de stressorene.

For reindriftssamer kan også praktiske forhold påvirke møtet med hjelpeapparatet. Reindrift er et arbeid styrt av sesong, vær og reinens behov. Arbeidsrytmen avviker fra hjelpesystemenes tidsrammer og åpningstider. Samiske storfamilier flytter med reinflokken mellom to bostedskommuner om våren og høsten. Det norske velferdssystemet tar ikke automatisk høyde for slike tohjemssystemer eller for at brukere tilbringer store deler av dagen på fjellet. Manglende forståelse for dette kan føre til at reindriftssamer ikke får likeverdige tjenester i begge kommuner. Brukere som ikke passer inn i velferdsstatens systemlogikk risikerer å falle utenfor hjelpen (Eira & Mehus, 2022; jf. Dankertsen, 2023, s. 51).

Dersom spesifikke behov hos reindriftssamer ikke tas hensyn til av et hjelpeapparat som forsøker å behandle alle «likt», kan det oppleves som diskriminerende og urettferdig. Mange samiske brukere tviler derfor på om hjelpere har innsikt i og forståelse for samisk livsform og reindrifta som næring. I enkelte situasjoner kan særskilt tilrettelegging være nødvendig, for eksempel hensyn til sesongflytting eller tilpasning av helsehjelp, tjenester i hverdagen og skolegang.

Informantene påpeker også at flere av deres klienter eller pasienter ikke ønsker å vektlegge sin samiske bakgrunn i møte med hjelpeapparatet. Utenfor de kjernesamiske områdene har fornorskningsprosessen vært omfattende, og samisk språk har i stor grad gått tapt. Reindriftssamer fra for eksempel fra sørsamiske områder som søker hjelp for vold, overgrep eller psykiske problemer, vil ikke nødvendigvis synliggjøre sin samiske tilhørighet eller identitet, særlig ikke dersom de ikke føler seg trygge og respektert. Dankertsens intervjuer med helsepersonell som arbeider med samiske

pasienter viser at det blant yngre finnes personer med dobbel kulturell identitet, ofte også med språklig kompetanse. Denne gruppen opplever ikke nødvendigvis problemer med at hjelperen er norsk eller mangler inngående kjennskap til samiske forhold (Dankertsen 2023, s. 50). Behovene er individuelle, og én tilnærming passer ikke for alle.

5.2.2 Samisk taushet om vold – en realitet eller en myte?

Tidligere i denne rapporten har vi drøftet den «samiske taushetskulturen» og hvilken betydning lojalitet overfor familien, slekten og lokalsamfunnet kan ha for håndteringen av vold og overgrep. Gjennom taushet holdes vold og overgrep ofte skjult innad i familien, for å beskytte kollektivet. Familielojalitet og ære kan noen ganger føre til trusler og sanksjoner fra lokalsamfunnet mot den som forteller om overgrep. Intervjudeltakere i både vår studie og tidligere forskning peker på at avsløring av overgrep kan bli møtt med taushet og skyldpåføring som rammer den voldsutsatte (jf. Thorslund & Kiil, 2022; Kiil & Bjørnholt, 2025).

Den høye terskelen for å snakke om erfaringer med vold og overgrep kan ha sammenheng med langvarige tradisjoner i samiske, og spesielt reindriftssamiske miljøer, hvor man er vant til å klare seg selv på alle livets områder uten forventninger om hjelp fra storsamfunnet (jf. diskusjonen om *birget* i kap. 1). Flere av hjelperne og fagpersonene vi snakket med, understreket at dette er et kulturmønster det er viktig å kjenne til i møtet med samiske brukere. Disse brukerne gir ofte uttrykk for at det ikke lønner seg å fortelle om vold eller overgrep man har opplevd, ettersom det uansett ikke hjelper. Som en av våre informanter uttrykte det: «Samer tror ikke at ting blir bedre hvis de forteller om ting, eller de tror det kan bli verre.»

Antakelser om at samer er sterke og tåler alt, kan føre til en *normalisering* av vold og overgrep, altså at voldelige hendelser, trusler og krenkelser blir en akseptert, bagatellisert eller til og med en forventet del av hverdagslivet eller kulturen. Dette fører til at voldshendelser ikke heller ikke blir fortalt om eller rapportert. En av informantene uttrykte dette slik: «Alt med volden er så normalisert, så det er en veldig høy terskel for å søke hjelp». Også brukere som omtaler hendelser som tyder på grov vold, mener at det er vanskelig, iblant umulig, å ta kontakt med politi, barnevern, krisesenter eller andre deler av hjelpeapparatet. Tausheten henger sammen med den utbredte skepsisen til myndigheter og offentlige tjenester i samiske samfunn.

Denne informanten uttrykker sin frustrasjon over at så mange i det samiske samfunnet synes det er tegn på svakhet å snakke om sine problemer med utenforstående:

Jeg skulle ønske vi kunne ha Instagram- eller TikTok-opplegg for samer, hvor man sa til folk at du er ikke svak om du oppsøker hjelp. Du er faktisk sterk som vil oppta problemene dine og søke hjelp i stedet for å ta livet ditt. Eller bli så deprimert at du ikke klarer å gjøre noe.

Tausheten kan bidra til at grensen mellom akseptabel og ikke-akseptabel oppførsel flyttes, og at volden blir en skjult og normalisert del av nære relasjoner i siidaen eller familien. Flere informanter tok opp dette problemet:

Jeg tror folk trenger å snakke litt om hva som er normalt. Det er ikke normalt å bli slått, eller bli hundsa, eller bli utsatt for psykisk vold. Men når man lever i en sånn type kontekst, så kan det unormale bli det normale.

Hvordan skal vi hjelpe alle de her folkene i reindriften? Og hvorfor er det så vanskelig å snakke om de tingene? For det første er det jo at man er lært til å tie om vold. Alle typer vold, man snakker ikke om det. [...] Fordi at det er så akseptert at man tenker at det ikke er et problem engang. [...] Jeg tror man bagatelliserer de her tingene som er så normalisert. «Nei, det skjer ingenting i vårt distrikt, det er bare litt skytevåpen».

Det er imidlertid viktig å påpeke at både omfangsstudier og annen voldsforskning viser at de færreste voldsutsatte i Norge forteller om sine opplevelser av vold og overgrep til andre personer, oppsøker hjelp eller melder fra til politi (Dale et al., 2023; Thoresen & Hjemdal, 2014). Dette er i tråd med funnene i SAMINOR 2-studien om rapportering av vold i samiske områder i Norge. Studien viste heller ingen forskjeller mellom samer og ikke-samer når det gjelder å fortelle om volden til nærstående eller profesjonelle (Eriksen et al., 2015). En nyere omfangsstudie fra Sverige finner at kvinner med samisk bakgrunn melder seksuelle overgrep og oppsøker hjelp i *større grad* enn kvinner generelt i det svenske samfunnet (Brandén et al., 2023 og 2024).

Disse funnene er noe overraskende med tanke på den utbredte oppfatningen om samisk taushetskultur og manglende tillit til hjelpetjenester. Både Astrid Eriksen (2020) og Jennie Brandén med kolleger (2023, 2024) stiller derfor

spørsmål ved om det faktisk finnes en samisk taushetskultur knyttet til vold og overgrep, og hvorvidt denne i så fall skiller seg fra tausheten i andre deler av samfunnet. I en kronikk («Tale er sølv, taushet er gull») spør vi om det til og med kan være slik at en altfor ukritisk og unyansert bruk av begrepet «taushetskultur» kan bremse arbeidet med vold og overgrep (Gaup, Bergman, Bjørnholt, Kiil, & Gundersen, 2025). Det er åpenbart behov for mer kunnskap og forskning på dette området.

At terskelen for å søke hjelp er høy, trenger ikke å ha en bakgrunn i «kultur». Det kan være et resultat av den urett som samene har møtt over lang tid, noe skepsisen mot offentlige myndigheter og tjenesteapparatet også bør sees i lys av:

Denne skepsisen til å dele med offentlige myndigheter kan noen ganger bli forvekslet med å være et samisk kulturtrekk, at man bærer smerten sin i stillhet, og at man ikke snakker om det. Det er viktig at man forstår at det ikke er et kulturtrekk, men en normal følge av de tingene man er utsatt for som folk over så mange generasjoner. På bakgrunn av erfaring, man har liksom «ja, men jeg er same, så jeg tåler jeg det her». Nei, det er ikke sånn, det er bare fordi man er blitt vant til at sånn må det være. Det kan vi snu.

Avslutningsvis er det viktig å minne om at «taushetskultur» ikke bare handler om et (mulig) kulturelt trekk hos (mange) samer, men også er et resultat av at ingen har ønsket å lytte, og at ingen har spurt (Øverli et al., 2017). Taushet og fortieelse har ikke bare bakgrunn i skam, redsel for stigmatisering, beskyttelse av slekten og lokalsamfunnet, men også i mistillit til myndigheter og storsamfunnets manglende forståelse for samiske forhold både i fortid og nåtid. Avmaktfølelser kan øke risikoen for voldsutøvelse, men kan også redusere tilbøyeligheten for å oppsøke hjelp eller anmelde volden (Dankertsen, 2025). Den mulige «samiske tausheten» kan derfor ses som en del av den asymmetriske maktrelasjonen mellom samer og de norske myndighetene. Taushet kan også tolkes som *empowerment* (Dankertsen 2023, s. 52), det vil si at man tar kontroll over sitt eget liv og mestrer utfordringer, eller iblant også at man velger å godta situasjonen som den er.

Behov for anonymitet i små lokalsamfunn

I reindriftssamiske sammenhenger, ofte med gjennomslitlige lokalsamfunn og tett sammenvevde nettverk, kan det finnes en redsel eller usikkerhet hos

personer som ønsker å oppsøke hjelp for at deres anonymitet ikke er garantert. Det er avgjørende at en voldsutsatt person føler seg trygg på at en ikke møter noen en kjenner eller er i slekt med når en søker hjelp. Ofte oppleves anonymiteten som sårbar, og den som oppsøker hjelp kan kjenne seg identifiserbar. Dette innebærer en krevende balansegang mellom behovet for anonymitet og avstand på den ene siden, og behovet for lokal samisk forankring av hjelpetilbud til voldsutsatte på den andre siden.

En informant viser til utfordringer med at oppsøke for eksempel krisesentre eller instanser som tilbyr psykisk helsehjelp, ettersom «alle visste hvor det var eller hvem som bodde der»:

Folk vil ikke benytte seg av tjenester som de vet kjenner folk. [...] Hvis den du kan anmelde til politiet, eller den du kan oppsøke for lavterskel helsetjeneste, tilhører den samme familien som du har vært utsatt for overgrep fra, så gjør man jo ikke det.

Enkelte av våre informanter gir uttrykk for at de føler større trygghet ved å snakke med noen fra et annet sted i landet, gjerne en som er samisk eller kan «det samiske», for å unngå å bli gjenkjent.

Jeg tror ikke jeg hadde klart å gå til en samisk terapeut. For det handler om slekten igjen, ikke sant. [...] Da hadde man tenkt. «Åh, nå får du vite litt for mye.» Det blir for nært. Da måtte jeg hatt en samisk terapeut ifra en annen bygd som ikke hadde noen kjennskap til min familie.

Særlig for dem som velger å forlate hjemmet og søke skjermet og trygt boende på et krisesenter, kan konsekvensene bli store på grunn av den sosiale kontrollen fra lokalsamfunnet, ifølge denne informanten:

Du blir fryst ut av storfamilien, du blir fryst ut av bygda. Du får problemer når de skal hente barn i barnehage og skole, når du er på butikken, hos frisøren. [...] Når de ser hvilke konsekvenser det har fått for andre som har valgt å gjøre det [søke tilflukt på krisesenter], så tror jeg ikke de tør å gjøre det sjøl.

Frykt for stigmatisering og stereotypier

Fornorskningspolitikken tok for mange samer uttrykk i skam, selvforakt og mindreverdighetsfølelser, både på individnivå og i institusjonalisert form også på kollektivt plan. Særlig i de mest fornorskede områdene av Sápmi, der samisk språk og kultur i stor grad har gått tapt, var det å være samisk skambelagt og noe som mange følte måtte skjules, mens situasjonen kan ha vært annerledes i de kjernesamiske områdene i Indre Finnmark (Hansen & Skaar, 2021). Den internaliserte skammen over å være same, som særlig personer i voksne og eldre generasjoner fortsatt kan bære med seg fra fornorskningstiden, kan spille inn i et slikt behov for «ikke å fremstå som samisk», for eksempel i situasjoner hvor en har behov for profesjonell hjelp.

Mange samer foretrekker derfor å være tause om sine opplevelser av vold og overgrep. Følelser av skam er selvsagt ikke noe som er forbeholdt bare samer. Voldsforskning viser at personer som er utsatt for vold og overgrep ofte opplever skam i forbindelse med volden, som gjør det vanskeligere å fortelle om hendelsen (Aakvaag et al., 2016). Samer som oppsøker hjelp på grunn av vold, overgrep eller psykiske problemer, ønsker ikke alltid å synliggjøre sin samiske bakgrunn, særlig ikke om de ikke føler seg trygge og respektert. Mange opplever seg maktesløse og marginalisert i møtet med myndighetene, og da er det lett å ty til en strategi som innebærer at man unngår eller distanserer seg fra hjelpeapparatet.

Differensieringen av vold i nære relasjoner basert på etnisitet er problematisk. Ofte overdrives forskjeller, noe som kan bidra til å forsterke stereotypier om at det er «mer vold» eller «annerledes vold» i minoritetsfamilier (Elaies & Rabe, 2025). Samtidig som det er viktig å ta hensyn til risiko for stigmatisering, kan redselen for dette gjøre det krevende for en voldsutsatt person med minoritetsbakgrunn å fortelle andre om volden, oppsøke profesjonell hjelp eller anmelde volden. På tilsvarende måte kan frykten for stigmatisering av en etnisk gruppe gjøre det vanskeligere for den som har utøvd vold eller begått overgrep å ta ansvar for sine handlinger.

En informant som lenge har arbeidet med voldsutsatte i samiske samfunn, er kritisk til at kulturelle og etniske forklaringer har fått uforholdsmessig stor plass når man diskuterer temaet «vold i samiske samfunn». På spørsmålet om det kan finnes noen særtrekk ved vold og overgrep i samiske eller reindriftssamiske miljøer, svarer denne informanten:

Av og til syns jeg kultur får en nesten for stor rolle. [...] Ofte ser man bort ifra generelle risikofaktorer, sosioøkonomisk status, mer fattigdom, lavere utdanning. I mitt nærrområde er det vanskeligere kår med mer arbeidsledighet. I tillegg er det fordommer, det er press. Jeg tror det kunne vært en stor del av forklaringen.

Kulturelle forklaringer om vold og overgrep blir brukt først og fremst om minoritetsgrupper, noe som lett forsterker stereotypier og fordommer basert på etnisitet (Elaies & Rabe, 2025; Bjørnholt et al., 2021a). En profesjonell hjelper med lang fartstid advarer mot risikoen for stigmatisering dersom man setter søkelys på vold eller seksuelle overgrep i visse miljøer eller i bestemte kommuner:

Husker du Kautokeino-sakene, lenge før Tysfjordsakene? Det var jenter i tidlige tenårene som hadde relasjoner til voksne menn. De fikk alkohol og tobakk og det som var den tidens verdier, nemlig kontantkort. Og så hadde de sex med dem. [...] Vi hadde jo lignende historier fra andre plasser i Norge. Men da det skjedde i Kautokeino, ble det plutselig «sånn er samer», «Å ja, samer. Det er mer overgrep der». Det hadde jeg aldri hørt før. [...] Mens da det skjedde en lignende sak i en liten nordlandsk bygd, Kabelvåg, samtidig, så var det ingen som snakket om at «sånn er nordlendinger». Det er jo noe av det smertefulle.

Denne informanten understreker at det derfor er viktig å ta hensyn til den etniske dimensjonen når vi snakker om vold og overgrep, fordi vi lett kan stigmatisere en hel befolkningsgruppe eller et geografisk sted. Frykten for å bidra til å stigmatisere en hel gruppe kan hindre utsatte fra å søke hjelp.

5.2.3 Avhengighet av slekten og lojalitet med lokalsamfunnet

Som vi var inne på tidligere i denne rapporten, er slektstilhørighet et viktig kulturelt kjennetegn i det samiske samfunnet (Hermansen, 2013). Slekten oppleves av mange samer som en trygg havn når samfunnet utenfor føles truende og fiendtlig, slik denne informanten tydelig gir uttrykk for:

Det er så trygt når du vokser opp i et samisk miljø, hvor hele bygden er samisk. Du er så omsvøpt av trygghet selv om du da blir utsatt for overgrep, men du har liksom identiteten din, du er så trygg. At alle er samisk her, vi snakker alle samisk, tilhører alle samisk kultur, deler de samme verdiene,

de samme normene. Så får hva som helst foregå innenfor den gryten, men det er trygt fordi det er oss. Vi beskytter oss selv.

Selv om slektskapets betydning er i endring mange steder i Sápmi, er slekten fremdeles viktig for sosial status og sosiale roller, særlig i det reindriftssamiske miljøet. Det samiske fellesskapet i storfamilien – å holde sammen, ha sterke bånd til hverandre i familien, gruppen og lokalsamfunnet – har stor betydning for mange. Den sterke slektstilhørigheten kan imidlertid også bidra til å bagatellisere, fortie og skjule urett knyttet til vold og overgrep. Lojaliteten overfor slekten, lokalsamfunnet og en sterk samisk identitet og tilhørighet kan for eksempel gjøre det vanskelig å snakke om volden til utenforstående eller å anmelde volden:

Rent historisk har man måttet drive aktiv relasjonspleie i mange samiske samfunn fordi man er så avhengig av samarbeidet og gode relasjoner til naboer, slektninger og gudforeldre. Da kan det hende at konflikter ikke kommer opp i dagen fordi konsekvensene kan være så store. [...] Man har ikke råd til å adressere vold som er knytta til de konfliktene. Man er avhengig av hverandre for å overleve.

Lojaliteten og ønsket om å beskytte familien hindret følgende informant fra å fortelle om seksuelle overgrep hun ble utsatt for i barndommen fra en eldre slektning:

Jeg nektet for at det hadde skjedd noe fordi jeg har blitt oppdratt til at du utleverer ikke familien din. Han var jo inngiftet slektning. [...] Du beskytter slekten din: koste hva det koste vil.

En annen informant, som også hadde blitt utsatt for vold, fortalte om tilsvarende erfaring med at alt skal holdes innad i familien og ingen skal prate om det som har skjedd. Hun mener at ingen trenger å bli «sjokkert at det eksisterer vold i det samiske, fordi alle beskytter hverandre». Det at man ikke vil fortelle kan ha å gjøre med at man ønsker å beskytte familien, men kan også ha å gjøre med frykt og redsel. Trusler fra overgriper kan resultere i taushet og fortielse.

En mor forteller at støtten hun trodde skulle komme fra slektninger og folk i lokalsamfunnet etter at voldtekten av hennes datter ble anmeldt, uteble.

Storfamilien ble splittet; noen valgte side, andre foretrakk å være nøytrale eller trakk seg unna. Familien møtte taushet og redsel for å snakke om hendelsen, og måtte fortsette å arbeide sammen med overgriperen i siidaen. Familien til den utsatte jenten fikk bære konsekvensene av det å anmelde:

Hun [datteren] sa at han [overgriperen] hadde sagt at det blir hennes skyld om hun snakker og forteller, da ødelegger hun familieforholdene til alle: «Du skaper sorg for dine nærmeste.»

Slektens sterke betydning, det indre samholdet og tradisjonen for å «ordne opp» internt forsterker barrierene for å søke hjelp:

De [folk i reindriffta] snakker ikke om volden, fordi det bringer skam på familien. Det kan ødelegge for partneren deres, som kanskje er eier av flokken. Og det vil ødelegge for storfamilien. Og ikke bare storfamilien, men andre deler utav bygda som kanskje er ansatt i flokken.

Det å fortelle om vold og overgrep kan, som denne informanten påpekte, få konsekvenser for slektskaps- og familierelasjoner, men kan også få økonomiske og praktiske konsekvenser dersom familie og slekt samarbeider om arbeidsoppgaver og er avhengige av hverandres arbeidsinnsats. En annen informant forklarer hvorfor hun aldri anmeldte trakasseringene hun ble utsatt for med «strukturene i reindriffta», altså avhengigheten av hverandre: «Kanskje burde jeg ha anmeldt han. Men det er så vanskelig å anmelde folk man må jobbe med hver dag».

En tjenesteyter som lenge arbeidet på voldsfeltet i samiske miljøer, sier at det viktig å «gjøre noe» med at voldsutsatte kvinner i reindriffta har en så høy terskel for å ta ut skilsmisse (se også kap. 4). Informanten fremholder at voldsutsatte kvinners problem er av strukturell karakter og krever politiske og juridiske tiltak:

Dette [avhengigheten av hverandre i reindriffta] er jo en av grunnene til at kvinnen ikke tør å forlate sin voldsutøvende mann. Da blir det et spørsmål om strukturen, hvordan næringen er organisert og hvordan staten bidrar til å ha den kontrollen over kvinnen. Det må vi gjøre noe med!

Vanskene med å forlate voldsutøver påtales også av en annen informant som viser til at skilsmisse i reindriften er juridisk kompleks:

Spesielt i reindriftsfamilier er det veldig høy terskel for å anmelde. Hvis det blir anmeldelse og skilsmisse, så kan damene falle utenfor reindriften. Da taper man liksom alt. Ikke bare hun, også ungene. Det fins ikke noe system som hjelper dem til å holde på rettighetene i reindriften etter skilsmisse.

Ifølge en ekstern utredning til rapporten fra Sannhets- og forsoningskommissjonen av Marit Meløy (2023) er samiske kvinners rettigheter i reindriften i Norge formelt og økonomisk svekket gjennom de statlige tiltakene i reindriftsnæringen (se kap. 3 i denne rapporten). I regjeringens opptrappingsplan om vold mot barn og vold i nære relasjoner (Prop. 36 S (2023–2024)) er det imidlertid ingen konkrete tiltak, men det konstateres at det savnes forskning i Norge om hvordan voldsutsattes rettsvern i reindriften kan forbedres (s. 122).

Som en oppsummering kan vi konstatere at flere av våre informanter understreker at de nære familiebandene i den samiske storfamilien fortsatt er sterke, også om dette kan være både «på godt og vondt». Etersom familietilhørigheten er så sterk i samiske samfunn, er det viktig for hjelpeapparatet å se storfamilien som en ressurs og støtte for den voldsutsatte, som gjerne kan involveres i hjelpeprosessen, intervensjonene eller behandlingen (Eriksen, 2020, s. 140). Samtidig kan det iblant være utfordrende for hjelpeapparatet å ta hensyn til at storfamilien og lokalmiljøet ofte er avhengig av voldsutøveren eller er bekymret for stigmatisering, og derfor foretrekker å være tause. En av hjelperne i vår studie peker på kollektivismen i den samiske konteksten som ikke alltid er forenlig med den norske individbaserte lovgivningen:

Det er utrolig vanskelig for hjelpeapparatet å jobbe med de sakene, fordi det er så mange som er involvert. Voldsutøver kan få kontaktforbud, men bror til voldsutøver eller barndomskompis til voldsutøver har ikke kontaktforbud.

Et annet viktig element som hjelpetjenestene generelt må ha kunnskap om og forståelse for i arbeidet med vold og overgrep, er de sosiale og kjønnsmessige maktforhold som råder i det samfunnet eller lokalmiljøet brukeren kommer fra. Dette skal vi gå nærmere inn på i neste avsnitt.

5.2.4 Sosial status og kjønnsforhold

I alle samfunn øker risikoen for vold når det er ubalanse i makt og status mellom partene. Lav sosioøkonomisk posisjon, sosial marginalisering og ressursmangel er kjente risikofaktorer for alle former for vold, og gjenspeiles i hvem som utsettes for og hvem som utøver vold (Dale et al., 2023). Små bygdesamfunn, også de samiske, kjennetegnes tradisjonelt av mer eller mindre synlige sosiale hierarkier som ofte er knyttet til slektsbånd. Vigdis Stordahl (1996, s. 83) peker på at de reindriftssamiske miljøene historisk sett har vært preget av en sosial rangering, der noen slekter ble oppfattet som «bedre» enn andre.

Selv om en slik slektsbasert hierarkisering ikke er like markant i dag, kan lav sosial status for ens familie eller slekt øke barrieren for å fortelle om erfaringer med vold og overgrep eller å oppsøke hjelp. Det kan også være vanskelig for en profesjonell hjelper å ta opp slike spørsmål i møtet med en pasient eller bruker:

Jeg har jobba med pasienter som kom fra litt «dårligere» familier. Det var litt skammelig å komme fra de reindriftsfamiliene, de var fattigere, de hadde mindre rein. [...] Hierarkiet innad i det samiske samfunnet er ganske tydelig, men det er noe det ikke snakkes om. Det kan være en hindring i å søke hjelp for eksempel for partnervold, hvis du er gift over eller under din stand. Men dette er ikke noe jeg tør å spørre en bruker om, altså hvor man hører til på rangstigen.

Voldshendelser kan bli underkommunisert og fortiet, iblant på grunn av frykt for sosialt stigma eller fordi den voldsutsatte selv eller slekten har lav status i lokalsamfunnet, alternativt at utøveren eller overgriperen kommer fra familier med høy status i bygden. En av informantene viser til en hendelse i hjembygden, der en anmeldelse av seksuelle overgrep ble henlagt, noe som ifølge informanten i hvert fall delvis hadde å gjøre med at familien ikke var spesielt ressurssterk, og slekten hadde et dårlig rykte:

Det begynte å versere rykter etter hun sto fram, men den ble jo lagt død ganske fort i samfunnet og i bygda. Det handlet litt om hvem hun var og hvem hennes foreldre var, og de hadde ikke det beste ryktet og det handler igjen om familieære. Hvis du er ei jente som blir utsatt for overgrep og kommer fra en familie som ikke er ressurssterk eller kanskje har problemer

med alkohol eller er dårlig likt i bygda, så står du dårlig stilt. I hvert fall var det sånn da.

Astri Dankertsens (2023) intervjuer med helsearbeidere innenfor psykisk helsevern om møtet med samiske pasienter viste at pasientenes sosioøkonomiske situasjon var en viktig bakenforliggende omstendighet for å forstå deres utfordringer. Dankertsen mener at det er et paradoks at kulturell kompetanse fremholdes sterkt i diskusjonen om helsetjenester rettet til den samiske befolkningen, samtidig som utjevning av sosiale og økonomiske forskjeller innenfor det samiske samfunnet ikke tilegnes oppmerksomhet. Forskeren spør hvorvidt den politiske tausheten om sosioøkonomiske forskjeller innenfor det samiske samfunnet i dag har en sammenheng med tidligere stigmatisering av samer som «fattige» og «usiviliserte» (Dankertsen, 2023, s. 57).

En annen forklaring kan være at den samiske etnopolitiske mobiliseringen som vokste frem siden 1970-tallet lenge fortiet makt- og ressursforskjeller innad i det samiske samfunnet. Dette gjaldt både kjønnsforskjeller og differanser i status og klasses tilhørighet (Eikjok, 2007; Halsaa, 2013). For en allerede utsatt og stigmatisert gruppe som den samiske, opplevdes det problematisk å adressere interne maktforhold og ulikheter i sosioøkonomisk situasjon. Det var lettere å synliggjøre den strukturelle, kollektive volden og overgrepene som den norske (svenske, finske) staten har utsatt samene for som gruppe. Rauna Kuokkanen mener at dette kan ha bidratt til at det lenge var en taushet og manglende vilje til å ta opp temaet vold og kjønne maktstrukturer internt i det samiske samfunnet (Kuokkanen, 2015; Kuokkanen, 2019). Kvinners – og barns – erfaringer med vold og overgrep fikk vike i oppbyggingen av en samisk identitet og samiske institusjoner. De siste tiårene har denne taushet definitivt blitt brutt. Vold mot kvinner og kjønnslikestilling er på den offentlige dagsordenen i det samiske samfunnet i Norge, og er temaer som flere av de fagpersoner og samfunnsaktører vi intervjuet var opptatt av.

Norsk og internasjonal forskning viser at manglende likestilling, kjønnsbaserte maktstrukturer og tradisjonelle oppfatninger om kjønnsforhold er fundamentale drivkrefter bak vold og seksuelle overgrep i alle samfunn (Dale et al., 2023; jf. FRA, EIGE & Eurostat, 2024). Helse- og levekårsundersøkelsen SAMINOR 2 viser at også i den samiske befolkningen i den norske delen av

Sápmi er vold og overgrep et kjønn problem. Samiske kvinner har en klart større risiko for å bli utsatt for partnervold og seksuelle overgrep enn samiske menn eller ikke-samiske kvinner med bosted i samme geografiske område (Eriksen et al., 2015; et liknende mønster påvises i en surveystudie om vold mot samiske kvinner i Sverige, jf. Brandén et al., 2024).

Dette betyr ikke at den fysiske volden mellom menn, for eksempel i reindriften, skal underkommuniseres. Denne volden finner ofte sted i tilknytning til spenninger, konflikter og konkurranse i siidaen eller i reindriftdistriktet. Volden er oftest indirekte, i form av truende, aggressiv adferd, men kan iblant og i enkelte miljøer ta seg uttrykk i fysisk vold:

Jeg tror dessverre det er ganske normalisert med ganske grov vold. Vi hører stadig vekk om menn som slåss, menn i vårt distrikt, hvor de på en måte tar oppgjør. I stedet for å snakke sammen og komme til enighet, så kan de slåss. Det er ikke helt uakseptabelt i det miljøet.

Flere av de fagpersoner og samfunnsaktører vi snakket med understreker at det er viktig for hjelpere å identifisere og forstå de kjønnsmonstre og maktstrukturer som preger livet i reindriften, og som vi diskuterte ovenfor i kapittel 3 og 4. Informantene trekker frem at kvinner i reindriften kan oppleve at de utsettes for ulike typer av hersketeknikker, og at et negativt eller nedsettende kvinnesyn kan bidra til en normalisering av seksuell trakassering, og iblant føre til psykisk, fysisk eller seksuell vold. Samtidig gir våre informanter uttrykk for at generaliseringer bør unngås og at ting er i forandring.

Flere informanter understreker at reindriftsamiske menn ofte er utsatt for et flerdobbelt press og skal være tøffere og sterkere enn andre menn. En hjelper med lang erfaring med å yte profesjonell hjelp til samer, reflekterer over dette med at det for mange er så viktig å være «en sterk samisk mann». Denne informanten tenker at for en samisk mann er posisjonen som mann tett sammenbunden med hans etniske identitet:

Når du er i minoritet, får kjønnsrollene en etnisk dimensjon. For hvordan er en ekte samisk mann? Ikke bare en ekte mann. I norsk sammenheng vil man si at når du oppfører deg sånn og sånn, så er du umandig. Det å snakke om problemer er umandig, men du er fortsatt akkurat like norsk.

Men hvis du gjør noe som bryter med ditt kjønnsforhold og du er samisk, kan du oppleve at du er mindre same også.

SAMINOR 2-studien viser at samiske menn forteller sjeldnere enn kvinner om vold og i mindre grad oppsøker profesjonell hjelp. Et liknende mønster kan påvises også generelt i befolkningen (Dale et al., 2023). Det er enda færre blant samiske menn sammenliknet med ikke-samiske menn som deler med seg til andre om vold og overgrep de har opplevd, og dette gjelder særlig å fortelle om volden til hjelpeinstanser (Eriksen et al., 2015). Seksuelle overgrep mot menn er svært tabubelagt, og terskelen for å søke hjelp i forbindelse med slike hendelser kan være enda større for samiske gutter og menn. Astrid Eriksen (2019) påpeker at det derfor er viktig at profesjonelle i hjelpeapparatet er klare over hvor få samiske menn som faktisk forteller om vold og overgrep, og gjør seg tanker om hva som kan ligge bak dette.

Årsakene til menns taushet kan være sammensatte. Tradisjonelt skal menn ikke vise svakhet. En informant mener at det er et ideal i reindrifta å være veldig sterk, ikke bare fysisk, men også mentalt: «Du skal tåle ganske mye elendighet og vold, og du skal ikke vise svakhet. For hvis du viser svakhet, så blir du enda mer utsatt». Hun utdyper:

Jeg har overtalt menn til å kontakte hjelpetjenestene. Det har vært suicidale folk, det har vært folk som har vært veldig langt nede. Jeg har sagt til dem at du er sterk hvis du oppsøker hjelp. Men de tenker på seg selv, nei herregud hvor svak er jeg som ikke takler det her, at jeg er så svak at jeg trenger hjelp nå. Det kan igjen gjøre deres selvbilde enda verre. Selvfølgelig er man veldig redd for at andre skal høre at «herregud hans bil stod jo parkert der utenfor» [en samisk hjelpetjeneste]. Man er veldig redd for å tape ansikt, men man er også veldig redd for å [...] innrømme eller si til seg selv at: «Nei, jeg er så svak at jeg må ha hjelp nå».

I følgende del skal vi, gjennom et konkret eksempel fra et lokalsamfunn med betydelig reindriftssamisk befolkning, se hvordan overgrepssaker er blitt håndtert, også i et tidsperspektiv.

5.2.5 Håndtering av seksuelle overgrepssaker i et lokalsamfunn

De siste tiårene har noen overgrepssaker i mindre bygdesamfunn fått stor oppmerksomhet i media. Vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep kan være særlig utfordrende for de berørte, lokalmiljøet og hjelpeapparatet dersom man bor i såkalte lukkede, «tette samfunn» (Christie, 1974), der «alle kjenner alle». I slike små miljøer blir volds- og overgrepssaker lett skjult innad eller bagatellisert, uavhengig av om det er majoritetsnorske kommuner eller samiske lokalsamfunn. «Lukkede samfunn» kan omfatte etniske minoriteter, religiøse grupper, urfolk og nasjonale minoriteter, men liknende fenomen forekommer også i visse subkulturer eller elitegrupper i majoritetssamfunnet (Bjørnholt et al., 2021a).

Forskning fra blant annet Sverige og Storbritannia viser at seksuelle overgrep i bygdesamfunn og tynt befolkede områder er en kompleks problematikk. Den sosiale kontrollen kan være sterk, noe som kan gjøre det vanskeligere å snakke om overgrep på grunn av redsel for sladder og stigmatisering. Begrenset tilgang til støtteapparat og spesialiserte hjelpetjenester, dårligere muligheter for forebygging, tidlig intervensjon og støtte etter overgrep, og iblant også en kultur der man unngår å snakke om seksualitet, vold og overgrep preger ofte disse miljøene. Disse faktorer samspiller med hverandre og påvirker hvordan det lokale samfunnet og hjelpeapparatet møter og håndterer de voldsutsattes opplevelser (Jonsson & Lindstedt, 2025; Barlow, Davies & Ewin, 2022).

I en tidligere forskningsrapport (Bergman et al., 2025) har vi belyst lokalsamfunnets reaksjoner og håndtering av velkjente og omdebatterte overgrepssaker i lulesamiske Tysfjord og Kautokeino i indre Finnmark. I denne sammenhengen viste vi til Jan-Erik Henriksens sammenlikning av de lokale myndighetenes håndtering av seksuelle overgrep mot tenåringsjenter og unge kvinner i Kautokeino på 1980-tallet og igjen i 2005–2006. Ifølge Henriksen viste kommunen en betydelig bedre handlekraft etter overgrepssakene på 2000-tallet sammenliknet med 1980-tallet. Enda på 1980-tallet var koblingen mellom «samisk kultur» og seksuelle overgrep markant i mediebildet i det majoritetsnorske samfunnet, mens både medieoffentligheten og beslutnings-takere senere begynte å løfte frem vold og overgrep som et generelt og alvorlig problem i hele samfunnet, og kanskje særlig i små, lukkede miljøer (Henriksen, 2013; jf. Øverli et al., 2017).

En av våre informanter var aktivt med som fagperson i hendelsene på 2000-tallet:

Vi hadde en stor sedelighets sak i Kautokeino i 2005. [...] Vi sa til politimesteren den gangen, at i Kautokeino er det noe mer enn denne ene saken, og vi synes du bør koble inn Kripos. Og det gjorde de. De var et år i Kautokeino og snudde alle stener. Det som var positivt med denne greia, var jo at det dannet seg en mannsgruppe som tok av seg det her, og som var ganske synlig i forhold til at «nå er det nok. Dette kan ikke vi stå inne for i Kautokeino, at vi aksepterer den type handlinger».

To tiår senere, i 2024, varslet kommuneoverlegen i Kautokeino om en ny «overgrepstrend». I et intervju for NRK mente flere unge kvinner bosatt i bygden at seksuelle krenkelser var et normalisert og bagatellisert fenomen i kommunen (NRK 24.08.2024: «Det er noe med Kautokeino»).

En av våre informanter, en ung kvinne som både er fagperson og aktiv i samepolitikken, reflekterer over det hun kaller en «seksualisert ukultur» i bygden, samtidig som hun hevder at overgrep ikke alltid blir fulgt opp av politi og hjelpeapparat:

Det sies at hvis man kommer til dette stedet som ung jente, så blir man sett på som fritt vilt. Det er vanskelig å si om det er sant eller bare en historiefortelling. Det som blir sagt, er at de mennene som tilhører disse store reindriftsfamiliene vet at de kan komme unna med ting, og at som ung jente må man passe seg for hvis man kommer til bygda. Den fortellinga er kanskje karikert, men samtidig vet jeg om konkrete historier av folk som har blitt voldtatt og det har ikke blitt fulgt opp av myndighetene.

En annen kvinne vi intervjuet utdyper denne påstanden:

Det er faktisk ikke normalt, det som skjer. Det skjønner man ikke før man har flytta ut. Det er ikke vanlig at gutter eller menn prøver å holde rundt deg og kysse deg uten at du har gitt dem tillatelse. [...] Det virker som om de ikke engang selv forstår at de har gått langt over streken. På en måte blir de så sjokkert over at de plutselig er blitt anmeldt for voldtekt. #MeToo har ikke nådd akkurat denne gruppen av menn. Eller så har disse

handlingene vært så normalisert at man ikke tenker over at det ikke er greit at du blir befølt, at noen tar på deg.

Flere av informantene understreker imidlertid at saker og ting har endret seg til det bedre over tid. Den allmenne samfunnsdebatten de siste årene, og ikke minst #MeToo-bevegelsen, har hatt stor betydning for muligheten til å navngi vold, overgrep og trakassering overalt, også i samiske miljøer:

Det har skjedd en endring. Vi har hatt en #MeToo-diskusjon i Sápmi også, der det blir satt på dagsordenen. Men det med voldtekt er fortsatt vanskelig å fortelle om, kanskje særlig i nære relasjoner. Det får så mange konsekvenser. Men det å avvise et forsøk på intimitet som ikke oppleves OK, det er det lavere terskel for nå.

Informanten mener at det er blitt lettere også i små reindriftssamiske bygdesamfunn å si ifra om seksuell trakassering og krenkelser takket være de endringer som har funnet sted i hele samfunnet. Samtidig fremholder hun at det fortsatt er en lang vei å gå, og at det er avgjørende viktig at hjelpe-tjenestene har forståelse for det.

De nyeste hendelsene i Kautokeino har ikke blitt dysset ned eller fortiet av lokalsamfunnet eller samiske politikere, og håndteringen fremstår som mer proaktiv og helhetlig sammenlignet med de tidligere sakene, ifølge en av våre informanter:

Kommunelegen i Kautokeino har startet med et forebyggingsprosjekt, der alle etater er med. Skole, barnehage, kultur og politi. Kirka er også med. Planen er å begynne å jobbe forebyggende mot vold og overgrep. Vi begynner veldig tidlig, blant de små i barnehagene. [...] Kautokeino kom frem fordi en kommunelege sa ifra. Når man ser på statistikken, så skiller ikke Kautokeino seg ut i forhold til resten av Finnmark. Det er noe som hele Finnmark fylke må jobbe med, både samer og ikke-samiske.

En annen informant mener at Kautokeino kanskje kan bli «en slags pilot-kommune for de andre samiske kommunene. At de kan følge etter og se at det går an å forebygge.»

Håndteringen av de alvorlige overgrepssakene som ble avdekket i Tysfjord (se Vangen, 2017; Rønne, 2019) og det pågående forebyggingsarbeidet i Kautokeino viser at lokale initiativer er viktige for god og effektiv forebygging av vold og overgrep. Det kommunale forebyggingsapparatet og ikke minst politiet har måttet arbeide på nye måter for å skape tillit og forståelse hos de utsatte, berørte og hele befolkningen. Det som er viktig i denne sammenhengen, er at det er de samiske lokalsamfunnene selv som har løftet tematikken. Flere samiske kvinner og jenter, og også noen menn, har stått frem med selvopplevde voldserfaringer og stilt krav om åpenhet om temaet. Økende grad av stolthet knyttet til egen samisk identitet og bevissthet om at vold og overgrep er et samfunnsproblem i hele landet kan ha gjort det enklere å snakke om og ta tak i tabubelagte temaer i Sápmi.

Astri Dankertsen (2025) understreker at det i dag finnes et potensial til endring som er på vei i forhold til debatten om kjønnsperspektiver på vold i samiske samfunn, gjennom det aktive opprøret som kommer fra det egne samfunnet. En ser volden og overgrepene som ettervirkninger av fornorskningen og det ytre presset på reindriftssamiske samfunn, men en unngår ikke andre, parallelle forståelser og forklaringer, der en også formår å se kritisk på de interne strukturene i det egne samfunnet.

Podkast-serien *Gozuid alde* (i fire sesonger) av Ella Marie Hætta Isaksen og Sajje Solbakk (NRK) er et godt eksempel på dette. Der løftes vanskelige og ofte tabubelagte temaer opp, som for eksempel vold i nære relasjoner, seksuelle overgrep, seksuelle og andre minoriteter og psykiske problemer i det samiske samfunnet. Disse podkastene og debatten de har fremkalt, særlig i de yngre generasjonene, kan ses som en mobilisering mot seksuell ukultur:

De her podkastene, det tenker jeg er en form for motstand. Bare det at man stiller noen krav til de unge mennene. For det er det man har begynt å gjøre. [...] Jeg tror også, og det ser man i det norske samfunnet òg, at menn i større grad blir avvist enn før, om man har drukket for mye og er ufin. Jeg tror damer er tydeligere på å avvise det enn før. Det ser man også i Sápmi. At liksom, nei, dette gidder jeg ikke. Det vil jeg ikke være med på.

Vi henviser ikke til disse fortellinger og utsagn fra informantene for å stigmatisere et bestemt sted eller et miljø. Liknende hendelser og overgrepssaker

finner sted i andre deler av det norske samfunnet, både i urbane miljøer og i Distrikts-Norge. Den samiske mobiliseringen det vises til ovenfor, kunne gjerne få etterfølge også i andre sammenhenger.

5.3 Kulturell trygghet og tillit i møtet mellom hjelpere og voldsutsatte

I dag møter fagfolk i tjenesteapparatet i Norge et kulturelt og etnisk mangfold hos sine brukere og klienter. Dermed har *kulturkompetanse*, *kultursensitiv forståelse* og *kulturell trygghet* blitt viktige aspekter i organiseringen av hjelpetilbud (Sivertsen, 2025; se også kap. 2 i denne rapporten). I møtet med reindriftssamiske brukere er det ikke tilstrekkelig at hjelperen har kulturkompetanse, det vil si kunnskap om samisk kultur og samfunnsforhold, eller at hjelpen bare ivaretar samisk språk. En respektfull og empatisk interaksjon og kommunikasjon i møtet eller samhandlingen mellom hjelper og bruker har også stor betydning. Dette inkluderer at hjelperen er bevisst og har innsikt om sine egne verdier, forestillinger, stereotypier og fordommer. I praksis rettes det ikke tilstrekkelig oppmerksomhet mot maktforhold (etnisitet, kjønn, klasse) i møtet mellom tjenesteytere og brukere, og hvordan disse former og påvirker kommunikasjonen og samhandlingen. Kulturell trygghet forutsetter derfor at hjelperen «reflekterer kritisk over sin egen posisjon, praksis og forforståelse i møte med pasienter» (Sivertsen, 2025, s. 32; Rugkosa & Ylvisaker, 2021; se også Hedlund & Moe, 2010; Moe & Hedlund, 2019).

Særlig ansatte i hjelpeapparatet som ikke har samisk bakgrunn, eller som kommer fra sterkt fornorskede samiske miljøer, må være seg bevisste sin egen maktposisjon som representanter for storsamfunnet for å forbedre tilliten til den reindriftssamiske brukeren. Som offentlig tjenesteyter kan man forbindes med en undertrykkende norsk stat, noe som krever en sensitiv, respektfull og ydmyk tilnærming. Tjenesteyteren må være klar over hvordan fornorskningen fremdeles i dag kan prege møtet med den samiske voldsutsatte, slik at det ikke blir til hinder for den hjelpen som skal ytes (Hedlund & Moe, 2010; Dankertsen, 2023).

Å bygge tillit er derfor viktig i møtet med brukeren eller klienten. Begrepet inkluderer bekjempelse av diskriminering av samer og samiske levesett både på individ- og systemnivå (Sivertsen, 2025). Dette gjelder ansatte både i det

ordinære, norske tjenesteapparatet og ved samiske hjelpeinstanser. En samisk hjelper forteller:

Jeg ble forskrekket da [en annen ansatt på en samisk hjelpetjeneste] begynte å snakke veldig stygt om reindriftsutøvere. Jeg fikk skikkelig bakoversveis. Jeg vet ikke om jeg ville ha turt selv, hvis det var vold innenfor min setting, og jeg hadde visst eller hørt den personen uttale seg, så tror jeg at jeg ville vært veldig skeptisk. [...] Så jeg tenker at vi også innen det samiske samfunnet trenger å gjøre en jobb. Fordi folk må kunne stole på at de blir møtt med respekt.

Et av hovedfunnene i en følgeforskningsstudie av Nasjonalt samisk kompetansetjeneste (NASAK) gjennomført av Nordlandsforskning (Bliksvær et al., 2025) er at samiske tjenestemottakere eller brukere i liten grad identifiseres av hjelpeapparatet i områder med samisk befolkning. Flere av tjenesteyterne forskerne snakket med, mente at de sannsynligvis har hatt samiske klienter eller pasienter, men at dette sjelden kommer eksplisitt frem, særlig om ikke den samiske tilknytningen har synlige kjennetegn (som navn, språk eller at man arbeider med reindrift). De ansatte tør sjelden aktivt spørre om eventuell samisk bakgrunn eller identitet, og er usikre på hvordan de på en respektfull måte skal identifisere samiske brukere for å kunne tilby dem likeverdige tjenester som er tilpasset den samiske befolkningen.

Det er også viktig at en hjelper ikke opptrer så forsiktig at det oppfattes som at man idealiserer det samiske i frykt for å trække feil eller å støte noen. I en tidligere rapport (Øverli et al., 2017) har vi konkludert at ikke-samiske hjelpere noen ganger vegrer seg for å spørre om vold eller unngår å gjøre vurderinger og innføre tiltak i samiske miljøer eller familier som de kanskje ellers ville ha gjort, på grunn av «frykten for å krenke» (se også Hedlund & Moe, 2021). Tidligere forskning peker på at helsepersonell og andre hjelpere generelt ofte opplever det som problematisk å spørre spesifikt om vold eller overgrep, uavhengig av brukernes etniske eller kulturelle bakgrunn (Danielsen et al., 2016; Moen et al., 2019). I en samisk kontekst kan en slik redsel eller tilbakeholdenhet også ha en sammenheng med en ikke-samisk hjelperes følelse av «utenforskap» og at man som ansatt i offentlig tjeneste kan forbindes med årtier med undertrykkende og diskriminerende politikk (Øverli et al., 2017).

Flere av våre informanter bekrefter at en god samhandling bare kan finne sted om helse- og sosialarbeidere har god kjennskap til samisk kultur og samfunnsforhold, og benytter dette som redskap i kommunikasjonen og yrkesutøvingen. Samtidig fremholder flere av dem som vi har intervjuet at det er hjelperollen og relasjonen i samtalen som avgjørende. Hjelperen må vise respekt og empati, og ha evne til å bygge opp tillit. En informant uttrykker dette slik:

Det er viktig med hjelpetjenester der det er samiske fagpersoner, som gjerne kan snakke de samiske språkene. Men aller viktigst er først og fremst at man ikke må forklare, og at man blir forstått.

Stramme tellekanter og ensartede nasjonale modeller treffer dårlig for grupper som søker hjelp sent og har høyt trykk ved kontakt. En av informantene, som lenge arbeidet i hjelpeapparatet med samiske brukere, mener at en samisk hjelper kan føle seg litt fremmedgjort i et norsk system:

Jeg synes at samiske institusjoner bør være frikoblet fra det norske systemet. På den måten kan man hjelpe den samiske befolkningen og få tillit. Jeg er en del selv av det norske systemet, og det irriterer meg litt, og det er til hindring i jobben jeg gjør. Når jeg jobbet i [...] måtte jeg drive og telle tiltak og skrive planer, og når jeg skrev i journalene måtte jeg skrive på en norsk måte. Jeg kunne ikke skrive sånn som jeg hadde tenkt at det var lurt å skrive.

Noen av våre informanter argumenterer derfor for at velferdsstatens tjenester bør forstås som del av et avkoloniseringsarbeid, der tilpasning til samiske behov er grunnleggende. Premissene bør flyttes nærmere brukerne og deres hverdagskontekster. Avkolonisering innebærer at eksisterende institusjoner gjennomgår endringsprosesser som inkluderer aktiv og bred medvirkning fra den samiske befolkningen (Dankertsen, 2023, s. 47).

5.4 Oppsummering og diskusjon

Det generelle bildet som kommer til syne i dette kapitlet er at de utsatte møter et sammensatt sett av barrierer når de søker hjelp. Disse barrierene må ses i sammenheng med historiske, strukturelle og kulturelle forhold som preger samiske livsvilkår og reindriftas sosiale organisering. Møtet med hjelpeapparatet kjennetegnes av manglende kunnskap og kompetanse hos

tjenesteyterne om samisk historie, språk og kultur, livsmåter og reindriftssamiske forhold. Barrierene kan øke terskelen for å oppsøke hjelp. Historiske erfaringer med fornorskningpolitikk og vedvarende diskriminering og marginalisering skaper fortsatt mistillit til offentlige tjenester, noe som påvirker både terskelen å søke hjelp og kvaliteten på møtet med hjelpeapparatet.

Manglende språk- og kulturkompetanse i tjenestene fremstår som en gjennomgående utfordring for mange reindriftssamer. Å kunne bruke sitt morsmål eller «hjertespråk» når man snakker om sensitive og vanskelige ting har en avgjørende betydning for mange, men språket kan også fungere som en viktig tillitskapende allianse mellom hjelperen og brukeren. Hjelperer som ikke forstår samiske kommunikasjonsmønstre, reindriftas spesifikke livsform eller betydningen av slektskap og kollektiv avhengighet, risikerer å gi utilstrekkelig eller lite relevant hjelp. Dette bidrar til at voldsutsatte opplever møtet med tjenestene som belastende, og i noen tilfeller som en forlengelse av tidligere negative erfaringer med majoritetssamfunnet.

Flere av våre informanter anser at verken norske myndigheter eller hjelpeapparatet har vist tilstrekkelig forståelse for de helsemessige og sosiale konsekvensene av strukturelle belastninger i reindrifta og det psykiske presset for reindriftsutøvere og deres familier. Den ytre pressen på næringen fungerer som stressorer som kan øke risikoen for vold, overgrep og suicidalitet. For å sikre gode og trygge tjenester for reindriftssamiske brukere, er det derfor viktig at tjenestetilbyder i tillegg til fagkompetanse, også besitter god lokal kunnskap og har kjennskap til de spesifikke utfordringene som reindrifta og reindriftsutøverne har i dag. Dette er imidlertid ofte vanskelig å etterfølge i praksis på grunn av lange geografiske avstander til spesialisthelsetjenester, overgrepsmottak og krisesentre, kapasitets- og ressurs hensyn, iblant også utfordringer å rekruttere samisktalende personell.

Både utsatte og hjelperer opplever at tjenestene ofte opererer med en «vestlig» eller individfokusert tilnærming som kolliderer med reindriftas familiebaserte, kollektivistiske logikk. Reindriftas strukturelle rammer skaper særskilte utfordringer for voldsutsatte. Mobilitet, sesongvariasjoner og økonomisk avhengighet gjør det vanskelig å oppsøke hjelp eller anmelde volden. Kjønnede forventninger til både samiske kvinner og menn, og delvis «normalisert vold», kan hindre utsatte fra å søke hjelp eller å anmelde volden.

For kvinner i reindrifta kan det å forlate en voldelig relasjon innebære risiko for tap av sosial tilhørighet og tilknytning til næringen både for egen del og for barna.

Gjennomsiktigheten i samiske miljøer skaper en frykt for manglende konfidensialitet. Anonymitet og trygghet er særlig krevende i små reindrifts-samfunn, der slektskap og sosiale nettverk er tett sammenvevd. Mange voldsutsatte frykter å bli gjenkjent dersom de oppsøker hjelp lokalt, og enkelte risikerer sosial utstøting dersom de for eksempel søker beskyttelse på krisesenter eller politi i hjembygden. De voldsutsattes taushet, ønske om å «ordne opp internt», redsel for stigmatisering av en allerede sårbar gruppe, skamfølelser og tilbaketrekning etter å ikke ha blitt forstått, viser hvor viktig det er med kunnskap om og forståelse av samisk kultur og samiske samfunnsforhold i hjelpeapparatet. Det samme gjelder for den betydning lojaliteteten til slekten og lokalsamfunnet har, ikke minst for reindriftssamer. Den samiske storfamilien gir støtte og trygghet, men kan også være med på å fortie og gjemme urett knyttet til vold og overgrep.

Tausheten om vold og overgrep fremstår som et komplekst fenomen. Studien viser at tausheten må forstås i lys av sosial kontroll i små lokalsamfunn, frykt for konsekvenser for både individ, slekt og reindriftsenhet, samt historiske erfaringer med stigmatisering. Samer oppsøker ikke nødvendigvis hjelp i mindre grad enn andre grupper, men terskelen for å snakke om vold og overgrep og rapportere volden kan være høy, særlig for samiske menn. Informantenes fortellinger peker også på en økende åpenhet, særlig blant unge samer, noe som gir en indikasjon om en pågående sosial endring. Lokale initiativ, etablering av nye fagmiljøer og nettverk, og økt offentlig oppmerksomhet har skapt nye rom for å snakke om vold og søke hjelp i samiske samfunn. Dette utfordrer forestillingen om en entydig «samisk taushetskultur» og understreker behovet for mer nyansert kunnskap.

I informantenes beskrivelser av barrierer mot å søke hjelp ligger det noen dilemmaer. Samisk kompetanse og lokal kunnskap om kultur og samfunnsforhold etterlyses av mange. Samtidig er det viktig for dem at hjelpere ikke kan være for nære. Mange sier at det er avgjørende å slippe å forklare samisk kultur og reindrift fra bunnen av. Samisk språk kan være nødvendig for å snakke om sårbare ting, men samtidig kan samiske hjelpere fra samme bygd eller region være «for nært». Dette henger sammen med frykt for at hjelperen

kjenner slekten, eller at informasjon sprer seg gjennom nettverk. Dette gjør at noen helst vil ha en samisk hjelper fra en annen bygd eller region, eller en norsk hjelper som likevel har god kunnskap og viser respekt for den samiske brukeren.

Det andre dilemmaet handler om kulturkompetanse versus risiko for stigmatisering. Hjelperne må forstå samiske samfunnsforhold, reindrifta som næring og fellesskap, slektslogikk og historiske traumer. Samtidig er det risikabelt å forklare vold med «kultur», fordi det kan generalisere, overdrive forskjeller og forsterke stereotyper («sånn er samer»). Dermed er risikoen stor for at samiske voldsutsatte vegrer seg for å fortelle av frykt for å stigmatisere «sine egne», eller at hjelperne ikke tør å gripe inn av frykt for å krenke. Dette gjør at samiske brukere i praksis kan få dårligere beskyttelse enn andre, nettopp fordi de er samer. Et viktig poeng i denne forbindelsen er å ta med seg at sosioøkonomiske forhold, dårlig økonomi, ytre press mot reindrifta, høyt stress og rusbruk kan bety vel så mye for hvordan vold og overgrep muliggjøres, og ties om som «kultur».

Likeverdige tjenester krever en dypere forståelse for sammenhengen mellom historisk urett, de ytre stressfaktorene som dagens reindrift påvirkes av og interne sosiale og kjønnete maktforhold. Hjelpernes mulighet og interesse for å etablere «kulturell trygghet» for brukere fra reindriftssamiske miljøer er en sentral forutsetning for at møtet med personer som har opplevd vanskelige og potensielt traumatiserende ting, skal lykkes. Å skape og bygge opp tillit i møtet mellom hjelperne og dem som søker støtte, er særlig viktig når det gjelder sensitive og tabuiserte temaer som vold og overgrep, som lett blir underkommunisert eller fortiet.

For at tjenesteapparatet skal lykkes med å tilby likeverdige og adekvate tjenester til den reindriftssamiske befolkningen, må hjelperne i tillegg være bevisst på forskjeller som eksisterer internt i Sápmi. Personer med samisk bakgrunn er ikke en homogen gruppe med felles behov, men kan ha individuelle, situasjonsbestemte og også kjønns spesifikke preferanser i møte med offentlige tjenester. Også det reindriftssamiske samfunnet har stort mangfold og kompleksitet, iblant også interne spenninger og motsetninger. Dette gjelder også hjelperne med samisk bakgrunn: det er en forskjell om du kommer fra et område der det samiske har vært undertrykt og usynliggjort, eller fra en del av Sápmi der motsatsen gjelder.

En bedre tilrettelegging av voldsarbeidet i reindriftssamiske miljøer forutsetter styrket samordning mellom tjenestene, utveksling av erfaringer og et tettere samarbeid mellom norske myndigheter, Sametinget, reindrifftsorganisasjonene, kommunene og sivilsamfunnet. For å sikre likeverdige tjenester for reindriftssamiske brukere, peker vår studie på flere nødvendige tiltak:

- styrking av samisk språk- og kulturkompetanse i hele tjenesteapparatet
- utvikling av samiske hjelpetilbud og andre tilbud som er tilpasset reindriftssamiske forhold, og som har tilstrekkelig finansiering, stabilitet og langsiktighet
- bedre forståelse i hjelpeapparatet for reindriffts livsform, strukturelle belastninger, og den ytre og laterale volden
- tiltak som ivaretar anonymitet og trygghet i små lokalsamfunn
- utvikling av tjenester og tilbud som oppleves som trygge, relevante og respektfulle
- avkoloniserende praksiser som bygger tillit og reduserer maktasymmetrier.

Avsluttende refleksjoner

Myndighetene i Norge har anerkjent samers urfolksrelaterte rettigheter, inklusive den samiske befolkningens rett til kulturelt og språklig tilpassede helse- og sosialtjenester (Norges institusjon for menneskerettigheter, 2018). Målsetningen har i første hånd vært å gi tilbud til den samiske befolkningen innenfor det etablerte tjenesteapparatet, mens det i liten grad er utviklet tjenester og tilbud som er spesifikt rettet til samer eller reindriftssamer (Appendix 1). Hjelpeapparatet er i stor utstrekning basert på majoritets-samfunnets premisser, noe som kan utgjøre en barriere for utviklingen av likeverdige tjenester for samiske brukere (Sannhets- og forsoningskommissjonen, 2023; jf. Bliksvær et al., 2025).

Den norske og nordiske velferdsstaten bygger på en rekke sosiale rettigheter for alle borgere som er forankret i verdier som egalitarisme og sosial rettferdighet, men også i en utpreget individualistisk ideologi. Denne individualismen kan komme i konflikt med urfolks kollektive rettigheter (jf. Kuokkanen, 2008). Mens individuelle samer, derunder reindriftssamer, i utgangspunktet har samme tilgang til velferdsstatens tjenester som andre innbyggere, er samene som kollektiv nødt til å kjempe for sine urfolksbaserte rettigheter og for sin tilgang til likeverdige tjenester.

Velferdsstatens ideal om likestilling og likebehandling, der likestilling ses som entydig med «likhet», er ikke alltid tilstrekkelig for at samer skal ha mulighet å oppnå reell likeverdighet med majoritetsbefolkningen (jf. Rugkosa & Ylvisaker, 2021). I visse situasjoner kan det være nødvendig med særtiltak og tilrettelegging. Et hjelpeapparat som forsøker å behandle alle «likt», tar ikke alltid hensyn til spesifikke behov, ønsker og forutsetninger hos for eksempel samiske brukere, og kan derfor oppleves som urettferdig og diskriminerende (Blix, 2016; Sivertsen et al., 2025). Det finnes et åpenbart behov for en diskusjon om hva «likeverdige tjenester» betyr i praksis, hvordan begrepet tolkes i dag av myndigheter, fagpersoner og brukere og hvilke utviklingsmuligheter som finnes (jf. Bliksvær et al., 2025). Det er særlig viktig med medvirkning fra reindriftsutøverne og deres familiemedlemmer for å definere behov, kontaktformer og tiltak som er tilpasset deres behov. Tjenestetilbud må utformes «av og for samer» for å sikre reell tilgjengelighet og adekvat hjelp.

6 Vold og overgrep i en reindriftssamisk kontekst – drøfting, konklusjoner og videre forskning

6.1 Innledning

Hvilke aspekter ved den reindriftssamiske konteksten er sentrale for å forstå og forebygge vold og overgrep? Spørsmålet er utfordrende fordi det vil trenge et mer omfattende datamateriale enn denne studien bygger på om de ulike formene for krenkelser i det reindriftssamiske samfunnet, både om det ytre presset og om volden som skjer innad i samfunnet og sammenhengene mellom dem. Vi vil med bakgrunn i tidligere forskning og våre egne analyser beskrive aspekter ved reindriftssamiske samfunn som har betydning for forståelsen og håndteringen av vold og overgrep.

Som vi har nevnt tidligere, er det å belyse og beskrive vold i den reindriftssamiske konteksten en balansegang mellom to fallgruver – å usynliggjøre det særegne eller overdrive betydningen av det reindriftssamiske. Usynliggjøring kan føre til at voldsutsatte ikke får den hjelpen de trenger ved at man ikke tar høyde for det særegne i deres situasjon. Når voldsutsatte etterspør hjelpere som har kjennskap til det samiske, er det nettopp denne kulturelle konteksten de ønsker at hjelpere skal anerkjenne og vite av. Samtidig finnes det en fare ved å overdrive betydningen av den kulturelle konteksten ved å gjøre visse typer vold til samiske, mens det egentlig handler om ett enkelt tilfelle eller om hva vold er og gjør i relasjoner. Dessuten vil det være store likhetstrekk mellom det reindriftssamiske og det norske; kvinnefiendtlige holdninger og seksuelle trakassering er utbredt i mannsdominerte bransjer som de ulike bransjespesifikke #metoo oppropene viste (Helseth & Sletteland, 2018). Problemene med å bryte med en voldelig partner eller å fortelle om partnervold i reindriftssamiske samfunn kan ha likhetstrekk med andre primærnæring hvor det kan være vanskelig å bryte opp uten at det får konsekvenser for familietradisjoner. Frykten for hva folk vil tro og hvordan et

lokalsamfunn kan vende seg imot unge kvinner som melder fra om seksuelle overgrep vil ha likhetstrekk med sosiale dynamikker og eksisterende hierarkier i bygdesamfunn (Gottzén & Franzén, 2019). Grov fysisk vold mellom menn er den mest utbredte voldsformen i Norge: hele 47 prosent av mennene rapporterer ett tilfelle av grov vold i løpet av livet (Dale et al., 2023). Det finnes også indikasjoner på at vold mellom menn som anses for å være jevnbyrdige blir bagatellisert i det norske samfunnet (Jon & Skilbrei, 2024).

6.2 Den reindriftssamiske konteksten

6.2.1 Å være del av noe større

Et gjennomgangstema hos informantene er hvordan de føler på et ansvar for samisk identitet og sterk tilhørighet til reindriftsarbeidet og naturen. Å være del av noe større bør forstås helt konkret som tilhørighet til det samiske og kanskje metafysisk i den forstand at det handler om tilhørighet til slekt, natur og jord. Dette er hva som innenfor urfolksforskning på psykisk helse blir omtalt som «one health», en holistisk forståelse av helse som strekker seg utover individet og tar innover seg naturen, den historiske og nåværende sosiale og politiske konteksten. Når en mann med bakgrunn i reindrifta etterspør en samisk forståelse av vold tidligere i studien, og fortsetter med å si at «det som gjøres mot landskapet gjøres imot en sjøl» er det en holistisk forståelse av vold han sikter til. Naturen må forstås som del av mennesket, og hvordan naturen blir behandlet har stor påvirkning på personen, slik som også studier av unge samers psykiske helse viser (Hansen & Skaar, 2021). Naturen, stedet og slekta er tettere forbundet med den samiske identiteten, som kan komme i spill både i hva som bør forstås som vold, om å melde fra om vold og i muligheten til å flytte og bryte med voldsutøver eller fra en arbeidssituasjon.

6.2.2 Å leve med ytre press

Våre informanter beskriver mange stressfaktorer ved å være reindriftsutøvere, som ytre press, harde arbeidsvilkår, usikre framtidsutsikter og et i kamp mot det ene arealinngrepet etter det andre. Samtidig betoner informantene en sterk tilhørighet til reindrifta. Et eksempel er informantene som forteller at den årlige familiefesten i siidaen gjør at hun holder motet oppe. Møllersen med kollegaer (2015, 2018) finner hva som kan beskrives som et paradoks: Reindriftsutøvere rapporterer om en svært høy grad trivsel, til tross for en rekke stressorer, harde arbeidsvilkår, arealinngrepssaker og konflikter. Dette paradokset reflekteres i vår studie når voldsutsatte mødre strekker seg langt

for at barna deres skal få fortsette å være en del av reindriftsarbeidet på tross av utfordringer det medfører for kontakten med en voldelig ekspartner. Det kan være knyttet til den eksistensielle verdien reindrifta, naturen og det å videreføre kunnskapen til neste generasjon har for de reindriftssamiske kvinnene. Flere informanter beskriver arealinngrepene som vold, og vi anvender begrepet vold mot naturen i denne rapporten for å beskrive følelsene av tap og avmakt som kommer fram i datamaterialet. Samtidig trengs det mer forskning om hva vedvarende kamp mot arealinngrep gjør med reindriftsutøver og lokalsamfunn de virker innenfor.

6.2.3 Reindriftas organisering, selvbestemmelse og fellesskap

Å være del av noe større betyr også at individuelle behov underordnes fellesskapet. Reindrifta har historisk vært organisert og fortsatt bærer preg av at man har vært avhengig av å leve med naturen og få hjelp av storfamilien og lokalsamfunnet i arbeidsintense perioder (Møllersen, 2018). Det innbyr til en måte å tenke omkring hvordan et samfunn organiseres, hvor fellesskap, reinens behov og kollektivet blir tidvis viktigere enn individuelle ønsker (Benjaminsen et al., 2017). Dette påvirker også hjelpesøking og hvorvidt et hjelpeapparat med fast kontortid er tilpasset reindriftas hverdag. Både hjelpere og voldsutsatte beskriver hvordan brudd med en partner eller det å bytte arbeidsplass når man har tilknytning til reindrifta som svært komplisert fordi både deres identitet, reinflokken og deres barns fremtid i reindrifta er knyttet til et bestemt sted. Avhengigheten av hverandre innad i et reinbeitedistrikt kan gjøre at man må leve med belastninger som man gjerne skulle vært foruten. Samtidig kan det være noe skjevt hvem som skal måtte tilpasse seg fellesskapet, og hvem som får definere hva som skal være i fellesskapets eller i reindriftas beste interesse (Kuokkanen, 2019). En kvinne i et tidligere kapittel sier at hun er «pisslei» av feighet, at hvis det reindriftssamiske samfunnet ikke adresserer problemer vil det ta knekken på «oss alle sammen til slutt» så setter hun også fellesskapet først. Vold, krenkelser og overgrep ødelegger, og konsekvensene blir ikke borte. Rauna Kuokkanen (2019) argumenterer for at taushet om- og bagatellisering av vold står i veien for selvbestemmelse. Ofte forstås selvbestemmelse som kontroll over landareal, om retten til å bruke språk og retten til å være samisk, men selvbestemmelse bør også handle om retten til et liv uten vold, til rett til å bestemme over egen kropp.

6.2.4 Slehta som beskyttelse og begrensning

Den samiske forståelsen av slekt og nær familie er langt mer omfattende enn den norske kjernefamilien (Gerhardsen, 2010; Hermansen, 2013; Eriksen, 2019). Ofte kan både personer man er oppkalt etter og faddere har stor betydning for barnet og delta i barneoppdragelsen. I den utvidede slektsbåndene finnes det en beskyttelse og de nære båndene bidrar til en utvikling av samisk identitet og tilhørighet (Eriksen, 2019). Samtidig har forskere påpekt at de nære båndene og tilhørigheten til slekta kan bidra til å skape barrierer for å anerkjenne, avdekke og melde ifra om vold og overgrep, særlig hvis det gjelder tilfeller innad i storfamilien (Bergman et al., 2025, Gerhardsen, 2010; Kuokkanen, 2015; Øverli et al., 2017). Slegt og slektsbånd kan både forstås som en potensiell beskyttelse og som en potensiell byrde, og for hjelpere er det sentralt at man har forståelse for hva nær slekt kan bety i en samisk kontekst.

6.2.5 Tillit og taushet

Et stadig tilbakevendende tema i rapporten er relasjonen mellom tillit og taushet i samiske voldsutsatte hjelpesøking. I likhet med tidligere forskning finner vi ytre og indre barrierer for å fortelle om vold. De ytre barrierene er knyttet til at hjelpere kan mangle tilstrekkelig kunnskap om samisk reindrift, at det er lange avstander og at dermed ikke hjelpen er tilgjengelig, og at det finnes en historisk betinget mistillit til det norske hjelpeapparatet. Indre forhold handler om at reindriftssamiske samfunn er små bygdesamfunn hvor det kan oppstå frykt for at konfidensialitet brytes om man søker hjelp. Dette kan forsterkes av slektstilhørighet og betydningen av slekt i reindriftssamiske samfunn.

Det fremheves også noen særlig samiske barrierer som er knyttet til manglende tillit til myndigheter og sterke lojalitet- og avhengighetsbånd mellom folk som kan føre til at reindriftssamiske samfunn fremstår som lukkede samfunn. I lukkede samfunn vil det finnes insentiver om å ordne opp internt og en forventning om å innordne seg etter egne regler (se Bjørnholt et al., 2021a). En særegen samisk taushetskultur om vold og overgrep har vært begrunnet med ulike aspekter. Det har vært knyttet til forestillinger om at det finnes en risiko for at det benevne hendelser kan forsterke betydningen av dem og gjøre situasjonen verre, at det kan gå troll i ord som ordtaket sier. Det har vært påpekt manglende samiske ord om seksualitet som gjør det vanskelig å fortelle med et vokabular man er fortrolig med. Den sterke innflytelsen til den kristen læstadianismens stilling blant samer har blitt trukket fram som

betydningsfull for taushet omkring seksuelle overgrep og vold i storfamilien. Den pietistiske religiøse bevegelsen med konservative kjønnsnormer og særlig skambelegging av kvinners seksualitet tillegges betydning (Bergman et al., 2025). Det samiske idealet om «birget» om å være sterk og klare seg selv vil noen si har skapt en kultur for å tåle for mye, at idealet om den sterke samiske kvinnen blir et hinder for å anerkjenne vold i nære relasjoner (Kuokkanen, 2015). Flere av disse elementene blir særlig diskutert som barrierer for hjelpsøking i forrige kapittel. Samtidig blir det trukket fram at det å være taus kan bety noe annet i samisk kultur enn i den majoritetsnorske. Når Aili Keskitalo som var sametingspresident i 2017 omtalte overgrepssakene i Tysfjord sa hun: «En same som tier, samtykker ikke.» (Dankertsen, 2025). Keskitalo spiller på ordtakene om at «den som tier samtykker» for å understreke at det nødvendigvis ikke er slik i samisk kultur. I vår studie beskriver vi «tause hjelpere» som er et uttrykk at taushet ikke betyr samtykke, hvor deler av storfamilien stiller opp og tar ansvar, men som ikke nødvendigvis snakker med den voldsutsatte om hendelsene.

Det finnes mange årsaker til taushet omkring voldtekt og vold i nære relasjoner, noen av dem handler om mangler i hjelpeapparatet, om historisk begrunnet mistillit, om at det er små samfunn med sterk grad av avhengighet, også blir det pekt på taushet som skyldes frykt for hvordan lokalsamfunnet skal reagere.

6.2.6 Tyngden av fornorskningen

Sannhets- og forsoningskommisjonen (2023) har vist hvordan fornorskningspolitikken førte til dype sår og tap av identitet og selververd. Det som i faglitteraturen omtales som historiske eller kollektive traumer. Dette reflekteres også i vårt datamateriale på ulike måter, både som direkte erfaringer og som en forståelsesramme rundt volden.

Noen av våre informanter forteller selv om erfaringer ved å være på internat-skole, og kjenne på følelsen av å mindre verd fordi de var samiske. Andre forteller om opplevelser av etnisk diskriminering, om alt fra trusler om vold og voldshandlinger og om hvordan digitale plattformer har såpass høy grad av samehets at de unngår disse plattformene. I sin studie av forståelser av årsaker til suicid i samiske samfunn, finner Jon Petter Stoor med kollegaer (2018) mange sammenfallende elementer som vi gjør i denne studien. De peker på historiske tap av kultur, land og språk, pågående individuell og

strukturell diskriminering av det samiske, høyt internt konfliktnivå mellom samer. Stoor med kollegaer (2018) beskriver den historiske konteksten av fornorskningspolitikken som lever videre gjennom etnisk diskriminering og samehets som en ekstra bør. Samer som alle andre folk vil kunne tynges ned av sosiale og materielle forhold, som økonomisk marginalisering eller slektsbaserte og kjønnede maktstrukturer, og utsettes for dramatiske livshendelser som akutt sykdom, men fornorskningspolitikken historiske konsekvenser ligger der som en ekstra bør som må adresseres og forstås om vold skal bekjempes.

6.2.7 Reindriftssamisk kontekst oppsummert

Ett hverdagsliv i reindriffta preget av ytre press, å være del av noe større, slekta som beskyttelse og begrensning, tillit og taushet og tyngden av fornorskningen er sentrale aspekter som påvirker forståelsen av- og håndteringen av vold i en reindriftssamisk kontekst. Det at reindrifftsutøvere beskriver at de må forholde seg til ytre press, etnisk diskriminering – og en følelse av at deres kunnskap og livsanskuelse ikke blir verdsatt i møte med norske næringsinteresser kan fungere som en påminnelse om maktrelasjonen mellom det samiske og det norske. Selv om ulike voldsformer ofte tematiseres separat så veves de sammen hos flere av våre informanter i denne studien som peker på betydningen av et utvidet voldsbegrep.

6.3 Et utvidet voldsbegrep – for å forstå, hjelpe og fylle kunnskapshull

6.3.1 Lateral vold i en reindriftssamisk kontekst

Denne studien peker på to hovedformer for vold i reindriftssamiske samfunn, ytre former for vold og vold innad i reindriftssamiske samfunn. Ytre vold beskriver og omhandler maktrelasjonen mellom det norske og det samiske, blant annet strukturell vold og vold mot naturen. Strukturell vold er historiske og nåtidige lover og institusjonelle praksiser som skader samer som gruppe, og etnisk diskriminering av samer er en følge av den maktulikheten mellom det samiske og det norske. Vold mot naturen og levesett beskriver de påkjenningene som følger med tap av identitet og levesett – og det å stå i vedvarende kamp om opprettholdelse av reindriftnæringen som føles eksistensiell. Volden innad i reindriftssamiske samfunn er knyttet til vold og krenkelser i reindriftsarbeidet, vold i storfamilien og seksuelle krenkelser og voldtekt.

De ulike formene for vold bindes sammen i denne studien gjennom begrepet lateral vold som peker på hva den strukturelle volden, volden mot naturen og den etniske diskrimineringen gjør med relasjoner internt i en gruppe (Jaber et al., 2023; MacNeil, 2024). Slik vi har argumentert for tidligere, må lateral vold forstås i en empirisk kontekst for å gi mening. Det vil si at konsekvensene av fornorskningens brutalitet, samisk rettighetskamp og forsøkene på forsoning må undersøkes i spesifikke kontekster. En innvending mot «lateral vold» som begrep er at det kan anvendes for å beskrive alle destruktive og uetiske handlinger innad i et samisk miljø, og at det derfor er sentralt at det finnes en plausibel empirisk forklaring på at handlingen er knyttet til historisk eller pågående marginaliseringsprosesser.

Lateral vold oppsummert i en reindriftssamisk kontekst er særlig knyttet til økte konflikter som har sin rot i underordningen av samiske kunnskaps-systemer i forbindelse med organisering av reindriften, brudd i relasjoner og traumer som blir videreført til neste generasjon, og hvordan ytre press mot reindriften påvirker relasjoner med økt risiko for konflikt og utøvelse av vold. Mistillit til norske institusjoner og hjelpeapparat og risikoen for stigmatisering blir ekstra byrder å bære for den som blir utsatt for vold i forbindelse med reindriftsarbeidet og innad i storfamilien, som typisk er kvinner og barn. Vold innad i storfamilien og seksuell vold må forstås som del av utfordringene i det reindriftssamiske samfunnet – ikke som noe som forstyrrer eller forhindrer en felles rettighetskamp (Kuokkanen, 2019). Vold ødelegger limet som binder samfunn sammen, tillit og relasjoner mellom mennesker råtner ved bruk av vold (Buzawa et al., 2022). Vold innad i et samfunn hindrer med andre ord muligheten for selvstyre (Kuokkanen, 2019).

6.3.2 Lærdommer for hjelpeapparatet

Flere av våre informanter forteller om ulike typer vold. En person kan være utsatt for mange typer vold som virker sammen, som viser betydningen av et hjelpeapparat som kan se helheten. Det hadde vært en fordel om den hjelpende infrastrukturen rundt reindriften hadde kunnskap om det komplekse bildet av påkjenninger og vold som personer med reindriftssamisk bakgrunn kan stå i. Hjelpetjenester bør tilpasses reindriften hverdag, og ikke motsatt. Det krever at kunnskap om reindriften hverdag og utfordringene som finnes må institusjonaliseres, at det ikke må være prosjektbasert eller knyttet til enkeltpersoners engasjement. Forskning på hvordan man får til endringer i helse- og hjelpetjenester viser at viljen til endring må være forankret i hele

organisasjonen, og at ledelsen er særlig viktig (Egeland et al., 2019; Lyon et al., 2018). Det finnes mange gode initiativ og streke fagpersoner i reindriftssamiske samfunn (Se Appendix 1), og vår studie bekrefter tidligere forskning som oppfordrer til mer kunnskap om samiske forhold i hjelpetjenesten, tiltak for å skape kulturell trygghet og mer kunnskap om hva vold er og hvordan vold virker. Utfordringene er hvordan kunnskap kan bli institusjonalisert. Prosjekter og initiativ har ofte en sluttdato, men vold og overgrep er et vedvarende problem som trenger permanente tiltak..

6.3.3 Kjønn som sentralt

Kjønn er en sentral dimensjon for å forstå vold i reindriftssamiske samfunn, men det kan ikke alene til å forklare voldens uttrykk, forståelse av den eller håndteringen. Et eksempel på den kjønnede dimensjonen er at vold mellom menn som del av reindriftsarbeidet ikke nødvendigvis blir tematisert som problem, og at unge kvinner som utsettes for voldtekt frykter reaksjoner for at bygda skal påføre dem skam. Det anses fortsatt som en del av maskuliniteten å kunne både ta imot og utøve vold (Jon & Skilbrei, 2024), og det finnes forstillinger om at menn har rett til kvinners kropp og at det er hun som er ansvarlig for hans handlinger (Manne, 2017). Samtidig kan det være andre dimensjoner som spiller inn for hvordan noe blir håndtert, som handler om avhengigheten av hverandre i reindriftsarbeidet, om slektsbånd og hierarkier, slik som tidligere forskning om vold i samiske samfunn har pekt på (Brandén et al., 2024; Bergman et al., 2025). Et utvidet voldsbegrep gjør det lettere å fange inn flere dimensjoner for å forstå voldens uttrykk og årsaker, og dermed bli i bedre stand til å håndtere den. Spesifikke studier om ulike former for vold er selvsagt nødvendig for å få en dybdekunnskap, men skal man forstå vold og voldens uttrykk i en særegen samfunnskontekst, som den reindriftssamiske, har et utvidet voldsbegrep klare fordeler.

6.3.4 Kunnskapshull om sammenhenger

I forskning og i hjelpeapparatet kan et utvidet voldsbegrep bidra til å se ulike påkjenninger i sammenheng, og dermed bidra til å bedre situasjonen. Lateral vold er i så måte et interessant begrep å tenke med, om hvordan historiske og pågående fornorskingspolitikk skaper og opprettholder konflikter og voldsutøvelse. Samtidig som det er avgjørende at begrepet forankres empirisk. Alle usosiale og negative uttrykk i et samfunn kan og bør ikke forklares med fornorskingspolitikken brutale historie, men må begrunnes empirisk. Slik som vi tidligere har nevnt mangler det forskning om de langsiktige

innvirkningene av historiske traumer på samers psykososiale helse (jf. Stoor, 2016). Denne studiens funn er at voldsbildet er sammensatt for mange med reindriftssamisk bakgrunn. Fornorskingspolitikken ligger som et mørkt bakteppe som vever seg inn i hvordan reindriftsarbeidet blir organisert og konflikter mellom siidaer. Vår studie kan antyde, men ikke slå fast, er at det finnes en vedvarende følelse av å bli utsatt for en kunnskapsmessig ignoranse. Det vil si at den samiske måten å organisere reindriftsarbeidet på er blitt underordnet den norske plan- og markedsøkonomien, og at dette påvirker og forkludrer relasjonen mellom folk og mellom folk og natur. Det antas at det er en sammenheng mellom ytre press, marginalisering og vold i nære relasjoner (se Bjørnholt et al., 2021 for en gjennomgang), og denne studien og tidligere forskning tyder på at fornorskingspolitikken har og har hatt stor betydning for hvordan vold forstås, håndteres og hvilke uttrykk den får (Øverli et al., 2017; Bergman et al., 2025). Konsekvensene dette har for voldsutøvelse og hva som eventuelt kan gjenopprettes for å forebygge vold bør det forskes mer på. Hvis vold skal forebygges er det nødvendig med mer kunnskap om personene som utøver vold – også i samiske samfunn.

6.4 Åpenhet og hverdagsglede

Denne studien er en av de første studiene som har gjennomført intervju på samisk om opplevelser av vold og krenkelser. Flere av studiens informanter forteller om erfaringer av vold de opplevde som barn eller voldtekter for første gang, blant annet forteller en eldre mann om opplevelser av å være utsatt for vold og se moren bli slått for første gang. Vi kan anta at muligheten til å bruke sitt eget språk gjorde det lettere å dele erfaringer. Hans åpenhet er betegnende på et av hovedfunnene i denne rapporten – at stigma omkring det å snakke om vold og overgrep som skjer internt i reindriftssamiske ser ut til å være på vikende front. Selv om barrierer vedvarer blir vold og seksuelle overgrep tematisert både på initiativ av samisk hjelpetilbud og samiske politiske institusjoner som Sametinget (se Appendix 1). Noen av våre informanter, slik vi skriver om tidligere i rapporten, nevner både #metoo og samiske TV-serier som muliggjørende for å snakke om seksuell vold. Samtlige informanter peker på at blant ungdom er det langt mer åpenhet. Til sammen peker disse funnene mot endring.

Vi omtaler mange former for krenkelser, vold og overgrep i denne rapporten som er denne studiens fokus, men vel så viktig er det å peke på motstands-

kraft. En av informantene våre trekker fram den årlige familiefesten og barnas lassokaste konkurranser som det som gjør at hun holder ut rettsaker og kamp mot norske næringsinteresser. Det er opprettholdes av de sterke relasjonene til naturen, til fellesskapet og muligheten til å videreføre samiske tradisjoner. Det trengs mer forskning om hva som skaper motstandskraft for mennesker i pressede livssituasjoner, og i samisk sammenheng må den motstandskraften kanskje være forankret i samisk kultur. Kvinnen i vår studie forteller om å bringe familien tilbake til reingjerde, å se at barna viderefører samisk tradisjon og kultur og en sterk følelse av fellesskap. Slik fant hun vern mot vold. Det kan fungere som inspirasjon for videre forskning om forebygging og motstandskraft.

Appendix 1: Oversikt over hjelpetilbud

Offentlige tjenester og helsetilbud skal være likeverdig, også for den samiske befolkningen. En nærmere beskrivelse av rettighetene for den samiske befolkningen finnes for eksempel på Barne- ungdom og familiedirektoratets hjemmesider. I praksis vil det si at alle offentlige tjenester skal ha kunnskap om – og tilrettelegging for å møte den samiske befolkningen. Samtidig har det blitt reist kritikk ved flere anledninger om at det ikke er tilstrekkelig samisk språk- og kulturkompetanse i de offentlige tjenestene (Øverli et al., 2017; Stoor et al., 2019; Sannhets- og forsoningskommisjonen, 2023). Dette diskuteres også i denne rapporten, se særlig kap. 5.

Vi vil her kort beskrive noen av de tjenestene som er særlig relevante for samiske reindriftssamiske samfunn.

Tjenester og tilbud som retter seg til den samiske befolkningen:

Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus (SANKS) tilbyr utredning og behandling innenfor psykisk helsevern og avhengighet. Det finnes en samisk klinikk med base i Karasjok som er en av Finnmarks Sykehus fire klinikker, Sámi klinihkka. SANKS har i tillegg nasjonale kompetanse-tjenestefunksjoner for psykisk helse den samiske befolkningen. Det vil si at de i tillegg til å behandle pasienter, et poliklinisk tilbud, har ansvar for forskning og kompetanseheving i offentlige tjenester. Dessuten er det opprettet et nasjonalt team som gir bistand til personer som ønsker en terapeut med kompetanse på samisk kultur og samfunnsforhold. Det nasjonale teamet har et spesielt søkelys på samer bosatt utenfor Finnmark, og har kontorer i Oslo, Røros, Trondheim, Hamarøy, Tromsø, Kautokeino og Karasjok. Det nasjonale teamet drifter også et lavterskeltilbud som er rettet mot barn, unge og voksne. Tilbudet er gratis, og man trenger ikke henvisning. Lavterskeltilbudet er også avsett som et krisetilbud til reindriftsutøvere som opplever vanskelige situasjoner.

Nasjonalt samisk kompetansesenter (NASAK) skal sikre et mer likeverdig tjenestetilbud til den samiske befolkningen. NASAK bistår familievernet,

kommunalt barnevern, statlig barnevern og krisesentre med kompetanse om samiske forhold. NASAK er organisatorisk forankret i Barne-, ungdoms- og familieetaten (Bufetat) region nord, og bygger videre på er erfaringene fra Regionalt samisk kompetansesenter (RESAK) som ble opprettet i Karasjok i 2011. NASAK ble opprettet i 2021 og har hovedkontor i Karasjok. Det er etablert tre avdelinger (utekontor) i henholdsvis Tromsø, Røros og Oslo. NASAK skal bidra til å styrke kvaliteten på tjenestenes arbeid med samiske barn, voksne og familier og til samisk befolkning i alle samiske områder i Norge.

Reinpolitiet er en spesialisert enhet i politiet under Finnmarks politidistrikt som forebygger konflikter og etterforsker straffbare forhold knyttet til reindriftsnæringen i Nord-Norge. De har en særegen ekspertise på samiske forhold og reindriftslovgivning. Reinpolitiet skal kunne håndtere saker om vold, overgrep og andre integritetskrenkninger som rettes mot reindriftsutøvere, og skal også bidra til forebygging og oppfølging av saker om vold i nære relasjoner i reindriftssamiske områder.

Helse-, miljø- og sikkerhetstjenesten for reindrifta er organisert under Norsk Landbruksrådgivning. Tjenesten mottar fast bevilgning over reindriftsavtalen fremforhandlet av Landbruks- og matdepartementet og Norske reindriftsamers landsforbund. Per i dag er det to HMS-rådgivere ansatt, lokalisert i Trøndelag og Finnmark, men med ansvar for hele landet. I reindriftsavtalen for 2025/2026 er det blitt avsatt midler til ansettelse av en tredje rådgiver. HMS-tjenesten tilbyr: førstehjelpskurs, ATV-sikkerhetskurs, faginnlegg og webinarer. De tilbyr også krisebistand og appen Overvinne, som er et digitalt selvhjelpsverktøy med tre kostnadsfrie psykologtimer.

Tjenester og tilbud som er spesialisert på vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep eller der disse temaer inngår, og som også har kontor /tilbud i regioner eller områder med reindriftssamisk befolkning. Noen av disse virksomheter har tilbud også på nordsamisk, i enkelte fall på sør- eller lulesamisk:

- Krisesentre
- Støttesentre for kriminalitetsutsatte (tilknyttet politiet)
- Barnehus (tilknyttet politiet)
- Konfliktrådet

- Alternativ til vold (ATV)
- TryggEst
- RVTS Nord og RVTS Midt
- Nok-sentrene og sentrene mot incest og seksuelle overgrep (SMISO)

I tillegg til disse spesialiserte instansene og tjenestene er det viktig å inkludere det generelle hjelpeapparatet i kommuner, som ofte håndterer voldssaker: helse- og omsorgstjenesten, utdanningssektoren, barnevernet og familievernet, NAV og politiet. Specialisthelsetjenesten, blant annet overgrepsmottakene ved sykehus, har også en sentral plass i hjelpelandskapet.

I denne oversikten har vi ikke mulighet å gi utdypende informasjon om de ulike tjenestene og i hvilken grad de har utviklet tiltak og løsninger som er tilpasset samiske brukere. Ettersom krisesentrene er et av de mest sentrale hjelpetilbudene til voldsutsatte kvinner, menn og deres barn, vil vi imidlertid redegjøre for status gjeldende krisesentertilbudet i samiske områder.

Det følger av krisesenterloven at alle kommuner har plikt til å gi et krisesentertilbud. I den reviderte krisesenterloven (2026) lovfestet at de særskilte rettighetene til den samiske befolkningen skal ivaretas tilbudet, det vil si at krisesentertilbudet skal være tilpasset samers behov. Frem til nå har det vært liten oppmerksomhet ved krisesentrene om behov for tilrettelegging av tilbudet for den samiske befolkningen. Det har også vært store utfordringer med krisesentertilbudet i Indre Finnmark etter at det samiske krise- og incestsenteret i Karasjok ble lagt ned i 2019. Etter flere års drøftelser og planlegging har Karasjok kommune nå inngått avtale med Alta krisesenter, og vil ha ansatte med samisk språk- og kulturkompetanse ved et dagtilbud i Karasjok. Dertil skal det være mulighet til skjermet boende ved krisesenteret i Alta for brukere fra Karasjok og andre kommuner i indre Finnmark. Bufdir har hatt en viktig koordinerende rolle i planleggingsarbeidet.

Det finnes også ulike **faglige nettverk** for dem som jobber med spørsmål om helse, vold og overgrep: Det sør-samiske helsenettverket består av helsepersonell i sørsamisk område. Samarbeidsforum om vold og overgrep i samiske samfunn arrangerer digitale nettverksmøter og en årlig konferanse for politikere, fagpersoner og forskere. Dette forum ledes av RVTS Nord.

Dessuten finnes en rekke initiativ fra offentlige og samiske organisasjoner som setter spørsmål om vold og overgrep på dagsorden. Sametinget vil i løpet av 2026 lansere en kampanje rettet mot unge samiske menn som fremmer en norm om seksuelt samtykke. Norske reindriftssamers landsforbund har gjennomført to viktige prosjekter som relaterer til tematikken: Prosjektet «Mot til handling» om holdninger og adferd om vold og overgrep i nære relasjoner, ble gjennomført av NRL i samarbeid med Sametinget, SANKS, politiet i Finnmark og NKVTS (2018–2020). Prosjektet laget en podkastserie og en informasjonsbrosjyre.

I 2022 gjennomførte NRL og ungdomsutvalget et prosjekt om hets og rasisme rettet mot reindriftsamer, i samarbeid med Landbruks- og matdepartementet, Likestillingssenteret KUN og Likestillings- og diskrimineringsombudet. Prosjektet utviklet bl.a. nettstedet Reinfakta.no og lanserte en holdningskampanje på sosiale medier rettet særlig til unge voksne og voksne bosatt i reindriftsområder.

Referanseliste

- Agenda Kaupang. (2026). *Kartlegging av telefon- og chattjenester for voldsutsatte barn, unge og voksne. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet*. https://cms.bufdir.no/siteassets/rapporter/vold-og-overgrep/Kartlegging_av_telefon_og_chattjenester_for_voldsutsatte_barn_unge_og_voksne.pdf
- Aakvaag, H. F., Thoresen, S., Wentzel-Larsen, T., Dyb, G., Røysamb, E., & Olff, M. (2016). Broken and guilty since it happened: A population study of trauma-related shame and guilt after violence and sexual abuse. *Journal of Affective Disorders*, 204, 16-23. doi:10.1016/j.jad.2016.06.004
- Abu-Lughod, L. (2013). *Do Muslim Women Need Saving?* Harvard University Press.
- Askeland, I. R. (2015). *Men voluntarily in treatment for violent behavior against a female partner: Who are they? Violent behavior, childhood exposure to violence, mental health and treatment dropout* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Barlow, C., Davies, P., & Ewin, R. (2022). 'He hits me and that's just how it is here': Responding to domestic abuse in rural communities. *Journal of Gender-based Violence*, 7(3). <https://doi.org/10.1332/239868021X16535814891956>
- Benjaminsen, T. A., Eira, I. M. G., & Sara, M. N. (2016). *Samisk reindrift: Norske myter*. Fagbokforlaget.
- Bergman, S., Kiil, M. A., Bjørnholt, M., & Ruud, N. S. (2025). Når tausheten brytes: Om vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep i samiske samfunn (NKVTS-rapport 1/2025). Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Bergman, S., & Ruud, N. S. (2025). *Utfordringer og barrierer i møte mellom voldsutsatte med samisk bakgrunn og hjelpeapparatet*. I S. Bergman, M. A. Kiil, M. Bjørnholt, & N. S. Ruud, *Når tausheten brytes: Om vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep i samiske samfunn* (s. 80-109). Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Berg-Nordlie, M. (2024). *En kort introduksjon til samenes historie*. Cappelen Damm Akademisk.
- Blix, B. H. (2016). *Helse- og omsorgstjenester til den samiske befolkningen i Norge: En oppsummering av kunnskap*. Senter for omsorgsforskning.
- Brandén, J., Nilsson, L. M., Burman, M., & Stoor, J. P. A. (2023). Utsatthet för sexuellt våld bland samiska kvinnor i Sverige: Den samiske HVL-studien 2021. *Tidskrift for kjønnsforskning*, 47(2-3), 113-129.
- Brandén, J., Nilsson, L. M., Burman, M., San Sebastian, S., & Stoor, J. P. (2024). *Våld mot samiska kvinnor*. Umeå universitet. <https://www.umu.se/globalassets/organisation/fakulteter/medfak/institutionen-for-epidemiologi-och-global-halsa/lavvuo/vald-mot-samiska-kvinnor.pdf>
- Braun, V. & Clarke, V. (2013). *Successful Qualitative Research: A Practical Guide for Beginners*. Sage.
- Bredal, A., Eggebo, H., & Eriksen, A. M. A. (2020). *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge*. Cappelen Damm akademisk.
- Bjørn, A. H. H. (2025). *Vrengte koffer – Kampen for en samisk fremtid*. Manifest forlag.
- Bjørnholt, M. (2024). Fortsettelsesvold etter samlivsbrudd: Konsekvenser for mødres helse og livskvalitet. *Tidskrift for velferdsforskning*, 27(1), 1-15. <https://doi.org/10.18261/tfv.27.1.1>
- Bjørnholt, M., Bergman, S., & Grøvdal, Y. (2021a). *Vold og seksuelle overgrep blant urfolk – utvalgte internasjonale perspektiver* (NKVTS-rapport nr. 2/2021). Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Bjørnholt, M., Bredal, A., & Ruud, N. S. (2021b). *Seksuelle krenkelser og hjelpesøking blant utsatte med innvandrerbakgrunn: En undersøkelse av erfaringer i hjelpeapparatet og politiet* (NOVA-rapport nr. 11:21). OsloMet, NKVTS.
- Bliksvær, T., Holm, I.M., Langeland, F., & Paulsen, M. (2025). *Følgforskning av nasjonalt samisk kompetansesenter (NASAK)* (NF-rapport nr. 24/2025). Nordlandforskning.
- Blix, B.H. (2016). *Helse- og omsorgstjenester til den samiske befolkningen i Norge: En oppsummering av kunnskap*. Senter for omsorgsforskning.

- Brustad, M., Hansen, K. L., Broderstad, A. R., Hansen, S., & Melhus, M. (2014). A population-based study on health and living conditions in areas with mixed Sami and Norwegian settlements – the SAMINOR 2 questionnaire study. *International Journal of Circumpolar Health*, 73(1).
- Burman, M. (2021). Våld mot samiska kvinnor: Kartläggning och analys av kunskapsläget och behovet av insatser. I *Kartläggning av jämställdheten i det samiska samhället* (bilaga 6). Sametinget.
- Buzawa, E. S., Buzawa, C. G., & Hart, B. J. (2022). *Responding to Domestic Violence: The Integration of Criminal Justice and Human Services* (6th ed.). Sage.
- Chahine, A. S., Hermansen, N., Doering, N., & Henriksen, J.-E. (2025). Towards Decolonial Arctic Research Relations – Co-creating spaces for shared embodied experiences in an European research community. *Kvinder, Køn og Forskning*, 38(1).
- Christie, N. (1974). *Hvor tett et samfunn? Universitetsforlaget*.
- Connell, R. (2005). *Masculinities* (2nd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003116479>
- Curtis, E., Jones, R., Tipene-Leach, D., Walker, C., Loring, B., Paine, S. J., & Reid, P. (2019). Why cultural safety rather than cultural competency is required to achieve health equity: A literature review and recommended definition. *International Journal for Equity in Health*, 18(1), 174. <https://doi.org/10.1186/s12939-019-1082-3>
- Curtis, E., Loring, B., Jones, R., Tipene-Leach, D., Walker, C., Paine, S. J., & Reid, P. (2025). Refining the definitions of cultural safety, cultural competency and Indigenous health: Lessons from Aotearoa New Zealand. *International Journal for Equity in Health*, 24(1), 130.
- Dagsvold, I., Møllersen, S., & Stordahl, V. (2015). What can we talk about, in which language, in what way and with whom? Sami patients' experiences of language choice and cultural norms in mental health treatment. *International Journal of Circumpolar Health*, 74(1), 26952.
- Dale, M. T. G., Aakvaag, H. F., Strøm, I. F., Augusti, E. M., & Skauge, A. D. (2023). *Omfang av vold og overgrep i den norske befolkningen (Rapport 1/2023)*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Danielsen, E.M., Solberg, A., & Grøvdal, Y. (2016). *Kommunale helse- og omsorgstjenesters arbeid med vold i nære relasjoner. En kvalitativ intervjuundersøkelse (Rapport 8/2016)*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Dankertsen, A. (2023). Seeing sameness and difference: Meetings between mental health care workers and Sámi patients in the Norwegian universal health care system. In A. Dankertsen & C. Lo (Eds.), *The End of Norwegian Egalitarianism? Limits and challenges to a cherished idea* (pp. 43–61). Universitetsforlaget.
- Dankertsen, A. (2025). Debatten om Tysfjord-saken. Overgrepene og nødvendigheten av samiske kjønnsperspektiver. In A. Dankertsen & A.-T. Tørrisplass (Eds.), *På sporet av kjønn. Debatter og dialog i en nordisk kontekst* (s. 253–272). Universitetsforlaget.
- Donovan, C., & Hester, M. (2024). *Domestic violence and sexuality: What's love got to do with it?* Bristol University Press.
- Egeland, K. M., Skar, A.-M. S., Endsjø, M., Laukvik, E. H., Bækkelund, H., Babaii, A., Granly, L. B., Husebø, G. K., Borge, R. H., Ehrhart, M. G., Sklar, M., Brown, C. H., & Aarons, G. A. (2019). Testing the Leadership and Organizational Change for Implementation (LOCI) intervention in Norwegian mental health clinics: A stepped-wedge cluster randomized design study protocol. *Implementation Science*, 14(1), 28. <https://doi.org/10.1186/s13012-019-0873-7>
- Eggebo, H. (2020). Kollektiv kvalitativ analyse. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 4(2), 106–122. <https://doi.org/10.18261/issn.2535-2512-2020-02-03>
- Eikjok, J. (2007). «Gender, Essentialism and Feminism in Samiland», I: J. Green (Ed.), *Making Space for Indigenous Feminism*. Fernwood Publishing & Zed Books.
- Eira, J. B., & Mehus, G. (2022). Reindriftssamer har pleie- og omsorgsbehov i to kommuner. *Sykepleien*. <https://doi.org/10.4220/Sykepleiens.2022.88154>

- Elaies, N., & Rabe, T. N. (2025). Understanding "Honor-Based Violence" in Scandinavia: A Qualitative Meta-Synthesis of Honor-Based Violence Conceptualizations in Research Studies. *Deviant Behavior*, 1–20. <https://doi.org/10.1080/01639625.2025.2565443>
- Enander, V. (2011). Leaving Jekyll and Hyde: Emotion work in the context of intimate partner violence. *Feminism & Psychology*, 21(1), 29–48.
- Eriksen, A. M. A. (2019). Vold, overgrep og helseplager blant samer i Norge. I *Samiske tall forteller (Rapport 1/2019)*. Sámi allaskuvla.
- Eriksen, A. M. A. (2020). Omfang av vold og seksuelle overgrep blant samer og ikke-samer. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge*. Cappelen Damm Akademisk.
- Eriksen, A. M. A., Hansen, K. L., Javo, C., & Schei, B. (2015). Emotional, physical and sexual violence among Sami and non-Sami populations in Norway: The SAMINOR 2 questionnaire study. *Scandinavian Journal of Public Health*, 43(6), 588–596.
- Fjellheim, E.M. (2023). "You Can Kill Us with Dialogue": Critical Perspectives on Wind Energy Development in a Nordic-Saami Green Colonial Context. *Human Rights Review*. <https://doi.org/10.1007/s12142-023-00678-4>
- Johansen T. B., Borge, T. C., Klem, H. E., Hval, G., & Hestevik, C. H. (2024). Hets og diskriminering av samer: En systematisk hurtigoversikt. *Folkehelseinstituttet*.
- FRA, EIGE, Eurostat (2024). *EU gender-based violence survey – key results. Experiences of women in the EU-27*. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Galtung, J. (1969). Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167–191.
- Gaup, L. E., Bergman, S., Bjørnholt, M., Kiil, M., Gundersen, A., (2025). «Tale er sølv, taushet er gull»? Er begrepet taushetskultur til hjelp for å forstå den samiske befolkningen? *Fontene*. «Tale er sølv, taushet er gull»? | Fontene.no
- Gerhardsen, E. (2010). Hvorfor blir det så vanskelig å fortelle om vold og seksuelle overgrep? Erfaringer fra behandling av barn og unge i samiske miljøer. I A. Silviken & V. Stordahl (red.), *Samisk psykisk helsevern: Nye landskap, kjente steder og skjulte utfordringer* (s. 123–149). ČalliidLágádus.
- Gottzén, L., & Franzén, A. G. (2019). Othering the rapist: Rurality, sexual violence and the Bjästa case. In M. Bruvik Heinskou, M.-L. Skilbrei, & K. Stefansen (Eds.), *Rape in the Nordic Countries: Continuity and Change* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429467608>
- Gressgård, R., & Jacobsen, C. M. (2003). Questions of gender in a multicultural society. *NORA- Nordic journal of Feminist and Gender Research*. 11 (2), 69-77. <https://doi.org/10.1080/08038740310002923>
- Grøvdal, Y. (2019). "Ikke verdt å gå til politiet med": Om vold i parforhold som ikke er anmeldt. (Rapport 5/2019). *Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress*.
- Hafstad, G. S., & Augusti, E. M. (2019). *Ungdoms erfaringer med vold og overgrep i oppveksten: En nasjonal undersøkelse av ungdom i alderen 12 til 16 år (Rapport 4/2019)*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Hafstad, G. S., Sætren, S. S., Ferschmann, L., Myhre, M. C., & Augusti, E. M., (2026). Age of first exposure and duration of child physical and sexual abuse – Links to adolescent psychological and somatic health. *Child Abuse & Neglect*. doi:10.1016/j.chiabu.2026.107942
- Halsaa, B. (2013). Mobilisering av svart og samisk feminisme. I B. Bråten & C. Thun (red.), *Krysningspunkter. Likestillingspolitikk i det flerkulturelle Norge* (s. 209–253). Akademia.
- Hansen, K. L. (2011). *Ethnic Discrimination and bullying in relation to self-reported physical and mental health in Sami settlement areas in Norway: The SAMINOR Study* [Doktorgradsavhandling]. University of Tromsø.
- Hansen, K. L., & Skaar, S. W. (2021). *Unge samers psykiske helse. En kvalitativ og kvantitativ studie av unge samers psykososiale helse. Mental Helse Ungdom*, UiT Norges arktiske universitet, Universitetet i Oslo.

- Hedlund, M., & Moe, A. (2010). Redefining relations among minority users and social workers: Redefinisjon av relasjoner mellom brukere med minoritetsbakgrunn og sosialarbeidere. *European Journal of Social Work*, 13(2), 183–198. <https://doi.org/10.1080/13691451003690924>
- Helseth, H., & Sletteland, A. (2018). "Det jeg skulle sagt" – håndbok mot seksuell trakassering. Forlaget Manifest AS
- Helseth, H., & Bjørnholt, M. (2023). Ordinær møter ekstraordinær: Voldsutsattes forståelser, mestringsstrategier og frigjøring fra voldelige partnere. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 64(3), 187–205. <https://doi.org/10.18261/tfs.64.3.1>
- Henriksen, J. E. (2013). Refleksjoner om avdekking av seksuelle overgrep i små lokalsamfunn. I B. P. Puntervold, N. Hermansen & O. Stenberg (red.), *Sosialfaglige utfordringer på nye arenaer – stemmer fra Nord* (s. 75–96). Orkana Akademisk.
- Hermansen, N. (2013). Samiske slektskapstradisjoner, fleksibilitet og fødselsfortellinger. I B. P. Puntervold, N. Hermansen & O. Stenberg (red.), *Sosialfaglige utfordringer på nye arenaer – stemmer fra Nord* (s. 118–136). Orkana Akademisk.
- Idivuoma, M., & Aslaksen, E. A. (2020, 15. mai). Ble truet med «ondskap» hvis hun fortalte om overgrepene. NRK. https://www.nrk.no/nyheter/overgrepsoffer-truet-med-_ondskap_-1.15017858
- Isdal, P. (2000). *Meningen med volden*. Kommuneforlaget.
- Jaber, L., Stirbys, C., Scott, J., & Foong, E. (2023). Indigenous Women's Experiences of Lateral Violence: A Systematic Literature Review. *Trauma, Violence & Abuse*, 24(3), 1763–1776. <https://doi.org/10.1177/15248380221077316>
- Jon, N., & Skilbrei, M.-L. (2024). Maskulinitet som voldens kulturelle stillas: Samfunnets forståelse av menns vold mot menn. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 65(4), 227–243. <https://doi.org/10.18261/tfs.65.4.2>
- Jonsson, S., & Lindstedt, U. (2025). *Brott och otrygghet på landsbydgen* (Rapport 2025:10). Brottsforebyggande rådet.
- Jonsdottir, S. D., Hauksdottir, A., Aspelund, T., Jakobsdottir, J., Runarsdottir, H., Gudmundsdottir, B., ... & Thordardottir, E. B. (2022). Risk factors for workplace sexual harassment and violence among a national cohort of women in Iceland: a cross-sectional study. *The Lancet Public Health*, 7(9), e763–e774.
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2021). *Frihet fra vold. Regjeringens handlingsplan for å forebygge og bekjempe vold i nære relasjoner (2021–2024)*. <https://www.regjeringen.no/no/dokumentarkiv/stoltenberg-ii/andre-dokumenter/jd/2013/et-liv-uten-vold/id733697/>
- Kiamanesh, P., & Hauge, M.-I. (2019). "We are not weak, we just experience domestic violence" – Immigrant women's experiences of encounters with service providers as a result of domestic violence. *Child & Family Social Work*, 24, 301–308.
- Kiil, M. (2023). It belongs to the house. Domestic violence and sexual abuse as everyday life in a coastal community in Northern Norway. In S. Begum, J. R. Harbison, P. Naskali & M. Zechner (Eds.), *Distance, Equity and Older People's Experiences in the Nordic Periphery: Centering the Local* (pp. 164–181). Routledge.
- Kiil, M. A. (2019). *In Home we trust. An ethnographic study of mental health and the use of traditional medicine in a North Norwegian community* [Doktorgradsavhandling]. UiT The Arctic University of Norway.
- Kiil, M., & Bjørnholt, M. (2025). "Vi holder det innenfor husets fire vegger": Voldserfaringer gjennom livsløpet i en samisk og nordnorsk kontekst. I S. Bergman, M. A. Kiil, M. Bjørnholt & N. S. Ruud, *Når tausheten brytes: Om vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep i samiske samfunn* (Rapport 1/2025). Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Kirmayer, L. J., Gone, J. P., & Moses, J. (2014). Rethinking Historical Trauma. *Transcultural Psychiatry*, 51(3), 299–319.
- Knoblock, I. (2022). *Writing-Weaving Sámi Feminisms: Stories and Conversations* [Doktorgradsavhandling]. Lund University.

- Knoblock, I., & Kuokkanen, R. (2015). Decolonizing Feminism in the North: A Conversation with Rauna Kuokkanen. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 23(4), 275–286.
- Kristiansen, R. (2005). *Samisk religion og læstadianisme*. Fagbokforlaget.
- Krug, E. G., Dahlberg, L. L., Mercy, J. A., Zwi, A. B., & Lozano, R. (Eds.) (2002). *World Report on Violence and Health*. World Health Organization.
- Kruse, A. E., & Skilbrei, M.-L. (2024). The monster and the self: Taking on the monstrosity of sexual violations. *Punishment & Society*, 26(5), 840–859.
- Kuokkanen, R. (2007). *Reshaping the University. Responsibility, Indigenous Epistemes and the Logic of the Gift*. University of British Columbia Press.
- Kuokkanen, R. (2013). Violence Against Women, Indigenous Self-Determination and Autonomy in Sami Society. In K. Andersson (Ed.), *L'Image du Sápmi II*. Örebro University.
- Kuokkanen, R. (2015). Gendered Violence and Politics in Indigenous Communities. The Cases of Aboriginal People in Canada and the Sámi in Scandinavia. *International Feminist Journal of Politics*, 17(2), 271–288. <https://doi.org/10.1080/14616742.2014.901816>
- Kuokkanen, R. (2019). *Restructuring Relations: Indigenous Self-Determination, Governance, and Gender*. Oxford University Press.
- Larsen, A., Berglund, E. L., Henriksen, T. H., Amdal, H., & Hætta, K. (2016, 22. juni). Den mørke hemmeligheten. VG. <https://www.vg.no/nyheter/i/3A5gX/den-maerke-hemmeligheten>
- Lezali, K. (2021). *Colonial Trauma*. Polity Press.
- Landbruksdirektoratet. (2026, 16. april). *Reindriftsnæringen*. <https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/reindrift/reindrift-i-norge/reindriftsnæringen>
- Lyon, A. R., Whitaker, K., Locke, J., Cook, C. R., King, K. M., Duong, M., Davis, C., Weist, M. D., Ehrhart, M. G., & Aarons, G. A. (2018). The impact of inter-organizational alignment (IOA) on implementation outcomes: Evaluating unique and shared organizational influences in education sector mental health. *Implementation Science*, 13(1), 24. <https://doi.org/10.1186/s13012-018-0721-1>
- MacNeil, K. S. (2024). Lateral violence: effects of external pressures on indigenous communities. In T. Rodon, S. Thériault, A. Keeling, S. Bouard & A. Taylor (Eds.), *Mining and indigenous livelihoods: rights, revenues, and resistance* (pp. 224-238). Routledge.
- MacNail, K. S. (2018). Let's name it: identifying cultural, structural and extractive violence in Indigenous and extractive industry relations. *Journal of Northern Studies*, 12(2), 81–103.
- Manne, K. (2017). *Down Girl: The Logic of Misogyny*. Oxford Academic press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190604981.001.0001>
- Meld. St. 12 (2023–2024). *Samisk språk, kultur og samfunnsliv: Folkehelse og levekår i den samiske befolkningen*. Helse- og omsorgsdepartementet.
- Meløy, M. (2022). *Endring i kjønnsroller og familiestruktur som følge av statlige tiltak i reindrifta: Ekstern utredning*. Sannhets- og forsoningskommisjonen. <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/sannhets-og-forsoningskommisjonen/endringer-i-kjonnsroller-og-familiestrukturer.pdf>
- Midtbøen, A. H., & Lidén, H. (2016). Kumulativ diskriminering. *Sosiologisk tidsskrift*, 24(1), 3–26. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2928-2016-01-01>
- Minde, H. (2005). Fornorskinga av samene – hvorfor, hvordan og hvilke følger. *Gáldu cala – Tidsskrift for urfolks rettigheter*, 3.
- Moe, A., & Hedlund, M. (2019). Rethinking research in South Sámi Communities. *Sociology*. doi.org/10.33673/OOA20201/10
- Moen, L., Bergman, S., & Øverlien, C. (2018). Forebyggende tiltak mot vold i nære relasjoner. Kartlegging av kunnskap for veien videre (Rapport 2/2018). Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Møllersen, S. (2018). Helserelaterte leve- og arbeidsforhold for reindriftssamisk befolkning i sørsamisk område. I *Samiske tall forteller 11* (s. 44–67). https://www.regjeringen.no/contentassets/3c12f54798134847ae0426e7f47bd200/samiske_tall_11_-_norsk_web.pdf

- Møllersen, S., Stordahl, V., Eira-Åhrén, I. M., & Tørres, G. (2016). Reindrifts hverdag – interne og eksterne forhold som påvirker reineiere (Delrapport 1). NBRIS–NRL, SANAG – SANKS.
- Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM). (2018). Vold og overgrep i samiske samfunn (Temarapport). https://www.nhri.no/wp-content/uploads/2018/06/NNIM_temarapport_web.pdf
- Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM). (2022). Holdninger til samer og nasjonale minoriteter i Norge. <https://www.nhri.no/rapport/holdninger-til-samer-og-nasjonale-minoriteter-i-norge/>
- NOU 2016: 18. (2016). Hjertespråket. Forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk. Kommunal- og moderniseringsdepartementet.
- NOU 2024: 8. (2024). Likestillingens neste steg. Mannsutvalgets rapport. Utredning fra et utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 26. august 2022. Kultur- og likestillingsdepartementet.
- NRK. (24.08.2024). «Det er noe med Kautokeino». <https://www.nrk.no/dokumentar/xl/det-er-noe-med-kautokeino-1.16771011>
- NRK. (2022–2025). Gozuid alde. Podkast i 4 sesonger [Audiopodkast]. <https://tv.nrk.no/serie/gozuid-alde-paa-tv/>
- Ogle, C. M., Harmon-Darrow, C., Fedina, L., Nichols, D., Mulford, C. F., & Backes, B. L. (2024). Operational Definitions of Poly-Victimization: A Scoping Review. *Trauma, Violence, & Abuse*, 25(4), 3360–3376.
- Prop. 36 S (2023–2024). Opptappingsplan mot vold og overgrep mot barn og vold i nære relasjoner (2024–2028). Trygghet for alle. Justis- og beredskapsdepartementet.
- Regjeringen. (2020). Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter. <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/nasjonale-minoriteter/midtpalte/europaradets-rammekonvensjon/europaradets-rammekonvensjon/id2362518/>
- Rugkåsa, M., & Ylvisaker, S. (2021). From culturalisation to complexity – a critical view on the cultural competence discourse in social work. *Nordic Social Work Research*, 11(3), 239–248.
- Rønne, T. E. (2019). Prosjekt Jasska/Trygg – Sluttrapport. Politiet, Nordland fylkeskommune, Tysfjord kommune, Hamar kommune, Narvik kommune, Årran julevsåme guovddásj AS.
- Sannhets- og forsoningskommisjonen. (2023). Sannhet og forsoning. Grunnlag for et oppgjør med fornorskningsspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Rapport til Stortinget, avgitt til Stortingets presidentskap 01.06.2023. <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/sannhets-og-forsoningskommisjonen/rapport-til-stortinget-fra-sannhets--og-forsoningskommisjonen.pdf>
- Saur, R., & Grøvdal, Y. (2019). Beskyttelse og verdighet: Handlemåter hos kvinner som ikke kontaktet hjelpeapparatet mens de levde med vold fra mannlig partner (Rapport 6/2019). Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Sivertsen, N., Okstad, L., & Mehus, G. (2025). Samisk helse- og kulturforståelse i praksis. Cappelen Damm.
- Sivertsen, N. (2025). Urfolkshelse, kulturforståelse og kulturell trygghet i majoritetskultur, helsevesen og praksis. I N. Sivertsen, L. Okstad & G. Mehus, G. (red.), *Samisk helse- og kulturforståelse i praksis*. Cappelen Damm.
- Smith, L. T. (1999). *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples*. Zed Books.
- Smith, L. T. (2012). *Decolonizing Methodologies. Research and Indigenous Peoples*. Zed Books.
- Spivak, G. C. (1988). "Can the Subaltern Speak?" In C. Nelson & L. Grossberg (Eds.), *Marxism and the Interpretation of Culture*. MacMillan.
- St.meld. nr. 28 (2007–2008). Samepolitikken. Arbeids- og inkluderingsdepartementet.
- Statens folkhälsoinstitut. (2010). Bemötande av våldutsatta kvinnor som tillhör de nationella minoriteterna. Slutredovisning av regeringsuppdrag (2008/332). <https://www.minoritet.se/4379>
- Stoor, J. P., Berntsen, G., Hjelmeland, H., & Silviken, A. (2019). «If you do not birget [manage] then you don't belong here»: a qualitative focus group study on the cultural meanings of suicide among Indigenous Sámi in arctic Norway. *International Journal of Circumpolar Health*, 78(1), 1565861.
- Stoor, P. (2016). *Kunnskapssammanstilling om samers psykososiala ohälsa*. Sametinget.
- Stordal, V. (1996). *Same i den moderne verden: Endring og kontinuitet i et samisk lokalsamfunn*. Davvi Girji.

- Tavory, I., & Timmermans, S. (2014). *Abductive analysis – theorizing qualitative research*. The University of Chicago Press.
- Thoresen, S., & Hjemdal, O. K. (2014). *Vold og voldtekt i Norge: En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv (Rapport 1/2014)*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Thorslund, B. D., & Kiil, M. A. (2022). *Ut av edderkoppnettet med to tomme hender: Kvinners møte med hjelpetjenestene etter vold i nære relasjoner i samiske samfunn*. *Forskning og Forandring*, 5(1), 46–63.
- Vangen, T. (2017). *Overgrepene i Tysfjord – erfaringer og funn fra politiets etterforskning*. Nordland politidistrikt.
- Øverli, I. T., Bergman, S., & Finstad, A.-K. (2017). «Om du tør å spørre, tør folk å svare»: hjelpeapparatets og politiets erfaringer med vold i nære relasjoner i samiske samfunn (Rapport 2/2017). Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

Rapporten undersøker vold og overgrep i reindriftssamiske samfunn i den norske delen av Sápmi, med Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport (2023) som viktig bakteppe. Gjennom intervjuer med reindriftssamer og fagpersoner belyses hvordan historisk fornorsking, naturinngrep, strukturell urett og etnisk diskriminering påvirker både voldserfaringer og forståelser av vold i dag.

Funnene viser et komplekst voldsbilde der strukturell vold, samehets, vold og krenkelser i reindriftsarbeidet, vold i storfamilien og seksuelle krenkelser veves sammen. Mange lever med flere former for vold samtidig, med alvorlige konsekvenser for helse, relasjoner og tilhørighet. Særlig kvinner beskriver hvordan siida-tilknytning, språk, sted og økonomi gjør det svært krevende å forlate voldelige forhold.

Rapporten viser hvordan vold påført utenfra også former synet på og håndteringen av vold innad i samfunnet, og hvordan frykt for stigmatisering og «å henge ut» samiske miljøer bidrar til taushet. Samtidig peker informantene på at stigmaet rundt å snakke om vold er i endring, og at særlig unge samer er viktige pådrivere.

**Rapporter kan lastes ned
fra www.nkvts.no**

ISSN 0809-9103

ISBN 978-82-8122-402-5 (Trykk)

ISBN 978-82-8122-401-8 (PDF)

Rapport nr. 2 2026